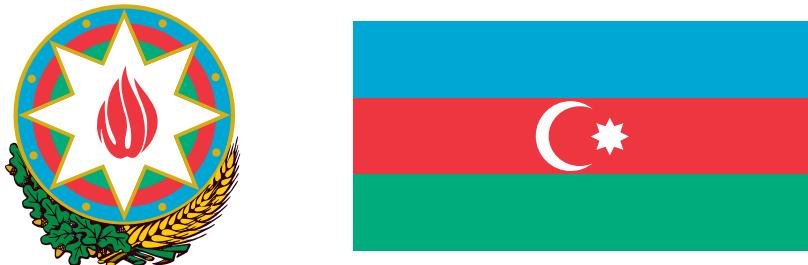

AZƏRBAYCAN DİLİ

2

dərslik

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ DÖVLƏT HİMNI

Musiqisi Üzeyir Hacıbəylinin,
sözləri Əhməd Cavadindir.

Azərbaycan, Azərbaycan!
Ey qəhrəman övladın şanlı Vətəni!
Səndən ötrü can verməyə cümlə hazırlız!
Səndən ötrü qan tökməyə cümlə qadiriz!
Üçrəngli bayraqınla məsud yaşa!
Minlərlə can qurban oldu!
Sinən hərbə meydan oldu!
Hüququndan keçən əsgər,
Hərə bir qəhrəman oldu!

Sən olasan gülüstan,
Sənə hər an can qurban!
Sənə min bir məhəbbət
Sinəmdə tutmuş məkan!

Namusunu hifz etməyə,
Bayrağını yüksəltməyə
Cümlə gənclər müştaqdır!
Şanlı Vətən! Şanlı Vətən!
Azərbaycan! Azərbaycan!

HEYDƏR ƏLİYEV
AZƏRBAYCAN XALQININ ÜMUMMİLLİ LİDERİ

*Rafiq İsmayılov
Gülşən Orucova
Zahid Xəlilov
Dilruba Cəfərova*

AZƏRBAYCAN DİLİ

2

Ümumtəhsil məktəblərinin
2-ci sinfi üçün “Azərbaycan dili”
(tədris dili kimi) fənni üzrə dərslik

Bu nəşrlə bağlı irad və təkliflərinizi altunkitab2004@gmail.com və
derslik@edu.gov.az elektron ünvanlarına göndərməyiniz xahiş olunur.
Əməkdaşlığı görə əvvəlcədən təşəkkür edirik!

Bakı – 2018

MÜNDƏRİCAT

Mövzular	səhifələr
1-ci bölmə. SİNFİMİZİN UŞAQLARI	
9-36	
● Kitab <i>Səs və hərf</i>	10-12
● Mehriban səma	13
● Dilarə <i>Sait və samit səslər</i>	14-15
● Xoşbəxtlik nədir	16-19
● Müəllim <i>Heca</i>	20-21
● İki güzgü	22-24
● İki uşaq <i>Sözün sətirdən-sətrə keçirilməsi</i>	25-26
● Kompüter oyunu	27-28
● Elan <i>Lügətdən istifadə</i>	29-30
● Sehrli söz	31-35
● Ümumiləşdirici təkrar	36
2-ci bölmə. AİLƏ	
37-60	
● Üç bacı	38
● İki alma <i>Sözlərin deyilişi və yazılışı</i>	39-40
● Şam	41
● Parkda hadisə <i>O, yoxsa a?</i>	42-43
● Sehrli torba <i>Ayılə, yoxsa ailə?</i>	44-47
● Yaşıl fincan <i>Məllim, yoxsa müəllim?</i>	48-49
● Dostum Lətif <i>Ocax, yoxsa ocaq?</i>	50-51
● Nə daha yaxşıdır <i>Nöksan, yoxsa nöqsan?</i>	52-53
● Bağban və oğulları	54-55
● İsti ana qucağında <i>"K" samitinin tələffüzü</i>	56-57
● Üç ana, üç oğul	58-59
● Ümumiləşdirici təkrar	60

Mövzular	səhifələr
3-cü bölmə. DƏYƏRLƏRİMİZ 61-82	
● Bayraqlar <i>Söz və onun mənəsi</i>	62-64
● Üçrəngli bayraq	65
● Əbədi məşəl <i>Ad bildirən sözlər</i>	66-67
● Vətən <i>-lar, -lər – çoxluq bildirən hissəcik</i>	68-70
● Rənglərin anası	71-72
● Novruz bayramı <i>Ad bildirən bəzi sözlərin böyük hərflə yazılışı</i>	73-74
● Azərbaycan əlifbası	75
● Qədim xalça	76-77
● Çahargah əfsanəsi	78-81
● Ümumiləşdirici təkrar	82
4-cü bölmə. HEYVANLAR VƏ QUŞLAR 83-108	
● Ayı və şir	84
● Heyvanlar necə qorunurlar <i>Əlamət bildirən sözlər</i>	85-86
● Şir və siçan	87
● Dəvələr	88-89
● Quşlar	90-91
● Qayğıkeş valideynlər <i>Hərəkət bildirən sözlər</i>	92-93
● Qazlar	94-96
● Siçanla qurbağanın dostluğu	97
● Qurbağalar	98
● Quyruq nəyə gərəkdir	99
● Fillər	100
● Xilaskar it	101
● Papaqçı və meymunlar	102-104
● Dovşanın adı	105-106
● Adsız mətn	107
● Ümumiləşdirici təkrar	108

Mövzular	səhifələr
5-ci bölmə. YAXŞI NƏDİR, PİŞ NƏDİR	109-136
● Təzə il	110-111
● Rəhmli küçük <i>Mürəkkəb sözlər və onların yazılışı</i>	112-114
● Kim islandı yağışda	115-116
● Yalançı tülkü	117-118
● Şəhidlər xiyabani	119
● Zarafat	120-122
● Xocalı müsibəti	123
● Meşə kralı	124-125
● İki gonbul və dovşan	126-127
● Nicat və Dəcəl	128-130
● Kəpənək və qaranquş	131
● Kobud	132
● Lovğa	133
● Dostlar səfərdə	134-135
● Ümumiləşdirici təkrar	136
6-ci bölmə. TƏBİƏTİN SİRLƏRİ	137-158
● Ana Təbiətin uşaqlara məktubu	138
● Günəbaxan. Ayabaxan	139
● İpəkqurdu <i>Söz birləşməsi</i>	140-141
● Hörümçəklər <i>Cümle</i>	142-143
● Qızıl nədir	144
● Çayın gileyi	145
● Qarışqalar	146-147
● Günəş və bulud	148

Mövzular	səhifələr
● Arı	149
● Bal arısının ailəsi	150
● Kəpənəklər	151
● Qaranquşlar	152
● Gullərdən göyçək Çiçək	153
● Cırçırama	154
● Əqrəb və qurbağa	155
● Torpağın nağılı	156
● Odunçunun səhvi	157
● Ümumiləşdirici təkrar	158

7-ci bölmə. SÖZ SƏNƏTİMİZ

159-180

● Tapmacalar	160-161
● Sanamalar	162
● Nitq etiketləri	163
● Xaqqani <i>Cümlənin növləri</i>	164-166
● Oyunlar	167
● Atalar sözləri <i>Cümlənin sonunda durğu işarələri</i>	168-169
● Laylalar	170-171
● Tülkü və dəvə	172-173
● Molla yolda	174
● Yanıltmaclar	175
● Goyərçin	176-177
● Bayatılar	178
● Janrlar	179
● Ümumiləşdirici təkrar	180

8-ci bölmə. NAĞILLAR ALƏMİNĐƏ**181-207**

● Balaca Əhməd	182-185
● İki ayı balası	186-187
● Cığal sərçə	188-189
● Az danış, çox iş gör	190-191
● Əkinçi və canavar	192-193
● Cırtdan	194-199
● Yalançı çoban	200-201
● Babanın nağılı	202-203
● Ümumiləşdirici təkrar	204
● Yekun qiymətləndirmə	205-207

1-ci

BÖLÜM

SİNFİMİZİN UŞAQLARI

KİTAB

Kitab **böyük** müəllimdir,
Sinəsində min **aləm** var.
O səni bir insan kimi
Gah güldürər, gah ağladar.

Dili yoxdur, o danışır,
Hər bir şeydən **xəbər** verir.
Ata kimi sənə bəzən
Kitab **doğru** yol göstərir.

Bu dünyanın hər sırrını
Bizə deyir bu kitablar.
Ömrümüzün yollarına
Nur çıləyir bu kitablar.

Bəxtiyar Vahabzadə

Sözlük

Nur çıləmək – işıq saçmaq

Şüurlu oxu

1 Hansı kitablar:

- gah güldürür, gah ağladır?
- hər bir şeydən xəbər verir?

2 Cümlələri tamamlə.

1. Kitabları insana bənzətmək olar, çünkü ...
1. Kitabları müəllimə bənzətmək olar, çünkü ...
2. Kitabları ataya bənzətmək olar, çünkü ...
3. Kitabları işığa bənzətmək olar, çünkü ...

Söz ehtiyatı

3 Mətndə göy rənglə verilmiş sözlərə diqqət yetir. Uyğunluğu müəyyən et.

böyük

xəbər

doğru

aləm

düzgün

dünya

iri

məlumat

Şifahi nitq

4 Qruplarla iş. Kitablar bizə nə verir?

- Dərsliklər: Azərbaycan dili, Musiqi, İnformatika
- Dərsliklər: Riyaziyyat, Həyat bilgisi, Texnologiya
- Nağıllar, hekayələr
- Atalar sözləri, tapmacalar

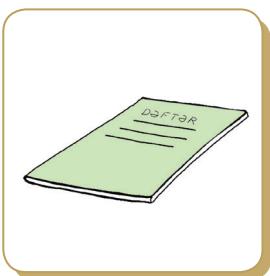
5 Yay tətilində oxuduğun kitablar haqqında yoldaşlarına danış.

Araşdırma

6 “Kitablar necə yaranır” mövzusu ilə bağlı araştırma apar və təqdimat hazırla.

Dil qaydaları

7 Səkillərdə gördüğün əşyaların adını de. Tərkibində ən az və ən çox səs olan şəkil adları hansılardır?

QAYDALAR

SƏS VƏ HƏRF

Sözlər səslərin birləşməsindən yaranır. Məsələn, ***zirvə*** sözündə beş səs var:

z, i, r, v, ə

Danışıq səslərini yazıda hərflərlə işarə edirlər.

Səsləri deyirik və eşidirik, hərfləri isə yazırıq və görürük.

- 8 Hansı saitləri aşağıdakı samitlərin arasına qoyduqda söz yaranar?

y...d, b...l, t...y, d...n, t...r

- 9 “Sə...ət” sözündə nöqtələrin yerinə hansı hərflər yazılmalıdır ki:

- 1) “zənbil” sözü ilə yaxınmənalı söz yaransın?
- 2) “peşə” sözü ilə yaxınmənalı söz yaransın?

- 10 *Gün, şən, həyat, boy* sözlərində yalnız bir hərfi dəyişməklə yeni sözlər yarat.

- 11 Adları elə düz ki, onların baş hərflərindən “kitab” sözü alınınsın.

Adil, Babək, İlqar, Kazım, Tofiq

- 12 Sözlərin əvvəlinə hər dəfə bir hərf əlavə etməklə yeni sözlər yarat və dəftərinə yaz. Mötərizədə verilmiş hərflərdən istifadə et.

Nümunə: *un, yun, oyun, qoyun.*

ər (ə, k, s), at (o, y), ək (ə, l, b)

- 13 *Bulaq, dovşan, anbar* sözlərini tələffüz edin. Bu sözlərdə hərflər və səslər arasında hansı fərqlər var?

MEHRİBAN SƏMA

Sevil müəllimə uşaqları tarlaya ekskursiyaya aparmışdı. Gözəl bir payız səhəri idi. Uzaqda köçəri quşların qatarı görünürdü. Quşların səsi azalmışdı, təbiət sanki qəmli idi.

Müəllim uşaqlara dedi:

– Birinci sinifdə biz sizinlə əlamət bildirən sözlər haqqında danışmışdıq. İndi başınızı qaldırıb səmaya baxın. Onun əlamətlərini sadalaya bilərsinizmi?

Uşaqlar diqqətlə səmaya baxdılar və hərə öz fikrini söylədi:

- Səma günəşlidir...
- Səma mavidir...
- Səma təmizdir...
- Səma aydındır...

Sonra yenə də fikirlər təkrar olunurdu. Kənarda dayanan Kəmalə isə heç nə demirdi.

– Sən niyə danışmırsan?
– Səma mehribandır, – deyə Kəmalə gülümsündü.

Uşaqlar əvvəl susdular, sonra bayaqdan görmədiklərini gördülər və dilləndilər:

- Səma qəmlidir...
- Səma həyəcanlıdır...
- Səma soyuqdur...

Gülşən Orucova

Şifahi nitq

- 1 Bəzən hansısa uşaq haqqında deyirlər: “Necə də şirin uşaqdır”. Bu cümlədə “şirin” sözünü necə izah edərdin? Bu söz “şirin alma” ifadəsindəki eyni sözdən nə ilə fərqlənir?
- 2 Həyəcanlı səma ilə mehriban səmanı müqayisəli təsvir et.
- 3 “Onun acı dili var” ifadəsindəki “acı” sözünü və “onun böyük ürəyi var” ifadəsindəki “böyük” sözünü necə izah edərdin?

DİLARƏ

Təbaşirə bulaşmışdı
Dilarənin saçı, üzü.
Arxayınca gəzirdi o,
Xəbərsizdi bundan özü.

Qəh-qəh çəkib gülüşdülər
Yoldaşları onu görcək.
Biri dedi: – Üzün ağdır,
Üstünə də təbaşir çək.

Biri dedi: – Nə gözəldir,
Nə qəşəngdir bu görkəmin,
Ağappaqsan, “Qar qız” olsun
Qoy bu gündən adın sənin.

Biri isə nə söz deyib,
Nə üzünə güldü onun.
Yaylığını çıxardaraq
Üz-gözünü sildi onun.

Tofiq Mütəllibov

Söz ehtiyatı

- 1 Uyğunluğu müəyyən et.

1	lövhə, qlobus
2	çanta, forma
3	jurnal, qırmızı qələm
4	mətnlər, tapşırıqlar

A	müəllim
B	sinif otağı
C	dərslik
Ç	məktəbli

Şifahi nitə

- 2 Şeirdəki uşaqlardan hansı daha çox xoşuna gəldi?
Səbəbini izah et.

Dil qaydaları

- 3 “Saç” sözünü tələffüz edərkən hansı səsi asanlıqla uzatmaq olar?

QAYDALAR

SAİT VƏ SAMİT SƏSLƏR

Danışiq səsləri iki cür olur: saitlər və samitlər. Sait səsləri tələffüz zamanı asanlıqla uzatmaq olur.

Azərbaycan əlifbasındaki 32 hərfdən 9-u sait səsi, 23-ü isə samit səsi ifadə edir.

Saitlər: *a, ı, o, u, e, ə, i, ö, ü*.

Samitlər: *b, c, ç, d, f, g, ğ, h, x, j, k, q, l, m, n, p, r, s, ş, t, v, y, z*.

- 4 Hansı şəkil adları saitlə, hansıları samitlə başlayır?

- 5 Samitləri dəyişərək yeni sözlər yarat.

Nümunə: mələk – kələk, fələk
şəhər, bağ, xala

- 6 Verilmiş söz sırasında hər dəfə bir hərf dəyişməklə yeni sözlər yaranıb. Hər sözdə dəyişən səsin növünü müəyyən et.

dağ – daş – diş – duş – quş – qaş – baş – bal

İndi isə “xal” sözündə hər dəfə bir hərf dəyişməklə yeni sözlər yarat. Dəyişən səsin növünü müəyyən et.

- 7 Hansı sözlərdə saitlərin sayı samitlərdən çoxdur?

*qəhrəman, işıq, ifadə, üzük, vətən,
ənənə, ulduz, azad, iradə*

XOŞBƏXTLİK NƏDİR

1-ci hissə

Ramin alnını pəncərənin soyuq şüşəsinə söykəyib həyətə baxırdı. Meydançada səs-küylə oynayan, sevinclə topun ardınca qaçan uşaqların yanaqları qıpqırmızı olmuşdu. Raminin isə solğun üzündə, gözlərində kədər vardı.

Otağın qapısı açıldı. İçeri daxil olan anası, həmişəki kimi, onun başını sığalladı, üzündən öpüb dedi:

– Pəncərənin qabağında çox oturma, soyuq olar.

Anası stolun üstünü səliqəyə saldı. Əyilib yumşaq başmaqları Raminin ayaqlarına geyindirdi. Qoltuq ağaclarını ona verərək yazı masasının arxasına keçməyə kömək etdi...

2-ci hissə

Məktəblər arasında bilik yarışması keçirilirdi. Ramin də bu yarışmada iştirak edirdi. Onların komandası final mərhələsinə kimi gəlib çatmışdı. İndi finala ciddi hazırlıq gedirdi. Deyilənə görə, final yarışı televiziya ilə birbaşa yayılacaqdı.

Məktəbin direktoru və müəllimlər neçə gün idi ki, komandanın tərkibini müəyyənləşdirir, hər bir iştirakçının imkanlarını müzakirə edirdilər. Əli müəllim komandanın tərkibinə Raminin də salınmasında israr edirdi:

– Ramin çox mütaliə edir. Savadlı oğlandır. Məntiqi düşüncəsinə də söz ola bilməz.

Direktor isə tərəddüd edirdi:

– Bilirəm, Əli müəllim. Amma bizə bu yarışda diribaş uşaqlar lazımdır. Ramin isə çox sakitdir, elə bil özünə inamı yoxdur. Bildiyini də deməyə çəkinir.

– Amma keçən yarışlar göstərdi ki, Ramin komandaya lazımdır.

Ertəsi gün məktəbin akt zalında komandanın tərkibi elan edildi. Öz adını eşidəndə Raminin sevincinin həddi-hüdudu yox idi. Sınıf yoldaşları onun başına toplaşdırılar:

– Ramin, bizim sinifdən təkcə sənsən ha! Özünü göstər!

Sözlük

Final – yarışın qalibinin müəyyən olunan son hissəsi

Mütaliə etmək – kitab, qəzet, jurnal və s. oxumaq

3-cü hissə

...Yarış çox gərgin keçirdi. Heç bir komanda irəli çıxa bilmirdi. Komandaların xalları bərabərləşmişdi. İndi hər şey sonuncu sualdan asılı idi. Hamı **içini çəkib** intizarla gözləyirdi. Nəhayət, səhnəyə üç yaşık gətirildi. Aparıcı bildirdi ki, yaşıkların hər birində bir top var. Amma bu toplar müxtəlif rəngdədir: qırmızı, göy və yaşıl. Sonra aparıcı yaşıkları iştirakçılara göstərdi. Birinci yaşık qırmızı, ikinci yaşıl, üçüncü yaşık isə yarısı qırmızı, yarısı göy rəngdə idi. Aparıcı aramlı sualı səsləndirdi:

– Yeşiklərin rəngləri oradakı topların rənglərinə uyğun deyil. İndi deyin görüm, hansı top hansı yaşikdədir?

Raminin ürəyi çırpındı. Onun barmağı “cavab hazırlıdır” düyməsində idi. Ancaq düyməni basmağa ürək eləmirdi. Nəhayət, o, **həyəcanını boğub** düyməni basdı. Aparıcı sözü ona verdi. Bir anda hamının nəzərləri ona zilləndi. Ramin aydın səslə, aram-aram sualın cavabını söylədi:

– Qırmızı və göy rəngli yaşikdəki yaşıl topdur. Qırmızı yaşikdəki göy top, yaşıl yaşikdəki isə qırmızı topdur.

Söz ehtiyatı**1 Mətndə göy rənglə verilmiş ifadələr:**

- A) yaxınmənalıdır   B) əksmənalıdır

2 Hansı doğrudur?**Ürək eləmirdi:**

- A) tərəddüd edirdi
B) arxayın idi

Ürəyi çırpinmaq:

- A) sakitləşmək
B) həyəcanlanmaq

Düşün və cavab ver**3 Səncə, Raminin cavabı doğrudur? Fikrini əsaslandır.****4-cü hissə**

Araya sükut çökdü. Hamı aparıcının qərarını gözləyirdi. “Bu, ... düzgün cavabdır” sözləri səslənər-səslənməz alqış sədaları zalı bürüdü. Azarkeşlər əl çalır, “Ramin! Afərin!” – deyə qışqırırdılar.

Aparıcı Raminə yaxınlaşaraq mikrofonu ona tərəf tutdu:

- Həllədici balı komandaya siz qazandırdınız! Tamaşaçılarımıza nə deyə bilərsiniz?
– Mən... Mən çox xoşbəxtəm!

Reyhan Yusifqızı

Sözlük

Tərəddüd etmək – qorxa-qorxa, inamsız hərəkət etmək
İsrar etmək – dediyinin üstündə durmaq, təkid etmək

Şifahi nitq

- 4 Raminin xarakterinə uyğun olan sözləri seç.
qorxaq, savadlı, sakit, tənbəl, qətiyyətli, istedadlı, utancaq

Şüurlu oxu

- 5 Səncə, Ramin niyə özünü xoşbəxt sayırkı?
6 Səncə, Raminin gələcək taleyi necə olacaq? Əgər məktəb direktoru onu komandanın tərkibinə salmasa idi, bu, Raminin taleyinə necə təsir göstərərdi?

Yazı

- 7 Raminə məktub yaz. Məktubda ona münasibətini və arzularını bildir.

Dil qaydaları

- 8 Verilmiş sözləri cədvəldə düzgün yerləşdir.
pəncərə, sual, soyuq, şüşə, ağac, ərazi, elan, aparıcı, gərgin, irəli

Samitləri daha çox olan sözlər	Sait və samitləri bərabər olan sözlər	Saitləri daha çox olan sözlər

MÜƏLLİM

Müəllimdən öyrəndik
Oxumağı, yazmağı,
Qəlbimizin səsinə
Hər an qulaq asmağı.

O, yeni həyat verir
Hər kəlməyə, hər sözə.
Yerin, göyün sırrını
Odur öyrədən bizə.

Müəllim göstərir ki,
Nə düzdür, nə əyridir.
O bizə ləyaqətlə
Yaşamağı öyrədir.

Hamımıza sevdirir
Ana yurdu o insan.
Qəlbimizdə həmişə
Yanan nurdu o insan...

Rafiq Yusifoğlu

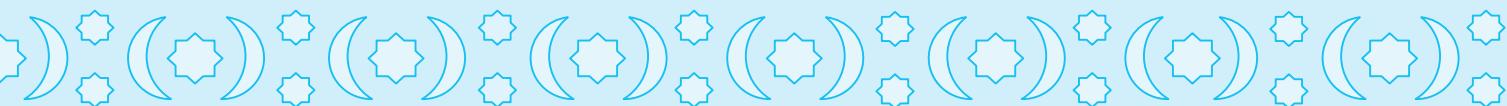
Sözlük

Ləyaqətlə – əyilmədən, başıuca, layiq olduğu tərzdə

Şüurlu oxu

1 Nümunələrə baxaraq mətnin məzmununu ifadə et.

1. Müəllim bizə oxumağı və yazmağı öyrədir.
2. ...
3. ...
4. ...
5. Vətənə bağlılığı bizə müəllim öyrədir.

Dil qaydaları

2 Cümlədəki sözləri hecalara ayırmaqla tələffüz et.

Bizə yerin, göyün sırrını öyrədən odur.

Bu cümlədəki sözlərdə elə heca varmı ki, orada:

- sait olmasın?
- iki sait olsun?
- iki samit olsun?
- samit olmasın?

QAYDALAR

HECA

Heca tələffüz zamanı sözün asanlıqla bölünən hissəsidir: **çar-pa-yı**. Hər hecada mütləq bir sait səs olur. Məsələn, **səhər** sözündə iki heca var: **sə-hər**. Birinci hecada bir sait (ə), bir samit (ş), ikinci hecada bir sait (ə), iki samit (h, r) var.

Bəzən hecada heç samit səs olmur. Məsələn, **ana** sözünün birinci hecasında yalnız bir sait səs (a) var: **a-na**.

3 Dəftərində cədvəl qur. Verilmiş sözləri birhecalı, ikihecalı, üçhecalı sözlərə ayıraq yaz.

dost, balıq, darçın, nəhayət, mars, çəhrayı, akvarel, fokus, tunc, fotoqraf, mayak, bənd, kenquru, bel, acı

4 Hecaları düzgün ardıcılıqla desən, sözlər yaranar.

Nümunə.	tab	-	na	-	xa	-	ki	ki-tab-xa-na
	mo	-	av	-	bil	-	to	
	yu	-	so	-	cu	-	du	
	kə	-	kər	-	lə	-	tən	
	na	-	bət	-	mü	-	si	
	bi	-	çi	-	yə	-	tər	
	cı	-	ma	-	cır	-	ra	

İKİ GÜZGÜ

1-ci hissə

Dərsdən çıxan Leylanın qızlarla bir az oynayandan sonra qaşqa-bağı açıldı. Riyaziyyatdan aldığı “3” qiymətini də bir anlığa **unutdu**. Rəfiqələri ilə gülə-gülə sağıllaşdı:

– Sabaha qədər!

Evlərinə gedən yolda böyük bir mağaza vardı. Leyla mağazanın qarşısında dayanıb şüşənin arxasındaki manekenlərə – əyinlərinə **al-əlvan** paltarlar geyindirilmiş cansız gözəllərə baxdı. Ürəyindən keçdi ki, kaş o boyda bir kuklaşı olaydı.

Leyla vitrinin böyük güzgüsündə özünə baxıb razı halda gülüm-sədi: güzgündə məktəbli forması geymiş qırmızıyanaq, şən bir qız görünürdü.

Yoluna davam edən Leylanın yadına nə düşdüsə, ayaqlarını sürüməyə başladı. Öz-özünə dedi: "Anam məni aşağı qiymət aldığıma görə **danlayacaq**. Nənəm, həmişəki kimi, dərman dalınca aptekə gondərəcək". Bunları düşündükcə Leylanın **Üzündəki** təbəssüm yavaş-yavaş çəkilirdi.

Söz ehtiyatı

- 1 "Qaşqabağı açıldı" və "qaşqabağı yerlə gedir":
A) əksmənalı ifadələrdir
B) yaxınmənalı ifadələrdir
- 2 *Rəngbərəng, yadından çıxartdı, simasındakı, tənbeh edəcək* sözlərini mətndə göy rənglə verilmiş müvafiq sözlərlə əvəz et və həmin sözlərin işləndiyi cümlələri dəftərinə köçür.

2-ci hissə

Qapının zəngini basanda Leylanın qaşqabağı yer süpürürdü. Nənəsinin addım səsləri gəldi. Bir azdan qapı açıldı:

– Ay mənim gözəl qızım, yemək istəyirsin? – Səlimə nənə mehribancasına soruşdu.

"Hər gün eyni şey! – Leyla qəzəblə düşündü. – Guya bilmir, nə istəyirəm, nə istəmirəm. Təki danışsın".

– Mənim balam niyə belə kefsizdir? Xəstələnmişən, yoxsa "2" almışan? – deyə nənə soruşdu.

Leyla çıçırdı:

- Niyə elə "2"?
- Nənənin üstünə qışqırma!
- Məni dərs hazırlamağa qoymursan.

O biri otaqdan Zərifənin səsi eşidildi:

– Dərsinə bax bunun! Guya mən bilmirəm, ikinci sinifdə nə keçirlər?! Gəl mənim dərslərimi oxu, görmə necə oxuyursan!

– Üzündən zəhər töküür, kobud! – Leyla incik-incik dilləndi. – Bir özünə güzgündə bax.

- Özünsən kobud! Mən indi sənə göstərərəm...

Leyla qaćmağa hazırlaşanda qəfildən gözü güzgündə özünə sataşdı: qaşları çatılmış, qəzəbli, hirsindən dodaqları əyilmiş bir qız. Yəni bu, bir az əvvəl mağazanın vitrinindəki güzgündə gördüyü gülümsəyən qızdır? Görəsən, bu qızlardan hansı əsl Leyladır?

*B.Leonidovanın eyniadlı
əsərinin motivləri əsasında*

Şüurlu oxu

3 Leylanın kefi niyə pozulmuşdu? Səncə, adamın kefi pozulanda bunu ətrafdakılara hiss etdirməlidirmi?

4 Mətndə hansı suala cavab yoxdur?

- A) Nənəsi Leyladan niyə incidi?
- B) Leylanın anası onun “3” aldığıni biləndə nə etdi?
- C) Leyla böyükdür, yoxsa bacısı?

Yazı

5 Leylaya məktub yaz. Onun hərəkətlərinə münasibətini bildir və məsləhətlərini ver.

İKİ UŞAQ

Yoldaşına bir uşaq
Dedi: – Dur, gəl oynayaq.
Yoldaş dedi: – Qardaşım,
Dinmə, ağrıyrı başım.
Mən dərsimi bilmirəm,
Oynamağı neylirəm.
Buna dedi o birsi:
– Bu gün qoy qalsın dərsin,
İndi hələ gəl gedək,
Bağda gəzib seyr edək.
Ertə durarsan səhər,
Dərsi edərsən əzbər.
Yoldaşı verdi cavab:
– Danışma bədbihesab,
Sübhə bugünkü işi
Qoymaz ağıllı kişi.
Dərsimi hazırlaram,
Sonra gedib oynaram.

Abbas Səhhət

Sözlük

Bədbihesab – tamamilə haqsız, doğru olmayan

Söz ehtiyatı

1 Hansı sözlər yaxınmənalı deyil?

- A) dinmək, danışmaq
- B) gəzmək, seyr etmək
- C) səhər, sübh

Şüurlu oxu

2 Hansı rənglə verilmiş misralar şeirdəki əsas fikri ifadə edir?

Həmin fikri ifadə edən hansı atalar sözünü bilirsən?

- 3 “İki uşaq” şeirinin 1-2-ci misralarındaki sözləri hecalara ayırmaqla dəftərinə yaz. Hecasında bir sait olan sözün altından xətt çək.

QAYDALAR

SÖZÜN SƏTİRDƏN-SƏTRƏ KEÇİRİLMƏSİ

Yazıda söz sətrin sonuna yerləşməyəndə onun bir hissəsi yeni sətrə keçirilir. Bu zaman sözün əvvəlki hissəsinin sonunda defis (-) işarəsi qoyulur. Söz sətirdən-sətrə heca bölgüsünə görə keçirilir. Məsələn:

Ana içəri girib dedi ki, çöldə bərk ya-
ğış yağır.

Bir saitdən ibarət hecanı sətrin axırında saxlamaq və ya yeni sətrə keçirmək olmaz:

~~a-ilə~~

ai-lə

~~təbi-i~~

tə-bii

- 4 Verilmiş sözləri sətirdən-sətrə keçirilmə qaydasına uyğun yaz.
aciqli, oynamaq, elədir, içəri, oxuyacaqsan, afərin
- 5 “Etibar” sözünü sətirdən-sətrə necə keçirmək olar?
A) e-ti-bar   B) eti-bar   C) et-ib-ar
- 6 Mətndə hansı sözlər sətirdən-sətrə düzgün keçirilməyib?

Bir dəfə pişik siçanı aldatmaq fikrinə düşdü. Ona dedi ki, yuvandan çıxıb o biri yuvaya girsən, sənə istədiyin yeməyi verərəm. Siçan fikirləşdi ki, asan bir işdən ötrü bu qədər hədiyyə verilirsə, burada bir kələk var. Ona görə də hiyləyə aldanmadı.

KOMPÜTER OYUNU

Toğrul məktəbdən gələn kimi çantasını bir tərəfə atıb kompüteri yandırıdı. Həvəslə oyun oynamağa başladı. Saatlar keçdi, Toğrul isə kompüterdən **əl çəkmirdi**. O, hərdən əllərini bir-birinə vurub bərkdən gülür, hərdən qışqırırdı.

Birdən Toğrul acıqlı bir səs eşitdi: "Bəsdir daha! Bu qədər oynamaq olar?! Mən artıq yorulmuşam!" Toğrul qorxdu.

***

– Kimdir o?! – Toğrul həyəcanlı səslə dilləndi.

– Tanımadın? Mənəm, sənin kompüterin!

Toğrulun **gözləri böyüdü**. Doğrudan da, kompüter əllərini belinə qoyub hirsli-hirsli ona baxırdı...

Toğrul qorxa-qorxa soruşdu:

– Bu necə olur? Axı kompüter danışa bilməz.

– Bəli, elədir. Amma mən daha dözə bilmədim! Nə qədər oynamaq olar? Bəs sən dərslərini nə vaxt oxuyacaqsan?

***

Qapı açıldı. Toğrulun anası içəri girdi. Ona boşqabda meyvə gətirmişdi. Toğrul anasının yanına qaçıb kompüteri göstərdi, kəkələyə-kəkələyə dedi:

– Bax, ana, kompüterə bax!

Amma anası təəccüblü heç nə görmədi. Kompüter səssizcə öz yerində durmuşdu, ekranı da sönmüşdü.

– Afərin, oğlum! Kompüteri söndürmüsən ki, dərslərini oxuyasan. Bax həmişə belə ol!

Toğrul **ayaqlarını sürüyə-sürüyə** dərslərini oxumağa getdi.

Reyhan Yusifqızı

Söz ehtiyatı

1 Mətndə göy rənglə verilmiş sözlərə uyğun olanını seç.

1	əl çəkmirdi	A	təəccübləndi
2	gözləri böyüdü	B	həvəssiz
3	ayağını sürüyə-sürüyə	C	aralanmındı

Şüurlu oxu

2 Cümlələri tamamla.

1. Toğrul dərs oxumaq istəmirdi, çünkü ...
2. Toğrul qorxdu, çünkü ...
3. Toğrulun anası otaqda baş verən hadisəni görmədi, çünkü ...

3 Mətnin məzmununa əsasən cümlələrin ardıcılılığını müəyyən et.

- A) Kompüter Toğrulun çox oynamağına əsəbiləşdi.
- B) Anası Toğrulun kompüteri söndürdüyüünə sevindi.
- C) Bir neçə saat idi ki, Toğrul kompüterdə oyun oynayırdı.
- Ç) Kompüterin səsi Toğrulu qorxutdu.

4 Kompüter niyə hırslaşmışdı? Səncə, o haqlı idi?

ELAN

Məktəbimizdə yazılıclarla görüş keçirilməli idi. Görüşü təşkil etmək bizim sinfə həvalə olunmuşdu. Müəllimimiz hərəyə bir iş tapşırıdı. Kimi görüşdə şeir deməli, kimi aparıcılıq etməli idi. Mən də bu tədbir haqqında elan yazməli idim.

Evə çatan kimi işə başladım. Kompüterdə gözəl şriftlər tapdım və böyük vərəqdə bərbəzəkli bir elan yazdım:

Üç gündən sonra məktəbimizdə
yazıcıların görüş olacaq.

HAMI GƏLSİN!

Sinifdə elana baxanda Orxan dedi:

– Bu lap tapmacadır ki! İndi baş sindir görüm, “Üç gündən sonra” nə deməkdir. Bəlkə, kimsə bu elanı sabax oxuyacaq.

Başqa uşaqlar da yerbəyerdən səsləndilər:

- “Gündən” sözü düzgün yazılmayıb.
- Şriftlər yaxşı oxunmur.
- “Yazıcılarla” sözündə də səhv var.

Axırda müəllim dedi:

– Yaxşı, gəlin elanın mətnini yenidən hazırlayaq.

Bir azdan yeni elanımız hazır idi:

23 noyabr saat 12:00-da
məktəbin akt zalında
YAZİÇİALARLA GÖRÜŞ
olacaq.

Həmi dəvət olunur.

Təşkilatçı: 2^b sinfi

Sözlük

Şrift – müxtəlif formalı çap hərfələri

Yazı

Riyaziyyat müəllimi Vaqif Axundov məktəbdə şahmat dərnəyi təşkil edir. O, tanınmış şahmatçıları da dəvət etmək istəyir. Dərnəyə üzvlük haqqında elan yazmaqdə Vaqif müəllimə kömək et.

Dil qaydaları

- 1 “Elan” mətnində altından xətt çəkilmiş sözdə hansı səhvə yol verilib?

QAYDALAR

LÜĞƏTDƏN İSTİFADƏ

Sözlərin düzgün yazılışını və mənasını bilmək üçün lügətlərdən istifadə edilir.

Sözlərin düzgün *yazılışını* göstərən lügət **orfoqrafiya lügəti**, sözlərin *mənalarını* göstərən lügət isə **izahlı lügət** adlanır.

Lügətlərdə sözlər əlifba sırası ilə düzülür. Bu isə lazım olan sözü tez tapmağa kömək edir.

- 2 Lügətdə “xala” sözündən sonra hansı söz gələ bilər?

A) bibi   B) xalça   C) dayı

- 3 Aşağıdakı sözlərin yazılışını lügət vasitəsilə dəqiqləşdir.

əhənk, *yoxsa* əhəng
açar, *yoxsa* haçar
sahat, *yoxsa* saat
axıllı, *yoxsa* ağıllı

xahiş, *yoxsa* xayış
morux, *yoxsa* moruq
qəşəng, *yoxsa* qəşənk
kainat, *yoxsa* kayınat

- 4 Verilmiş sözlərin düzgün yazılışını lügətin köməyi ilə müəyyən et və cədvəlin müvafiq xanalarında yaz.

Sözün tələffüzü	Sözün yazılışı
armut	
kanfet	
doşan	
məksət	

- 5 Aşağıdakı adları dəftərində əlifba sırası ilə yaz.

Kəmalə, Nərminə, Natiq, Kamil, Kamran

SEHRLİ SÖZ

1-ci hissə

Parkdakı yaşıl skamyada qoca bir kişi oturmuşdu. Onun uzun, ağ saqqalı var idi. Əlindəki çətirlə torpaqda nə işə çizirdi.

Balaca Pərviz qocaya yaxınlaşışib acıqlı səslə dedi:

– Bir az çəkilin. Mən də oturmaq istəyirəm.

Qoca kənara çəkilib Pərvizə yer verdi. Balacanın qızarmış, hırslı üzünə baxıb dedi:

– Sənə nə olub?

– Mənə heç nə. Nədir ki?

– Sən kimdənsə küsmüsən. Özün də ağlamışan.

– Düzdür. Haradan bildiniz?

– Mən sehrbazam.

– Bah! Elə bilirsınız, uşağam? Yox, mən belə şeylərə inanmırıam.

– Demək istəyirsən ki, heç kimdən küsməmisən? – qoca incik səslə soruşdu.

– Yox. Düzdür, mən evdəkilərdən küsmüşəm. Belə getsə, evdən qaçacağam.

- Qaçacaqsan?
- Hə, qaçacağam. Leylanın nə qədər **flamasteri** var, birini də mənə vermir.
- Buna görə evdən qaçarlar?
- Təkcə bu olsaydı, nə var idi! Nənəm bir qoğala görə məni **mətbəxdən** qovdu. Qardaşım **qayıx** sürməyə gedir, məni aparmır. Heç kim məni sevmir. Yox, qaçacağam evdən.

Qoca uzun **sakqalını** tumarlayıb fikrə getdi. Sonra üzünü Pərvizə çevirib dedi:

- Hə, balaca, sənin işin çətindir. Amma mən sənə kömək edə bilərəm. Bir **sehri** söz bilirəm. Onu kimə desən, səndən heç nə əsir-gəməz. Ancaq bu sözü deyəndə həmin adamın düz gözlərinə baxmaq lazımdır.

Pərviz qocanın sözlərinə inanmasa da, yavaşça soruşdu:

- O nə sözdür elə?

Qoca əyilib oğlanın qulağına nə isə piçildadı və ucadan dedi:

- Amma sözü demək qaydasını unutma ha!
- Mən indi yoxlayaram.

Bunu deyib Pərviz ayağa qalxdı və evlərinə sarı qaçıı.

Şüurlu oxu

1 Hansı cümlələr mətnin məzmununa uyğun deyil?

1. Pərviz evdəkilərdən küsmüşdü.
2. Qoca ilə Pərviz parkda söhbət etdilər.
3. Pərviz dondurma alıb skamyada əyləşdi.
4. Qoca onun qulağına nə isə dedi.
5. Pərviz qocanın sözünə o ki var güldü.

2 Səncə, qoca kişi Pərvizin qulağına nə piçildadı? Bundan sonra hadisələr necə davam edəcək?

Dil qaydaları

3 Mətndə qırmızı rənglə verilmiş hansı sözlər səhv yazılıb? Həmin sözləri dəftərində düzgün yaz.

2-ci hissə

Leyla masa arxasında oturub nəsə çəkirdi. Qarşısında yaşıl, qırmızı, göy, sarı flomasterlər var idi. Pərvizi görən kimi flomasterləri qabağına çəkib əli ilə üstünü örtdü.

“Qoca aldatdı məni, – Pərviz düşündü. – Beləsinə söz təsir edər?”

Pərviz bacısına yaxınlaşdı, düz onun gözlərinə baxıb yavaşça dilləndi:

– Leyla, mənə flomaster ver də... Zəhmət olmasa...

Leyla gözlərini süzdü, sonra diqqətlə Pərvizə baxdı, əlini flomasterlərin üzərindən çəkib dedi:

– Hansını istəyirsən?

– Mmməən?.. Göyü.

Leyla göy flomasteri götürüb Pərvizə verdi.

Pərviz bu işə mat qaldı. “Gedim nənəmin yanına, görüm indi də məni qovacaqmı?”

Nənə mətbəxdə qoğal bişirirdi. Balaca Pərviz onun yanına gəlib yavaşça ətəyindən dartdı. Nənəsi üzünü ona sarı çevirəndə düz gözlərinə baxıb dedi:

– Nənə, ..., mənə bir dənə qoğal ver.
 Nənənin üzü sanki işıqlandı. O, şirin səslə dedi:
 – Gözəl balam isti qoğal istəyir? Nənə sənə qurban, bu dəqiqə ən dadlılığını seçəcəyəm sənin üçün.
 Pərviz nənəsinin boynuna sarılıb onun qırışmış üzündən öpdü.

Şüurlu oxu

4 Mətndəki mavi boşluğun yerində hansı ifadə olmalıdır?

- A) üzr istəyirəm
- B) tez ol
- C) zəhmət olmasa

5 Mətnin ikinci hissəsini səhnələşdirin.

3-cü hissə

Nahar vaxtı idi. Pərviz sakitcə dayanıb qardaşı Kamranın söhbətinə qulaq asırdı. Kamran dedi ki, sabah qayıqla göldə gəzintiyə çıxacaq. Bu zaman Pərviz qardaşına yaxınlaşıb əlini onun çiyninə qoydu və düz gözlərinə baxıb yavaşca dedi:

– Kamran, zəhmət olmasa, sabah məni də özünlə gəzintiyə apar.
 Hamı birdən susdu. Kamran təəccüblə əvvəl nənəsinə, sonra bacısına baxdı.
 – Apar da onu, – Leyla dilləndi. – Səndən nə gedir ki...
 – Niyə də aparmayan? – nənə gülümsündü. – Uşaqdır da, könlü istəyir.
 – Zəhmət olmasa... – Pərviz təkrar etdi.
 – Yaxşı da, sən deyən olsun, – Kamran, nəhayət, dilləndi. – Get, hazırlaş. Səhər yola çıxırıq.

Pərvizin sevincinin həddi-hüdudu yox idi. “Alındı! Hamiya təsir etdi. O, doğrudan da, sehrbazdır”.

Pərviz yerindən sıçrayıb küçəyə çıxdı. Parka kimi dayanmadan qaçıdı. Amma qoca orada yox idi. Yalnız skamyanın qabağında, torpağın üzərində onun çəkdiyi cızma-qara qalmışdı.

V.Oseyevanın
eyniadlı hekayəsi əsasında

Şüurlu oxu

- 6 Pərvizin xarakterinə uyğun gələn cəhətləri müəyyən etməklə cədvəli doldur.

kobud, təmkinli, mehriban, səbirsiz

Hekayənin əvvəlində	Hekayənin sonunda

- 7 Oxuduğun mətnindən hansı nəticəyə gəldin. Fikrini əsaslandırır.

- 8 Qocanın “sehrli söz”ünü hansı ifadə ilə əvəz etmək olar?

Dil qaydaları

- 9 Mötərizədə verilmiş sözlərin düzgün yazılış variantını müəy-yən et və dəftərinə köçür.

- Qardaşım təbiətə aid gözəl ... çəkdi. (*rəsm*, yoxsa *rəsim*)
- Məktəbimizdə kitabsevərlər ... var. (*klubu*, yoxsa *kulubu*)
- Müəllim lövhədə mətnin ... yazdı. (*planını*, yoxsa *pılanını*)

- 10 Nümunəyə uyğun dəftərində cədvəl qur. Cümlələrdəki sözləri müvafiq sütunlarda yaz.

	İkihecalı sözlər	Üçhecalı sözlər	Dördhecalı sözlər
1	nənə	mətbəxdə	bışirirdi
2			

- Nənə mətbəxdə qoğal bışirirdi.
- Qoca kişi skamyada oturmuşdu.
- Pərviz bacısından flomaster istədi.

- 11 Hansı sözlər hecalara düzgün, hansılar səhv ayrılib?

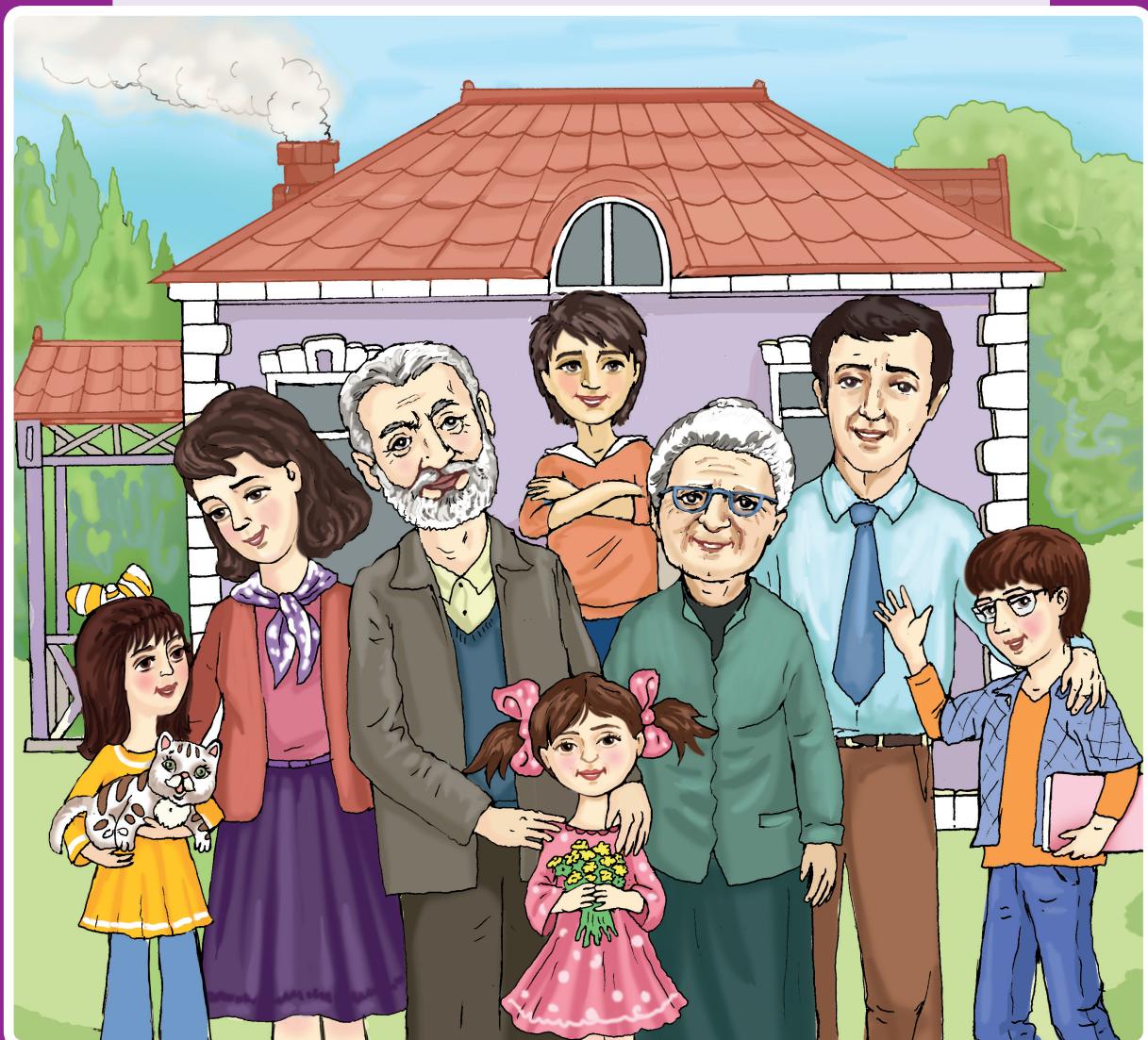
uş-aqlar	müb-a-hisə
bö-yük	pən-cə-rə
rəng-lər	tə-əc-cüb
mehr-i-ban	hə-yəc-an

- 1** Oxuduğun bölmədə ən çox hansı mətn xoşuna gəldi?
Cavabını əsaslandır.
- 2** Verilmiş kəlamları hansı mətnlərə aid etmək olar?
1. Uşaqlıqda qazanılmış bilik daşa həkk olunmuş yazıdır.
(Məhəmməd Peyğəmbər)
  2. Hər kim mənə bir hərf öyrətsə, mən ona yüz il qul olaram.
(Məhəmməd Peyğəmbər)
- 3** “Sehrli söz” və “İki güzgü” mətnlərindəki obrazlar arasında hansı oxşar və fərqli cəhətlər var?
- 4** *Final, mütaliə, maneken, şrift, ləyaqət* sözlərini cümlədə işlət.
- 5** Hansı cümlələr doğru, hansılar yanlışdır?
- Mən eşitdiyim hərfləri bir-bir təkrar etdim.
  - Müəllim bizə səslərin düzgün tələffüzünü öyrətdi.
  - Tural sözdəki səslərdən birini səhv yazmışdı.
  - Kiçik qardaşım bu hərfi deməyə çətinlik çəkir.
  - Mən lövhədə yazılmış hərfləri pis görürdüm.
- 6** Nöqtələrin yerinə hərflər əlavə edib dəftərə yaz. Bu səslərin sait, yoxsa samit olduğunu müəyyənləşdir.
mək...əb, ağ...c, k...mək, pey...ənd, t...lkü, dəf...ər, qar...a, pen...ək, m...əllim, sü...bül
- 7** Azərbaycanın şəhər adlarını əlifba sırasına uyğun düz.
Gəncə, Bakı, Sumqayıt, Naxçıvan, Mingəçevir
- 8** Hansı sözlərdə hecaların biri yalnız bir səsdən ibarətdir?
ana, səs, etibar, xoşbəxt, işarə, bərəkət, səadət, ümid, aypara
- 9** Sözlərin sətirdən-sətrə keçirilmə variantlarını dəftərinə yaz.
mehriban, məktəbli, ağılli, sözəbaxan, məsuliyyətli

2-ci

BÖLÜM

AİLE

ÜÇ BACI

Ana qızları ilə bazara getmişdi. Onlar bir dükkanın qarşısında dayandılar. Ana dedi:

– Saçımı daramağa bir daraq alım.

Qızlar tez dilləndilər:

– Üç balaca daraq da bizə al.

Ana dedi:

– Darağımı, güzgümü qoymağın bir çanta alım.

Qızlar dedilər:

– Üç dənə balacasını da bizə al.

Ana dedi:

– Döşəməni silməyə bir şotka alım.

Qızların heç birindən səs çıxmadı.

Gülşən Orucova

Düşün və cavab ver

1 Ana şotka almaq istəyəndə qızlar niyə susdular?

2 Ananın qızları haqqında nə demək olar?

A) lovğadırlar

B) tənbəldirlər

C) dəcəldirlər

3 Sən hansı ev işlərində anana kömək edirsən?

4 “Üç bacı” mətninə nitq etiketləri artırmaqla mətn qur və danış.

Dil qaydaları

5 “Daraq” sözünün sonunda hansı səs tələffüz olunur?

İKİ ALMA

Tofiq riyaziyyat dəftərini anasına göstərib soruşdu:

– Anacan, gör məsələni düz həll eləmişəm?

Ana onun dəftərinə baxıb dedi:

– Yox, oğlum, səhvdir, iki alma çatmir. Yaxşı fikirləş, yoxsa pis qiymət alarsan.

Səhər ana Tofiqi məktəbə, Sevdanı bağçaya yola salanda hərəsinə bir qırmızı alma verdi.

Axşam dərsdən qayıdanda Tofiq anasına dedi:

– Anacan, səhər sən mənə bir alma vermişdin. Ancaq məktəbdə çantanı açanda gördüm ki, orada iki alma var. Bu necə ola bilər?

Birdən Sevda dilləndi:

– O biri almanı çantaya mən qoymuşdum.

Ana təəccübə soruşdu:

– Niyə, qızım, sən ki almanı çox xoşlayırsan?

– Xoşlayıram. Amma almanı verməsəydim, Tofiq pis qiymət alardı axı!

Ana ilə Tofiq bir-birinin üzünə baxıb gülüşdülər. Sonra ana Sevdanı qucağına alıb öpdü və dedi:

– Ay mənim mehriban, qayğıkeş qızım!

İsa Hümmətov

Şüurlu oxu

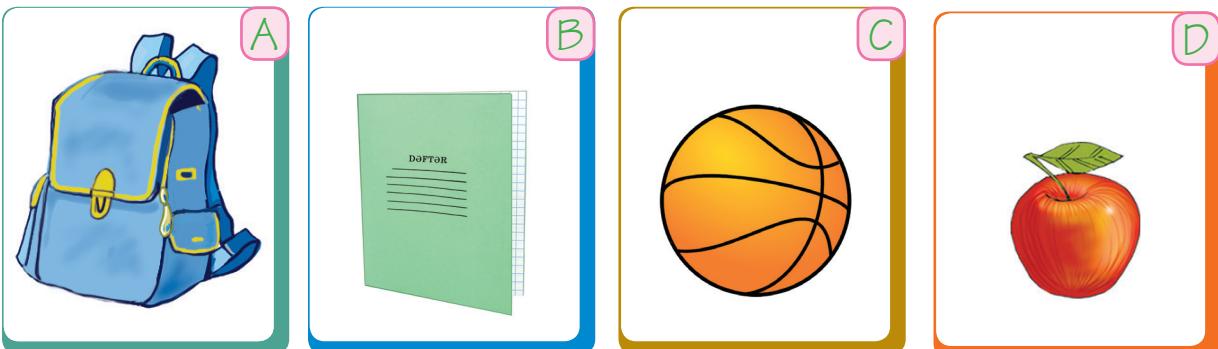
1 Mətnlə şəkil arasında hansı uyğunsuzluq var?

2 Cümlələri tamamlə.

- Bacısı öz almasını Tofiqin çantasına qoymuşdu, çünkü ...
- Ana ilə Tofiq Sevdanın sözlərinə güldülər, çünkü ...
- Ana Sevdanı mehriban, qayğıkeş adlandırdı, çünkü ...

3 Hansı şəkil mətnin məzmunu ilə bağlı deyil?

Dil qaydaları

4 Hansı sözdə “ğ” samiti “x” kimi tələffüz olunur?

- A) oğlum   B) bağça   C) qayıkeş

QAYDALAR

SÖZLƏRİN DEYİLİSİ VƏ YAZILIŞI

Elə sözlər var ki, yazılışı və tələffüzü bir-birindən fərq-lənir. Məsələn, biz “bitki” yazırıq, amma “bitgi” deyirik.

Belə sözləri yazılışı kimi demək və ya deyildiyi kimi yazımaq olmaz.

5 Lügətdən istifadə etməklə buraxılmış hərfləri tap və sözləri dəftərinə köçür.

bula..., pəhl...van, çəki..., qayma..., tūfən..., k...mpot

6 Verilmiş sözlərin düzgün yazılışını müəyyənləşdir və onları cümlədə işlət.

nöbə, pələnk, bayrax, isdi, tiyatır

7 Hansı sütunlarda sözlər səhv yazılıb?

1	2	3	4
ehtiyyat düşpərə camahat	təyyarə aspaz dovğa	səyahət qəhrəman həyəcan	tokqa qarmax kiprik

ŞAM

Şam şekli çəkib
Kiçik Yasəmən,
Qoydu qarşıma,
Dedi: – Görürsən?!

Söylədim: – Şamın
Qəşəngdir, qəşəng.
Ancaq sən onu
Yana-yana çək.

Düşünüb bir az
Dedi Yasəmən:
– Qorxuram vərəq
Alışa birdən.

Mir Sabir

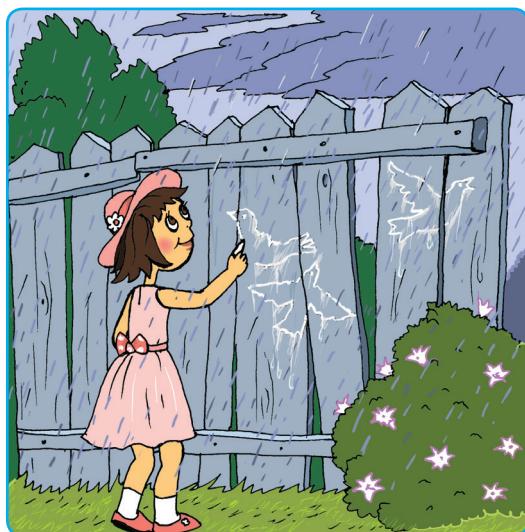
Düşün və cavab ver

- 1 “Şam” şeiri ilə aşağıda verilmiş şeirin məzmunundakı oxşarlığı izah et.

HASARDAKI QUŞLAR

T...başır tapıb bir az,
Həyətə çıxdı Solmaz.
Tax...a hasarın üstə
Quş çekdi dəstə-dəstə.
Bir azdan göy tutuldu,
Yağış yağıdı o qədər...
Hasarın üstdən daha
Quşlar uçub getdilər.

Zahid Xəlil

Dil qaydaları

- 2 Göy rənglə verilmiş sözlərdə nöqtələrin yerinə hansı hərfər yazılmalıdır?

- A) a, t   B) ə, t   C) a, d

PARKDA HADİSƏ

Vasif dərslərini hazırlayanda kiçik qardaşı Toğrul həmişə ona mane olurdu, 1. Ancaq Toğrulla oynamamaq Vasif üçün maraqsız idi.

Bir dəfə Toğrul yenə Vasifə yaxınlaşanda qardaşı onun üstünə qışqırdı. Əlindəki dəftərlə onu vurdu. Toğrul ağladı. Bunu görən atası başını buladı.

Ertəsi gün Vasif atası ilə parka gəzmə-yə çıxmışdı. Parkdakı skamyada oturub söhbət edirdilər. Onların yanında, otluqda yekə bir it uzanmışdı. Birdən balaca bir it hürə-hürə ona yaxınlaşdı.

Uzanmış it tənbəl-tənbəl başını çevirib ona baxdı, 2. Balaca it hürə-hürə onun dörd tərəfinə fırlanırdı. **Bəzən** hətta pəncəsini onun quyruğuna, belinə toxundururdu. Yekə it isə tərpənmək bilmirdi ki, bilmirdi. Hərdən balaca it çox yaxınlaşanda iri pəncəsi ilə onu ehmalca kənara itələyirdi.

Vasif atasına dedi:

– Bu boyda it balaca bir itin şıltaqlığına necə dözür? Axi istəsə, bir pəncəsi ilə onu əzə bilər.

– Elədir, oğlum, ancaq **böyükər** və **güclülər** kiçiklərə və zəiflərə qarşı həmişə döyümlü olmalıdır. Sən də çalışmalısan ki, öz kiçik qardaşınla mehriban rəftar edəsən. Axi **3**, hələ çox şeyi başa düşmür.

Atasının bu sözləri Vasife Toğrulla **kobud** davranışlığını xatırlatdı. **4**, qərara gəldi ki, bu gündən qardaşı ilə mehriban olsun.

Gülşən Orucova

Söz ehtiyatı

1 Goy rənglə verilmiş sözlərə yaxınmənalı və əksmənalı sözlər tap.

Şüurlu oxu

2 Mətndəki boşluqların yerinə işlənəcək ifadələrin ardıcılığını müəyyən et.

- A) ancaq yerindən tərpənmədi
- B) o, balacadır
- C) O, çox utandı
- Ç) onunla oynamaya istəyirdi

Dil qaydaları

3 Hansı sözdə “o” saiti fərqli tələffüz olunur?

- A) kartof
- B) komandir
- C) qoğal

QAYDALAR

O, YOXSA A?

Bəzi sözlərdə “o” saiti danışığıda “a” kimi tələffüz olunur.

Məsələn:

konsert yazılıq, **kansert** deyirik.

4 Buraxılmış hərfləri əlavə etməklə sözləri dəftərinə köçür.

*kosm...navt, p...rovoz, k...nfet, sam...var,
p...midor, k...llektiv, z...vod, şok...lad*

SEHRLİ TORBA

1-ci hissə

Səməd kənddə ən nadinc oğlan idi. Onun əlindən hamı təngə gəlmışdi. Bir adam yox idi ki, Səməd haqqında yaxşı söz desin.

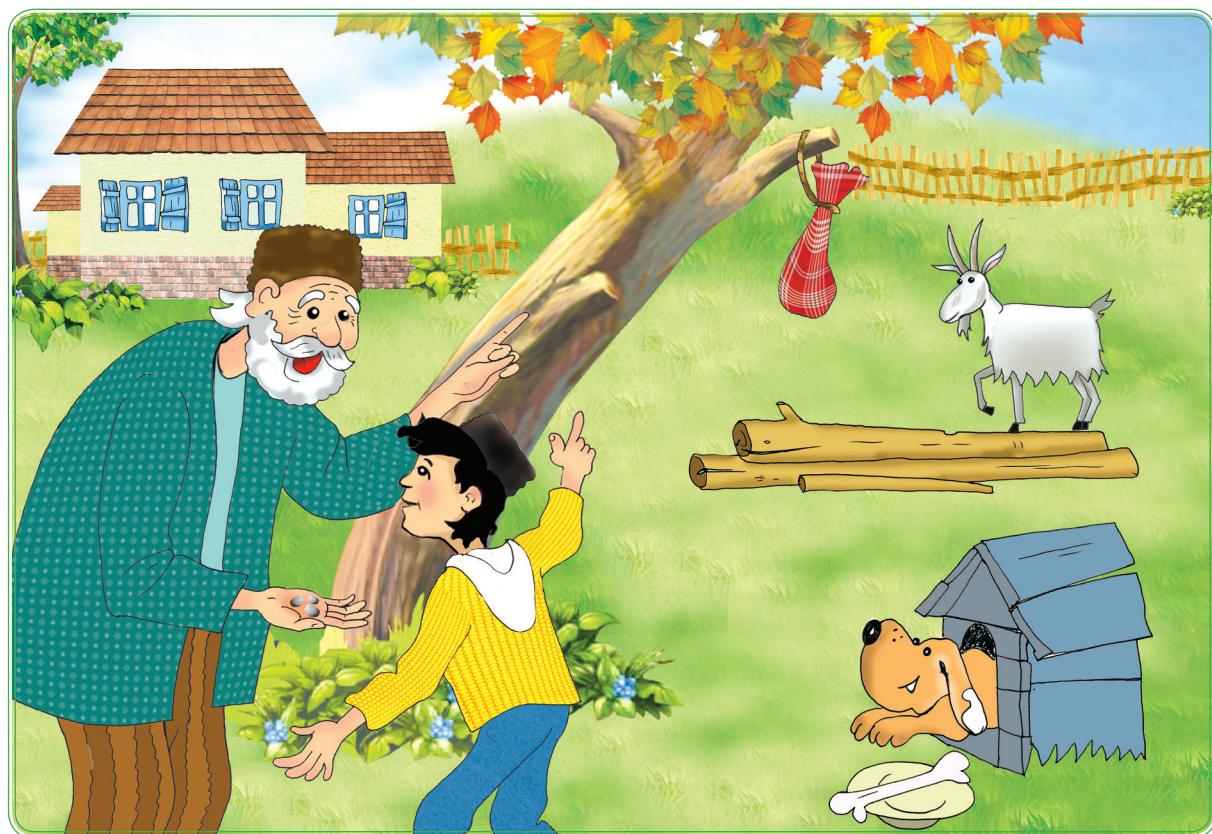
Bir gün Eldar baba onu yanına çağırıb dedi:

– Səməd, istəyirsən, elə edim ki, heç kim səni danlamasın?
– Heç kim? Heç vaxt? – deyə Səməd təəccübləndi. – Əlbəttə, istəyirəm.

– Onda bir şərtim var. Bu kisəni görürsən? Gərək onu xırda daşlarla doldurasan. Kisə dolandan sonra nə istəsən, edə bilərsən. Söz verirəm ki, heç kim səni danlamayacaq.

– Elə bu? Doğru deyirsən? Mən razı! Ver torbanı.
– Hə, ləp yadımdan çıxmışdı. Sən bu kisəyə o vaxt daş ata bilərsən ki, bir xeyirxah iş görəsən. Birinə yaxşılıq etdin – bir daş, kömək etdin – bir daş. Ta kisə dolana qədər. Razısan?

Səməd bir az düşünüb razılaşdı. Baba kisəni həyətdəki ağaçın budağından asdı.

Düşün və cavab ver

- 1 Səncə, Eldar baba Səmədi aldadır, yoxsa doğru deyir?
- 2 Səmədin yerinə olsa idin, bundan sonra nə edərdin?
- 3 Sən müəllifin yerinə olsa idin, hekayəni necə davam etdirərdin?

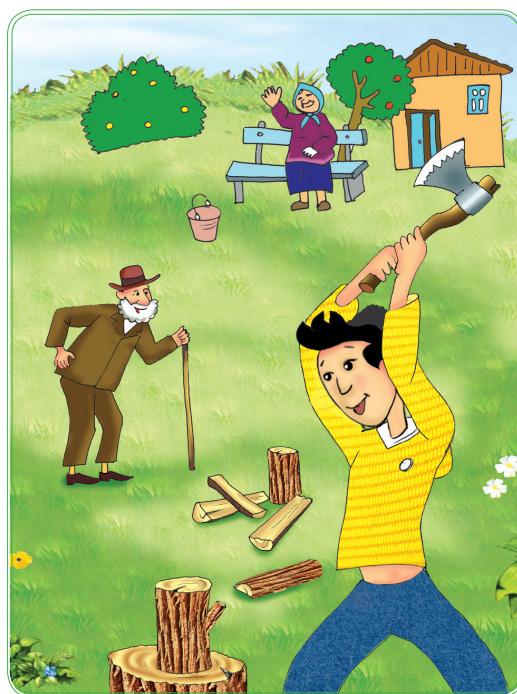
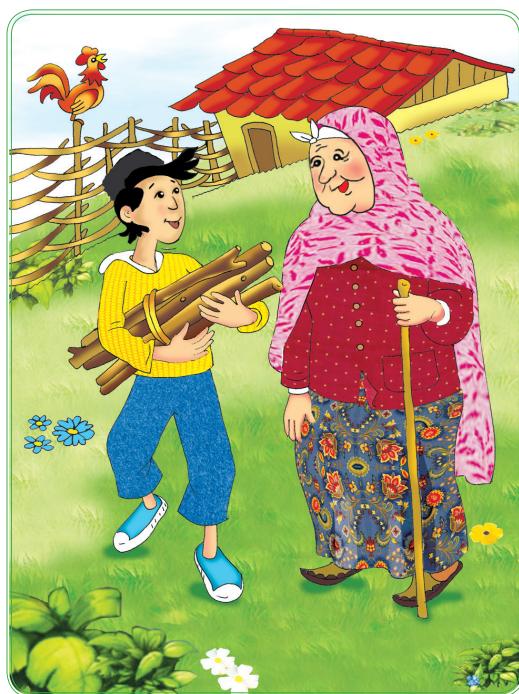
2-ci hissə

Günlər keçir, Səməd hər gün kəndi dolaşır, biri üçün odun yarır, başqasına su daşıyır, yaşlılara kömək edir və hər yaxşı əməlindən sonra kisəyə daş atırdı. Hər dəfə də torbanın içəinə baxır, səbirsizliklə onun dolmasını gözləyirdi.

Beləliklə, bir ay ötüb-keçdi. Bir gün Səməd gördü ki, kisə artıq dolub.

O, sevinclə babasının yanına gəlib dedi:

- Baba, mən sən deyəni elədim. İndi nə istəsəm, edə bilərəm?
- Əlbəttə!
- Məni heç kim danlamaz ki?
- Yox, mənim balam, daha səni heç kim danlamayacaq.

Düşün və cavab ver

- 4 Səncə, Səməd bundan sonra pis əməllərinə qayıdacaqmı?

3-cü hissə

Səməd sevincək həyətdən çıxdı. O, arxayın idi ki, indi onun qarşısını heç bir man...ə kəsə bilməz.

Qonşuluqda Telli xala əyilib aşmiş taxta çəpəri düzəldirdi. Səməd qaça-qaça gəlib çəpərə bir təpik vurmaq istəyirdi ki, birdən dayandı:

– Qoy bu gün də Telli xalaya kömək edim, sabahdan istədiyimi edərəm, – deyə fikirləşdi.

Beləcə, günlər keçdi. Amma Səməd bir daha nadinclik edə bilmədi. İndi kənddə heç kim onu danlamır.

Gülşən Orucova

Düşün və cavab ver

- 5 Doğrudanmı, Eldar babanın torbası sehrli idi? Əgər belə deyilsə, səncə, Səmədin xasiyyətini dəyişdirən nə oldu?

Söz ehtiyatı

6 Əksmənalı sözləri müəyyənləşdir.

tənbəl
tərif
cəsur
ağılı

axmaq
qorxaq
işgüzər
tənqid

Dil qaydaları

7 Lügətdən istifadə edərək mətndə göy rənglə verilmiş sözün düzgün yazılışını müəyyənləşdir.

- A) maniyə   B) maneyə   C) maneə

QAYDALAR

AYİLƏ, YOXSA AİLƏ?

Sözdə iki sait yanaşı gələndə də çox vaxt həmin söz deyildiyi kimi yazılmır. Bəzən bu iki saitin arasında bir samit tələffüz olunur. Məsələn:

ailə yazırıq, *ayılə* deyirik.

8 Hansı sözün tələffüzündə iki saitin arasına “y” samiti əlavə olunur?

- A) müalicə   B) təbiət   C) sual

9 Cümlədə hansı söz səhv yazılib? Həmin sözü düzgün yazımaqla cümləni dəftərinə köçür.

Bu gün məktəbimizin stadionunda futbol yarışı keçiriləcək.

10 Mətndə işlənmiş aşağıdakı sözləri cədvəl üzrə qruplaşdır.

seyirxah, danlamayacaq, yaşlılar, çəpər, sevinclə, səbirsizliklə, nadinc, təngə, təəccüblənmək, əlbəttə

İkihecalı sözlər	Üçhecalı sözlər	Beşhecalı sözlər

YAŞIL FİNCAN

Bir dəfə ana evə gələndə gördü ki, onun sevimli yaşıl fincanı sındıb. Evdə isə təkcə Murad, bir də Məstan adlı pişik var idi.

Ana soruşdu:

– Fincanı kim sındırıb?

Murad çiyinlərini çekdi.

– Aha, deməli, Məstan sındırıb, – deyə ana hirslənib Məstanı çölə çıxartdı və qapını örtdü.

– Ana, çöl soyuqdur axı, Məstan üzüyər, – Murad dilləndi.

– Eybi yoxdur, qoy başa düşsün ki, qabları sındırmaq olmaz.

Ana öz işi ilə məşğul oldu, pişiyi də, Muradı da unutdu. Bir azdan gördü ki, pişik evdə gəzir, amma Murad yoxdur. Aydındır ki, pişiyi evə Murad buraxmışdı. Ana onu xeyli axtardı, tapa bilmədi. Axırda qapını açıb çölə çıxdı. Murad bayırda idi. Soyuqdan tir-tir əsirdi.

– Sən burada neyləyirsən? – deyə ana həyəcanla Muraddan soruşdu.

Murad başını aşağı salıb titrəyə-titrəyə dedi:

– Ana, fincanı mən sındırmışam.

*Lev Tolstoyun eyniadlı
hekayəsinin motivləri əsasında*

Sözlük

Etiraf etmək – öz səhvini boynuna almaq

Şifahi nitq

1 Mətni davam etdir. Səncə, Muradın etirafından sonra ana ona nə dedi?

Şüurlu oxu

2 Hansı atalar sözü mətnin məzmununa uyğun gəlmir?

- A) Yalançının şahidi yanında olar.
- B) Yalanın ömrü az olar.
- C) Yalançı özünün düşmənidir.

3 Cümlələri tamamlə.

1. Murad anasından həqiqəti gizlətdi, çünkü ...
2. Ana elə bildi ki, fincanı Məstan sindirib, ona görə də ...
3. ..., ona görə də Murad özünü cəzalandırdı.

Dil qaydaları

4 Hansı sözlərdə yanaşı işlənmiş saitlərdən biri deyilmir?

müəssisə, sual, daimi, müasir, okean

QAYDALAR

MƏLLİM, YOXSA MÜƏLLİM?

Bəzi sözlərdə yanaşı gələn saitlərdən biri tələffüz olunmur.
Məsələn:

müəllim yazılıq, *məllim* deyirik.

5 Hansı sözlərdə saitlərdən biri tələffüz olunmur?

təəccüb, dairə, səadət, bədii, müəllif, suiti, müraciət

6 Aşağıdakı sözləri cədvəl üzrə qruplaşdır.

təbii, radio, müavin, xain, müdafiə, məişət, təqaüd

Sözlər	Hərflərin sayı	Səslərin sayı

DOSTUM LƏTİF

Mən Bakıdakı 158 nömrəli məktəbin 2-ci sinfində oxuyuram. Sınıfda ən yaxın dostum Lətifdir. Əvvəllər Lətifgilin ailəsi Gədəbəyin Poladlı kəndində yaşayırımış. Amma iki il bundan əvvəl onlar Bakıya köçüblər. İndi bizim qonşumuzdurular. Lətifin atası Eyvaz əmi mühəndisdir, neft şirkətində işləyir. Anası Çiçək xala isə məktəbimizdə kitabxanaçıdır. Lətifin qardaşı Toğrul da bizim məktəbdə, 4-cü sinifdə oxuyur.

Mənim nənəm Lətifi çox istəyir. Eşidəndə ki Lətif bilik yarışmasında birinci yerə çıxbı, nənəmin ona hörməti daha da artı. Bir dəfə Lətif bize gələndə nənəm ona dedi:

– Yaxşı oxuyan uşaqlar gözümün işığıdır. De görüm, ad günün nə vaxtdır? Bu qoca nənən sənə qəşəng bir hədiyyə alsın.

Lətif bir az qızardı. Sonra yavaşca dedi:

– Mənim ad günüm Respublika Gününə təsadüf edir. Ona görə də bizim evdə ikiqat bayram olur.

Nənəm gülümsünüb dedi:

– Təki bütün balalarımız sənin kimi tərbiyəli, ağıllı olsun. Oğlum, bir de görüm, sən öz adının mənasını bilirsən?

Lətif bir az düşündüb cavab verdi:

– Yox, amma bilirəm ki, atam mənə öz atasının adını qoyub. Ona da vaxtilə babasının adını qoyublar. Elə soyadımız da həmin ulu babamın adı ilə bağlıdır. Qardaşımı da ana babamın adını qoyublar. Deyirlər, belə yaxşıdır.

– Düz deyirlər, bala, nəsildə adlar yaşamlıdır. Həm də sənin adının gözəl mənası var: xoş, müləyim, – deyə nənəm Lətifin başını sığalladı.

Rafiq İsmayılov

Sözlük

Mühəndis – texnikanın hər hansı sahəsi üzrə ali təhsil almış mütəxəssis

Şüurlu oxu

1 Doğru, yoxsa yanlış?

Lətif 3-cü sinifdə oxuyur.	☒	☐
Lətiffin adı ata babasının adı ilə eynidir.	☒	☐
Eyvaz əmi neft şirkətində mühasib işləyir.	☒	☐
Lətiffin ana babasının adı Toğruldur.	☒	☐
Çiçək xala məktəbdə kitabxanaçıdır.	☒	☐
Lətiffin qardaşının adı Toğruldur.	☒	☐
Toğrul 4-cü sinifdə oxuyur.	☒	☐

2 Araşdırma. Soykökünü araşdır. Baba və nənələrin haqqında mümkün qədər çox məlumat topla.

Dil qaydaları

- 3 Mətndən seçilmiş bəzi sözlər aşağıda tələffüz formasında verilib. Həmin sözlərin yazılışı və tələffüzü arasındaki fərqi müəyyən et.
- uşax, qəşənk, soyat, kənt, məktəp, resbuplica

QAYDALAR

OCAX, YOXSA OCAQ?

Sözün sonunda gələn samitlər çox zaman deyildiyi kimi yazılmır. Məsələn:

ocaq yazırıq, *ocax* deyirik.

4 Buraxılmış hərfələri əlavə etməklə sözləri dəftərinə köçür.

*dör..., pola..., dara..., armu..., qana..., öyü...,
bulu..., buda..., qona..., nəhən..., palı...*

NƏ DAHA YAXŞIDIR

Balaca bir qız anasına sual verməyi çox sevirdi:

– Ana, hansı daha yaxşıdır: alma, yoxsa armud? Qızılıgül, yoxsa çobanyastığı? Su, yoxsa şirə?..

Ana böyük səbirlə cavab verirdi, amma suallar getdikcə çoxalır, ananın səbri tükənirdi. Axı necə demək olar, hansı yaxşıdır: top, yoxsa gəlincik?

Bir dəfə qız yenə soruşdu:

– Ana, mahnı yaxşıdır, yoxsa nağıł?

Ana dedi:

– Əvvəl sən mənə de görüm, səma yaxşıdır, yoxsa günəş? Sonra mən sənin sualına cavab verərəm.

Qız çox düşündü. Açıq səmaya da baxdı, parlaq günəşə də. Hər ikisi gözəl, bir-birindən ayrılmaz idi. Ona görə də heç nə deyə bilmədi.

Bundan sonra qız daha soruşmurdu ki, nə yaxşıdır. Soruşurdu ki, nağılı niyə sevirlər? Mahnının nəyi yaxşıdır? Ana da böyük həvəslə onun suallarına cavab verirdi.

Gülşən Orucova

Söz ehtiyatı

- 1 Nümunəyə əsasən nöqtələrin yerinə sözlər əlavə et və verilmiş cədvəli dəftərində tamamlı.

Sözlər	Məna qrupu
nağıł, mahnı, şeir	əsər
qızılıgül, çobanyastığı, ...	...
su, şirə, ...	...
top, gəlincik, ...	...

Şüurlu oxu

2 Hekayədən hansı nəticəni çıxarmaq olar?

- A) Hər sualın bir cavabı var.
- B) Hər bir sualın cavabını kitablarda axtarmaq lazımdır.
- C) Hər şeyin öz gözəlliyyi var.

3 "Sehrli torba" və "Yaşıl fincan" hekayələrinin baş qəhrəmanlarını müqayisə et. Onlardan hər birinin yaxşı və pis cəhətlərini göstər.

Dil qaydaları

4 Hansı sözlərdə yanaşı işlənmiş samitlərdən biri səhv yazılıb? yaxşı, seçgi, şafdalı, təmbəl, əxlaq, dokquz, oğlan, pambıq

QAYDALAR

NÖKSAN, YOXSA NÖQSAN?

Sözdə samitlər yanaşı gələndə çox vaxt onlardan biri fərqli tələffüz olunur. Məsələn:

nöqsan yazırıq, *nöksan* deyirik.

5 Lügətdən istifadə etməklə buraxılmış hərfəri tap və sözləri dəftərinə köçür.

sa...qal, rə...qasə, to...qa, sa...qız,
a...bar, aya...qabı, həf...ə, tüs...ü, tax...a

6 Cümlələri köçür. Nöqtələrin yerinə uyğun gələn hərfi yaz.

1. Səbuhi də bizim dəs...əyə qosuldu.
2. Od çərşə...bəsində tonqal qalayırlar.
3. Günəş işıq saçsa da, hava şax...alı idi.
4. Mə...sədimiz yaxşı oxuyub gələcəkdə Vətənə xidmət etməkdir.

BAĞBAN VƏ OĞULLARI

(rəvayət)

1-ci hissə

Bir bağbanın üç oğlu var idi. Bağban nə qədər çalışırdısa, oğlanlarını zəhmətə **alışdırıa bilmirdi**. Özü də nə vaxt idi ki, xəstələnmişdi. Ona görə də bağı əkib-becərən yox idi. Uşaqlar bağa yaxın durmurdular.

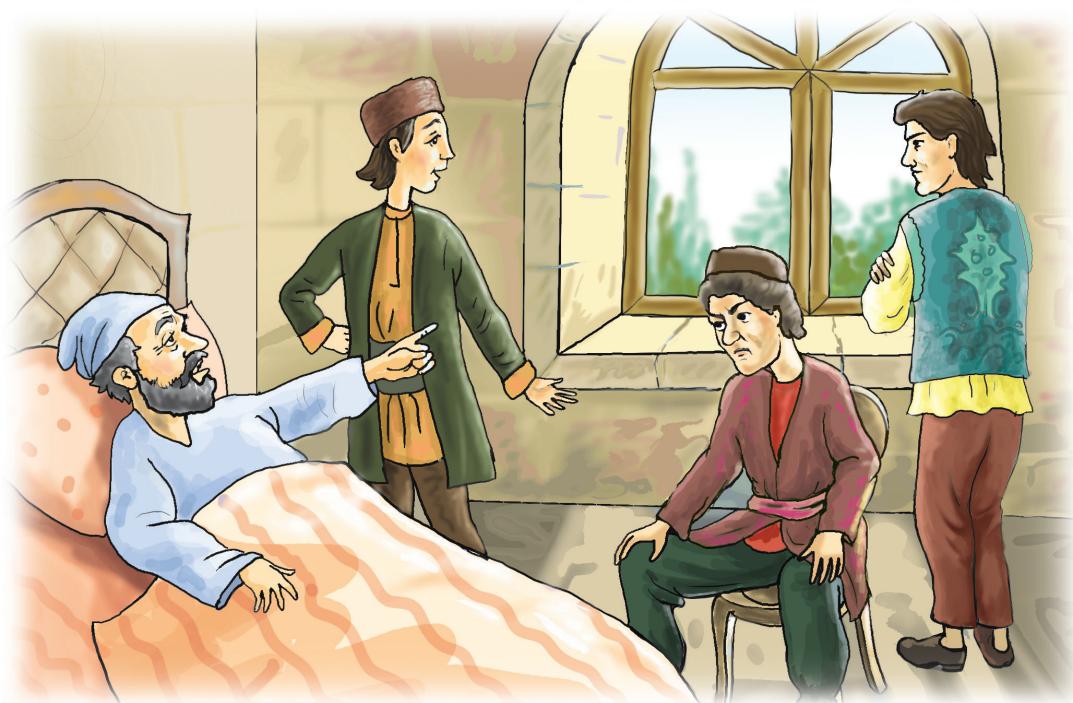
Bir gün bağban övladlarını çağırıb dedi:

– Mən bu bağı sizə vəsiyyət edirəm.

Oğlanlar üz-gözlərini turşutdular. Bağban sözünə davam etdi:

– Bu bağda bir **dəfinə** basdırılıb. Ancaq bağın harasında olduğunu deməyəcəyəm. Özünüz qazib taparsınız.

Bunu deyib bağban **dünyadan köcdü**.

Söz ehtiyatı

1 Göy rənglə verilmiş sözləri hansı sözlərlə əvəz etmək olar?

Alışdırıa bilmirdi:

- A) yandırıa bilmirdi
- B) öyrəşdirə bilmirdi

Dəfinə:

- A) kağız
- B) xəzinə

Dünyadan köcdü:

- A) vəfat etdi
- B) həlak oldu

2-ci hissə

Yaz yenice girmişdi. Oğlanların hərəsi əlinə bir bel alıb bağın altını üstünə çevirdi. Bağ büsbütün şumlandı, amma dəfinə tapılmadı. Onlar kor-peşman evə döndülər.

Həmin il bağ üçqat artıq bar verdi. Qardaşlar bağın meyvəsini satıb çoxlu var-dövlət əldə etdilər. O vaxtdan onlar hər yaz torpağı şumla-mağ'a, ağacların dibini yumşaltmağa başladılar.

Söz ehtiyatı

2 Uyğunluğu müəyyən et.

1	zəhmətə alışdırmaq
2	üz-gözünü turşutmaq
3	altını üstünə çevirmək
4	kor-peşman olmaq

A	narazılığınızı bildirmək
B	məyus olmaq
C	əməyi sevdirmək
Ç	nəyisə axtarmaq

Şüurlu oxu

3 Atalar sözlərini düzgün oxu. Daha sonra onlardan hansının mətnin məzmununa daha çox uyğun gəldiyini söylə.

1. Atalar nə biçiblər, oğullar onu əkiblər.
2. İstəyirsən bel-kürək, al əlinə bal-çörək.
3. Yağmadı qamış, bitmədi yağış.

4 Səncə, bağban, doğrudanmı, bağda dəfinə basdırılmışdı?

Şifahi nitq

5 Səncə, bağbanın oğulları dəfinə tapsa idilər, hekayə necə davam edərdi?

Dil qaydaları

6 Buraxılmış hərfələri əlavə etməklə sözləri dəftərinə köçür. *go...bul, sü...bül, kö...bə, şə...bə, zə...bil, a...bar, la...pa*

İSTİ ANA QUCAĞINDA

Bilirsiniz mən nə üçün
Çox sevirəm bibimi?
O mənə çox mehribandır,
Əzizdir anam kimi.

Xalamı da çox sevirəm,
Mənə elə “can” deyir,
“Sən ağıllı, sözəbaxan,
Qəşəng qızımsan”, – deyir.

Mən məktəbli bacımı da
Sevirəm dünya qədər.
Darıxmıram, o mənimlə
Oynayır axşam-səhər.

Evimizdə mən hamidan
Çox sevirəm nənəmi.
Qış gecəsi nağıl deyir,
Əyləndirir o məni.

Ancaq niyə, heç bilmirəm,
Gözüm yaşla dolanda
Mən anamın qucağına
Atılıram bir anda?!

Xəstələnsəm, onu görcək
Ağrımayırla başım da.
İsti ana qucağında
Quruyur göz yaşım da.

Gəray Fəzli

Söz ehtiyatı

1 Uyğunluğu müəyyən et.

1	bibi
2	xala
3	nənə

A	atanın və ya ananın anası
B	atanın bacısı
C	ananın bacısı

Şüurlu oxu

2 Şeirin məzmununu cümlələrlə ifadə et.

1. Bibim mənə qarşı çox mehribandır.
2. ...
3. Bacımla biz dost kimiyik.
4. ...
5. ...

Dil qaydaları

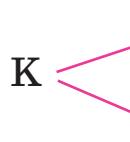
3 Hansı sözdə “k” samiti fərqli tələffüz olunur?

- A) təkər   B) katib   C) dekabr

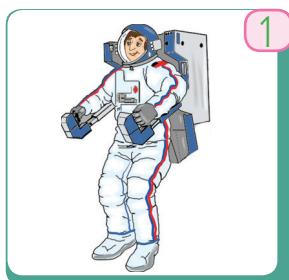
QAYDALAR

“K” SAMİTİNİN TƏLƏFFÜZÜ

Əlifbamızda hər hərf bir səsi işarə edir. “K” yeganə hərfdir ki, iki səsi bildirir: *ke* və *ka*.

K ke səsi: kələm, körpü, kirpi
ka səsi: kosmos, konsert, klub

4 Şəkillərin adlarını de. Sözləri dəftərinə yaz və oxu. “K” samitinin səslənməsinə diqqət yetir.

5 Hansı sözlərdə “k” samiti “ka” kimi tələffüz olunur?

dərnək, park, təbrik, külək, katib, direktor, kamal, kanal, kəpənək, kran, kürk, kafe

ÜÇ ANA, ÜÇ OĞUL

1-ci hissə

Bir kənddə üç qadın yaşayırırdı. Hərəsinin bir oğlu vardı. Qadınlar öz oğullarını çox sevir, onlarla fəxr edirdilər.

Bir gün analar kəndin yaxınlığındakı bulaqdan evlərinə su apardılar. Vedrələr ağır olduğundan onlar tez-tez dayanıb dincəldilər. Hər dəfə ayaq saxlayanda söhbətləşir, öz oğullarından danışıldalar.

Birinci qadın alnının tərini silib dedi:

– Mənim oğlum çox güclüdür. **1** Kənddə yaşıdlarından heç kim onun qabağında duruş gətirə bilmir...

İkinci qadın bu sözləri eşidib tez birincinin sözünü kəsdi:

– Mənim oğlumun elə səsi var ki, oxuyanda bülbüllər də susub ona qulaq asır. **2**

Üçüncü qadın sakitcə dayanmışdı. Onun susduğunu görən birinci qadın soruşdu:

– Ay bacı, sən niyə danışmırsan? Bəs sənin oğlun hansı bacarığın yiyəsidir?

– Nə deyim, vallah? Mənim oğlumun nə sən deyən gücü var, nə də səsi. **3**

Şüurlu oxu

1 Aşağıdakı cümlələr mətndən çıxarılıb və onların yeri nömrələnib. Cümlələrin mətndəki yerini müəyyən et.

- Sanki Rəşid Behbudovdur.
- Ancaq mən ondan raziyam.
- Elə bil Koroğlunun özüdür.

2-ci hissə

Qadınlar yola davam etdilər. Bir azdan onlar kəndə çatıb küçədə oğullarını gördülər. Birinci qadının oğlu ağır daşları başı üzərinə qaldırıb yerə atırdı. Bir az kənarda ikinci qadının oğlu zil səslə bir mahnı oxuyurdu. Üçüncü qadının oğlu da küçədə idi. O, anasını görcək yaşıdlarından ayrıldı, qaça-qaça gəlib vedrələri ondan aldı.

Yolda, daşın üstündə bir ağsaqqal kişi oturmuşdu. Birinci qadın üzünü ona tutub dedi:

- Ağsaqqal, sən bizim oğullarımızı tanıyırsan. Onlar haqqında nə deyə bilərsən?
- Hansı oğullardan danışırsınız? Mən burada yalnız bir oğul görüürəm, – deyə ağsaqqal üçüncü qadının oğlunu göstərdi.

Söz ehtiyatı

2 Ağsaqqal, güclü, qaça-qaça, mahnı, sakitcə sözlərini hansı sözlərlə əvəz etmək olar?

Şüurlu oxu

3 Mətnin 1-ci və 2-ci hissələrini adlandır.

4 Hansı oğul daha çox xoşuna gəldi? Səbəbini izah et.

5 Üçüncü qadının oğlunun xarakterinə uyğun olan sözləri seç.
fərasətsiz, qayğıkeş, qorxaq, tənbəl, zəhmətkeş

6 Ağsaqqal kişinin cavabını necə izah edərdin?

1 Oxudğun bölməyə əsasən, cümlələri tamamla.

1. ... mətni daha çox xoşuma gəldi, çünki ...
2. ... mətnlərində xeyirxahlıqdan söhbət açılır.
3. ... mətnlərində qayğıkeşlikdən danışılır.
4. ... mətninin əsas mövzusu qayğıkeşlidir.

2 "Ailə" bölməsində oxudğun əsərləri xatırla. Mətnlərdən misal gətirməklə fikirlərini söyle.

- Ailə necə olmalıdır?
- Uşaq-valideyn münasibətləri necə olmalıdır?
- Bacı-qardaş münasibətləri necə olmalıdır?

3 Doğru, yoxsa yanlış?

- Bütün sözlər necə deyilirsə, elə də yazılır.
- Bəzən yanaşı gələn saitlərdən biri tələffüz olunmur.
- Bəzi sözlərdə "o" yazılır, "a" deyilir.
- "K" hərfi iki səsi ifadə edir.
- "Ailə" sözündə hərflərin sayı səslərin sayından çoxdur.
- "Q" samiti bəzi sözlərdə "x", bəzilərində "k" kimi səslənir.

4 Lügətdən istifadə edərək sözləri düzgün yazılış qaydasına uyğun olaraq dəftərinə köçür.

pola..., bıça..., Na...lə, quṭa..., əhən..., m...avin, buda..., tilo..., cora..., ka...nat, tūfən..., çələn..., kərpi...

5 Verilən hər bir hecaya başqa heca əlavə etməklə yeni sözlər düzəlt.

Nümunə: *kəl – kəllə*

dəl, saq, toq, van, çaq, sək

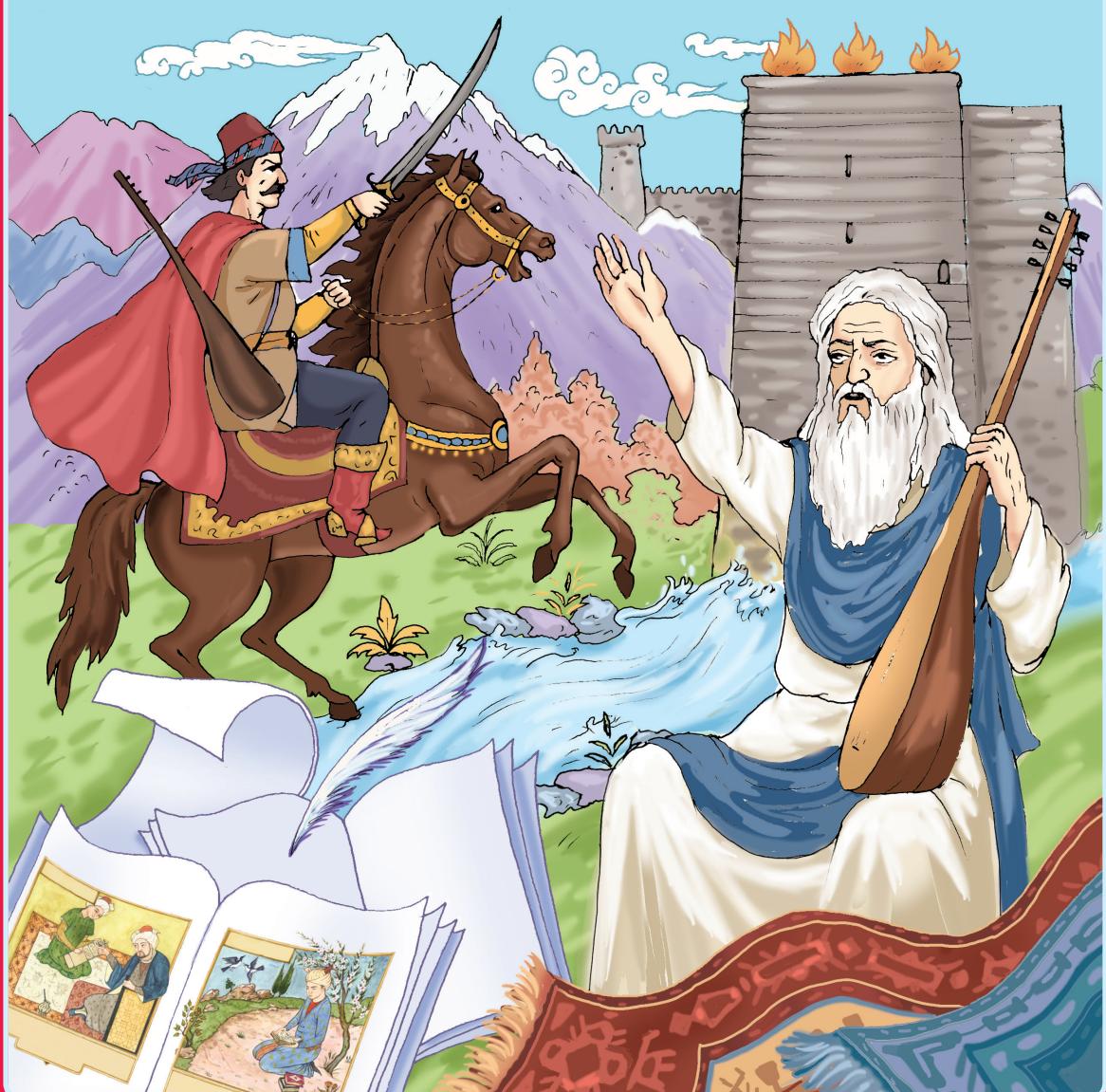
6 Tələffüzündə "ke" və "ka" səsi işlənən sözləri cədvəlin müvafiq sütunlarında yaz.

ke	ka

3-cü

BÖLÜM

DƏYƏRLƏRİMİZ

BAYRAQLAR

Bayrağın yaranmasının tarixi qədimdir. Əvvəllər bayraqları gəmilərdə qaldırırdılar. Limana yan alan **gəmi** öz bayrağını dorağacından asırdı. **Şəhər** əhalisi gəminin sahibini bayrağından **taniyırıdı**.

Bayraqdan döyüslərdə də istifadə edirdilər. Qoşunlar üz-üzə gələndə bayraq qaldırırdılar ki, bir-birini tanışınlar. Bayrağı ən **cəsur** döyüşçü aparırdı. Ona **bayraqdar** deyirdilər. Bayraqdarı düşməndən **qoruyurdular**. Çünkü bayrağın yerə düşməsi ordunun məglub olması demək idi. Bəzən döyüşən tərəflərdən biri **ağ** bayraq qaldırırdı. Bununla da həmin tərəf bildirirdi ki, təslim olmaq və ya danışıqlar aparmaq istəyir.

Zaman keçdikcə bayraqlar xalqların, dövlətlərin **simvoluna** çevrildi. Bu gün dünyada hər bir dövlətin öz bayrağı var. Bu bayraqlar rənginə və üstündəki nişanlara görə fərqlənir. Müxtəlif görüşlərdə, idman yarışlarında da bayraq qaldırılır. Bununla da hər bir iştirakçının hansı ölkədən olduğu bilinir.

Rafiq İsmayılov

Sözlük

Liman – gəmilərin sahildə yan aldığı yer

Dorağacı – gəminin ortasında dikəldilən uzun dirək

Söz ehtiyatı

1 Mətndə altından xətt çəkilmiş sözü hansı sözlə əvəz etmək olar?

- A) döyük   B) qələbə   C) rəmz

2 Cədvəli dəftərinə çək və tamamla.

Söz	Yaxınmənalı sözlər	Əksmənalı sözlər
qədim		
əvvəl		
cəsur		
qaldırmaq		

Şüurlu oxu

3 Mətndə hansı suala cavab yoxdur?

- A) Nə üçün gəmilərdə bayraq qaldırırdılar?
- B) Döyüşlərdə bayraqdarı niyə qoruyurdular?
- C) Azərbaycanda ən hündür bayraq harada yerləşir?

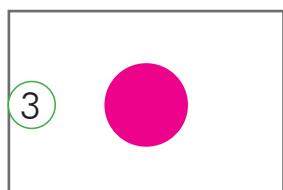
Şifahi nitq

4 Mətnə əsasən cədvəli doldur.

Bilirdim	Öyrəndim

5 Verilmiş məlumatları oxu və bayraqların kimə məxsus olduğunu tap.

- Yaponiyani “Gündoğar ölkə” adlandırırlar.
- Ağcaqayın yarpağı Kanadanın simvoludur.
- Aypara rəmzindən ilk dəfə Türkiyə bayrağında istifadə edilib.
- Dəniz quldurlarının qara bayraqı hamını vahiməyə salırdı.

Dil qaydaları

6 Gøy rənglə verilmiş sözləri ad, əlamət, hərəkət bildirən sözlərə ayır.

QAYDALAR

SÖZ VƏ ONUN MƏNASI

Bir çox sözlər nəyinsə və ya kiminsə adını, əlamətini və ya hərəkətini bildirir.

Böyük qardaşım maraqlı kitab almışdı cümləsində

- *qardaşım* və *kitab* ad bildirən sözlərdir;
- *böyük* əlamət bildirən sözdür, “qardaşım”a aid olan əlaməti bildirir;
- *maraqlı* əlamət bildirən sözdür, “kitab”ın əlamətini bildirir;
- *almışdı* hərəkət bildirən sözdür, “qardaşım”ın hərəkətini bildirir.

7 Nöqtələrin yerinə müvafiq sözlər işlətməklə cümlələri tamamla və dəftərinə köçür.

Xəlil çətin məsələni həll etdi.

“Xəlil”, “məsələ” ... bildirən sözlərdir.

“Çətin” sözü ... əlamətini bildirir.

“Həll etdi” sözü ... hərəkətini bildirir.

8 Verilmiş cümlədəki sözlərlə bağlı fikirlərin doğru, yoxsa yanlış olduğunu müəyyən et.

Yay tətilində dincəldikdən sonra uşaqlar doğma məktəbə qayıtdılar.

- “*Doğma*” məktəbin əlamətini bildirir. ☺ ☹
- “*Qayıtdılar*” məktəbin hərəkətini bildirir. ☺ ☹
- “*Dincəlmək*” uşaqların hərəkətini bildirir. ☺ ☹
- “*Tətil*”, “*məktəb*” ad bildirən sözlərdir. ☺ ☹

ÜÇRƏNGLİ BAYRAQ

Bu üçrəngli bayraqım
Gözümün işığıdır.
Azadlıq yağışından
Doğan göy qurşağıdır.
Üstündəki ay-ulduz
Gəlir mənim xoşuma.
Ay üzüyə bənzeyir,
Uluz onun qaşına.
Üçrəngli bayraq bizə
Təsəlliidir, dayaqdır,
Yolumuzun üstünə
İşiq saçan mayakdır.

Rafiq Yusifoğlu

Sözlük

Mayak – gəmilərə yol göstərmək üçün siqnal işığı olan hündür qüllə

Söz ehtiyatı

1 “Qaş” sözünü aşağıdakı mənalarda cümlələrdə işlət.

1. İnsanın gözləri üstündə qövssəkilli xətt
2. Müxtəlif bəzək əşyalarına taxılan qiymətli daş

Şəfahi nitq

2 Cümlələri izah et.

1. Bayraq mənim gözümün işığıdır.
2. Bu bayraq azadlıq yağışından yaranıb.
3. Bayraq yolumuza mayak kimi işiq saçır.

3 Azərbaycan bayraqındakı rəng və nişanların mənalarını araşdır.

ƏBƏDİ MƏŞƏL

Əhmədin babası Bakının Məhəmmədi kəndində yaşayır. Balaca Əhməd tez-tez babasığılə qonaq gəlir. Bir dəfə baba onu yaxındakı təpələrə gəzməyə apardı. Onlar “Yanardağ” deyilən yerə gəlib çıxdılar. Burada yerdən alov çıxırdı.

Bunu görən Əhməd babasından soruşdu:

– Baba, bu yeri kim yandırıb?

Baba gülümsədi:

– Heç kim, bala. Yerin altından çıxan qaz öz-özünə alışib yanır. Elə buna görə də Azərbaycana “Odlar yurdu” deyirlər.

Əhməd bir az düşünüb dedi:

– Baba, atam məni Şəhidlər xiyabanına aparmışdı. Mən orada da alov gördüm. Oradan da qaz çıxır?

– Oğlum, o məşəl Vətən uğrunda həlak olanların xatirəsinə alovlanır. Əbədi məşəli insanlar heç vaxt sönməyə qoymurlar. Onun həmişə yanması qəhrəmanlarımızın xatirəsinin yaddaşlarda daim yaşamasına işarədir.

Gülşən Orucova

Düşün və cavab ver

1 Azərbaycana niyə “Odlar yurdu” deyirlər?

Dil qaydaları

2 Mətnin birinci cümləsində ad bildirən neçə söz var? Həmin sözlərdən hansı canlı varlıq adı bildirir?

QAYDALAR

AD BİLDİRƏN SÖZLƏR

Elə sözlər var ki, canlı və ya cansız varlıqların adını bildirir. Məsələn, *dəftər* cansız, *şagird* isə canlı varlığın adıdır.

Ad bildirən söz insana aid olduqda *kim?* sualına cavab verir. Məsələn: *həkim (kim?)*.

Digər canlı və cansız varlıq adlarını bildirən sözlər *nə?* sualına cavab verir. Məsələn: *balıq (nə?), sinif (nə?), bilik (nə?)*.

Yer adı bildirən sözlər isə *hara?* sualına cavab verir. Məsələn: *küçə (hara?)*.

3 Verilmiş cümlələrdə ad bildirən sözləri seç.

1. İnsanı geyiminə görə qarşılıyalar, ağlına görə yola salarlar.
2. Ağıl yaşda deyil, başdadır.

4 Nümunəyə uyğun dəftərində cədvəl qur və verilmiş sözləri cədvəlin müvafiq sütunlarında yaz.

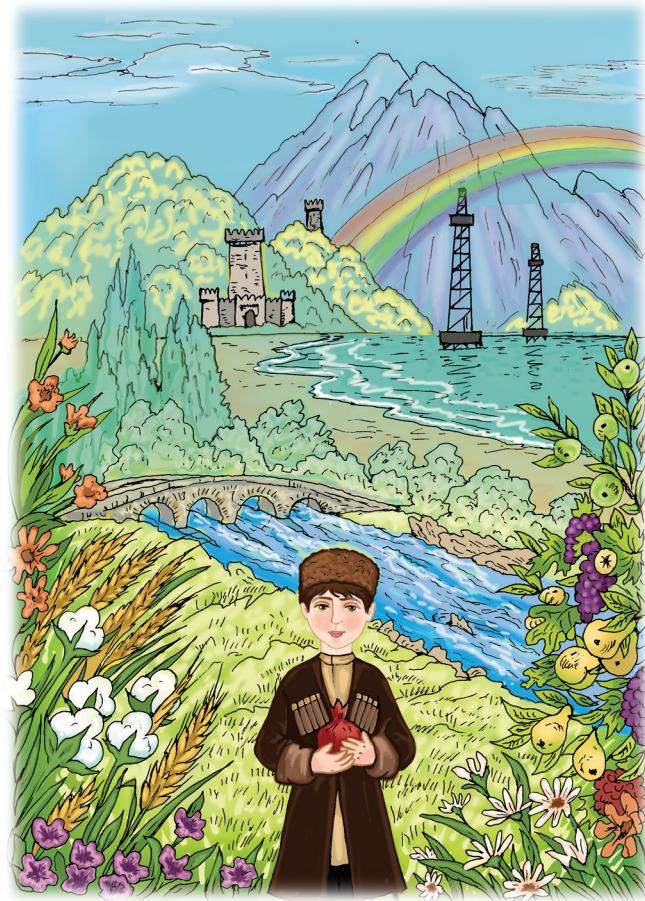
*insan, dərə, meşə, kompüter, körpə,
xizək, mühəndis, stadion, albom*

Kim?	Nə?	Hara?

5 Səni əhatə edən mühitdə canlı və cansız varlıqların adlarını sadala. Onların hansı suala cavab verdiyini müəyyənləşdir. Bu sözlərdən bir neçəsini cümlədə işlət.

VƏTƏN

Ey Vətən, ana Vətən,
 Heyranam sana, Vətən!
 Dupduru göllərin var,
 Yamyasıl çöllərin var.
 Dağların baş-başadır,
 Düzlərin tamaşadır.
 Dərələrin dərindir,
 Yaylaqların sərindir.
 Nə gözəldir qucağıن,
 Doğma odun-ocağıн!
 Kəndlərin gül-çiçəkdir,
 Şəhərlərin göyçəkdir.
 Sakitdir gen düzlərin,
 Coşqundur dənizlərin.
 Sən dünyanın gözüsən,
 Taleyimin özüsən.
 Sevirəm bayrağını,
 Öpürəm torpağını!

Əhməd Cəmil

Söz ehtiyatı

- 1 Əksmənalı sözləri müəyyən et.

vətən

yad

doğma

çirkin

dərin

qürbət

göyçək

dayaz

- 2 Hansı söz həm ad, həm əlamət, həm də hərəkət bildirir?

- A) dağ B) dərə C) düz

3 Nöqtələrin yerində hansı sözlər olmalıdır?

duru

yaşıl

düz

qara

sarı

yumru

bütün

dupduru

yamyaşıl

.....

.....

.....

.....

.....

Şüurlu oxu

4 Şeirin məzmununu 5 cümlə ilə ifadə et.

1. Vətənimin gözəlliyyinə heyranam.

2. ...

3. ...

4. ...

5. Bayraqıma və doğma torpağıma hörmətlə yanaşıram.

5 "Vətən" dedikdə ilk növbədə nə haqda düşünürsən?

6 "Əbədi məşəl" hekayəsi ilə "Vətən" şeirinin məzmununda hansı oxşar və fərqli cəhətlər var?

Şifahi nitq

7 "Şəhərlərin göyçəkdir" ifadəsində "göyçəkdir" sözünü hansı sözlə əvəz etmək olar? Şair burada niyə məhz "göyçəkdir" sözünü işlətmışdır?

Dil qaydaları

8 Hansı sözün deyilişi ilə yazılışı fərqlidir?

- A) göllərin   B) çöllərin   C) düzlərin

QAYDALAR

-LAR, -LƏR – ÇOXLUQ BİLDİRƏN HİSSƏCİK

Ad bildirən sözün sonuna *-lar*, *-lər* hissəciyi artırıldıqda bu, varlığın bir deyil, çox olduğunu bildirir. Məsələn:

ağac (1 dənə) – *ağaclar* (çoxlu)

qələm (1 dənə) – *qələmlər* (çoxlu)

Bu hissəcik həmişə *-lar*, *-lər* kimi yazılısa da, sözdən asılı olaraq müxtəlif cür deyilir.

Yazılışı	Deyilişi
<i>şəhərlər</i>	<i>şəhərrər</i>
<i>qızlar</i>	<i>qızdar</i>
<i>oğlanlar</i>	<i>oğlannar</i>
<i>kitablar</i>	<i>kitaplar</i>

9 Sözləri cədvəl üzrə qruplaşdırıb dəftərində yaz.

narlar, *kəndlər*, *stollar*, *zənbillər*, *güllər*, *quşlar*, *dəftərlər*, *sözlər*, *zavodlar*, *çəmənlər*, *armudlar*, *vərəqlər*, *qadınlar*, *dostlar*

-lar, -lər	-dar, -dər	-rar, -rər	-nar, -nər

10 Cütləri müəyyən et.

1	vətəndaşlar
2	döyüşülər
3	atlar
4	idmançılar
5	qoyunlar
6	inəklər

A	ordu
B	komanda
C	sürü
Ç	xalq
D	naxır
E	ilxi

RƏNGLƏRİN ANASI

Necə oldusa, uşaqlar arasında rənglərdən söhbət düşdü. Biri yaşılı, digəri mavini, o birisi qırmızını təriflədi. Sarını, göyü bəyənənlər də az olmadı. Nə isə... Mübahisə çox uzandı. Nəhayət, uşaqlar qoca bağbanın yanına getdilər.

– Baba, ən yaxşı rəng hansıdır? – deyə ondan soruştular.

Bağban fikrə getdi. Nəhayət, sözə başladı:

– Balalarım, hər rəngin öz yeri, öz gözəlliyi var. Ancaq mənə qalsa, rənglərin ən gözəli qaradır.

Uşaqlar təəccübləndilər:

– Necə, necə?

Baba gülümsündü:

– Bu qara torpağı görürsünüz mü? Onun sehrli köksündə nə rəngdə istəsən gül-çiçək bitir. Elə buna görə də qara bütün rənglərin anasıdır.

Rafiq Yusifoğlu

Sözlük**Koks – sinə****Şüurlu oxu****1 Hansı fikir mətnin məzmununa uyğun gəlmir?**

- A) Hər rəngin öz gözəlliyi var.
 B) Rənglərin də yaxşısı, pisi olur.
 C) Torpağa sevgi ilə yanaşmaq lazımdır.

2 Hansı rənglərin adları bitki adından götürülmüşdür?*şabalıdı, palıdı, qızılı, narıncı, gümüşü, bənövşəyi, qırmızı***3 Nöqtələrin yerinə hansı sözlər uyğun gəlir?****I**

qırmızı – çəhrayı
 qara – boz
 göy – ...

II

Qıpqırmızı qızardı.
 ... qaraldı.
 Gömgöy ...

4 Rəng adları hansı əşya adlarına uyğun gəlir?

mavi

qırmızı

sarı

yaşıl

bənövşəyi

ağ

limon

xiyar

səma

qar

pomidor

badımcan

Dil qaydaları**5 Verilmiş sözləri cədvəldə düzgün yerləşdir.**

*uşaq, yaşıl, düşmək, qara, uzanmaq, rəng, bağban,
 sehrlı, başlamaq, gözəl, mübahisə*

Ad bildirən sözlər	Əlamət bildirən sözlər	Hərəkət bildirən sözlər

NOVRUZ BAYRAMI

Novruz bayramı ərəfəsində biz yaz tətilinə çıxdıq. Mən atamla kəndə, nənəmgilə getdim. Kənddəki dostlarım mənim gəlmişimə çox sevindilər. Tahir dedi:

– Dünən ilaxır çərşənbəsi idi. Heyif ki, burada yox idin. Eybi yox, bayram axşamı bir yerdə yaxşıca əylənərik.

Martın 20-si gəlib çatdı. Bütün həyətlərdə uşaqlar tonqal qalamışdır.

Tahir məni bir kənara çekib dedi:

– Get evdən bir torba gətir. Aygüngilin qapısına torba ataq.

Mən utana-utana dedim:

– Yaxşı deyil axı... Birdən görərlər.

– Görsünlər də. Burda nə var ki?! Adətimiz belədir. Özü də Aygünün anası Səadət xala, bilirsən, nə qoğal bişirir!

Biz Aygüngilin qapısı ağızına torba qoyub gizləndik. Aygünün anası qapını açıb torbanı götürdü. Bir azdan qayıdır şirniyyatla dolu torbanı həmin yerə qoydu.

Biz sevincək torbanı götürüb dostlarımızın yanına qaçıq. Qoğal, doğrudan da, çox dadlı idi. Amma pax lava nənəmin paxlavasına çatmadı.

Mən Novruz bayramını çox sevirəm, çünkü bu bayramda hamı gülərz, mehriban olur, hətta küsülürlər də barışırlar.

Gülşən Orucova

Şüurlu oxu

1 Mətndə Novruzla bağlı hansı adətdən danışılmışdır?

- A) tonqal üstündən tullanmaq
- B) yumurta döyüşdürmək
- C) qapıya torba atmaq

2 “İlaxır çərşənbəsi” ifadəsinin mənasını araşdır.

Dil qaydaları

3 Hansı söz yerindən asılı olaraq həm böyük, həm də kiçik hərflə yazılırlar?

- A) Tahir   B) Aygün   C) Səadət

QAYDALAR

AD BİLDİRƏN BƏZİ SÖZLƏRİN BÖYÜK HƏRFLƏ YAZILISI

Ad bildirən elə sözlər var ki, həmişə böyük hərflə yazılırlar. Belə sözlər konkret varlıq (insan, yer və s.) adı bildirir.

Məsələn, *şəhər* sözü kiçik hərflə yazılırlar, çünki dün-yada şəhərlər çoxdur. Lakin *Gəncə* sözü böyük hərflə yazılırlar, çünki bu adı dedikdə konkret bir şəhər nəzərdə tutulur.

4 Bu iki cümlənin mənasını araşdır.

1. *Camal gedər, kamal qalar* (atalar sözü).
2. *Camal gedər, Kamal qalar.*

- Bu cümlələrin deyilişində fərq varmı?
- Cümlərdəki hansı sözün yazılışında fərq var?
- Bu fərq cümlələr arasında hansı məna fərqi səbəb olur?

5 Hansı sözlər həmişə böyük hərflə yazılırlar?

- A) Maştaga, Novxanı, Bilgəh
 B) Aslan, Ceyran, Maral
 C) Xəyal, Mirvari, Polad

6 Hansı sözlər həm böyük, həm də kiçik hərflə yazılırlar?

*mahir, saray, sərəf, qızıl, vüqar, təşəkkür,
 nəğməkar, etibar, dost, keşikçi, karvan*

7 Aşağıdakı sözləri nümunəyə uyğun cümlədə işlət.

arif, etibar, sədaqət, arzu, mübariz

Nümunə. Arif sinif yoldaşlarına kömək etdi.

Qoca çox arif adam idi.

AZƏRBAYCAN ƏLİFBASI

Qədimdə insanlar yaza bilmirdilər. **1** Sonra hər danışq səsini bir hərfə işarə etdilər. Bu hərflərin köməyi ilə sözlər, cümlələr yazmağa başladılar. Beləliklə, əlifba, yəni hərflər toplusu yarandı. Əlifba yaranıqdan sonra ilk kitablar nəşr olunmağa başladı.

Müasir Azərbaycan əlifbası latın qrafikalı əlifba adlanır. **2** Lakin hər xalqın dilində özünəməxsus səslər və bu səslərə uyğun hərflər var. Ona görə də xalqlar müxtəlif əlifbalardan istifadə edirlər.

Azərbaycanda hər il avqustun 1-i Azərbaycan Əlifbası və Azərbaycan Dili Günü kimi qeyd edilir. **3**

Sözlük

Öndər – başçı, lider

Şüurlu oxu

1 Aşağıdakı cümlələrin mətnindəki mavi boşluqlara uyğunluğunu müəyyən et.

1. Ulu öndər Heydər Əliyev 2001-ci ildə bu barədə xüsusi fərman imzalamışdır.
2. Onlar fikirlərini bir-birinə danışmaqla çatdırırdılar.
3. Dünyanın bir çox xalqları qədim latin əlifbasından istifadə edir.

2 “Azərbaycan əlifbası” mətnində hansı suala cavab var?

- A) Əlifbamızda neçə hərf var?
- B) Dünyada ilk əlifba harada yaranıb?
- C) Əlifbalar niyə fərqlidir?

Araşdırma

3 Müəllimin köməyi ilə ana dilimizdə və öyrəndiyin xarici dildə olan fərqli səsləri müqayisə et.

QƏDİM XALÇA

Gülər birinci sinfi bitirəndə nənəsi ona bir xalça bağışladı. Balaca qız nənəsinə təşəkkür etsə də, bu hədiyyəyə çox da sevinmədi. Çünkü xalça köhnə idi. Gülər onu öz otağına yaraşdırırdı. Nənə bunu hiss edib nəvəsinə xalçanın tarixini danışdı:

“Bu xalçanı nənəmin nənəsi toxuyub. Onun adı Sayalı idi. Şuşanın ən mahir xalçaçılarından sayılırdı. Evləri də xalqımızın böyük şairi Xurşidbanu Natəvanın qonşuluğunda idi. Şuşada Natəvanı hamı “Xan qızı” deyə çağırırdı.

Bir gün Sayalı həyətdə hana qurub xalça toxumağa hazırlaşır. Bu zaman Xan qızı onu görüb yanına gəlir. Hanadakı əlvan rəngli iplərə baxıb heyran olur. Qız utana-utana deyir:

- Bu boyalar dağlarımızın çiçəklərindən, otlarından hazırlanıb.
- Çox gözəldir. Gəl mən bir naxış çəkim. Onu xalçaya sal.

Hə, Gülər bala, onu da deyim ki, Xan qızı təkcə şair deyildi, həm də yaxşı rəssam idi. Xalçada gördüyün bu naxışları o çəkib. Odur ki, qızım, bu xalça doğma Şuşamızdan, gözəl şairimiz Natəvandan yadigardır”.

Bu söhbətdən sonra Gülər evlərinə gələn qonaqlara xalçanın tarixini danışaraq qürurla deyir:

- Onu nənəmin nənəsinin nənəsi toxuyub.

Dilruba Cəfərova

Sözlük

Hana – xalça toxumaq üçün dəzgah

Araşdırma

- Evinizdəki qədim əşyaların tarixçəsini öyrənib danışın.

Şüurlu oxu

1 Mətndə hansı suala cavab tapmaq mümkün deyil?

- A. Xalça toxunarkən nələrdən istifadə edilir?
B. Natəvanı nə üçün Xan qızı adlandırdılar?
C. Gülər qonaqlara xalçanın tarixini nə üçün qürurla danışırı?

2 Mətnlə bağlı fikirlərin doğru, yoxsa yanlış olduğunu müəyyən et.

- Gülər nənəsinin hədiyyəsini bəyənmədi.
- Sayalı Şuşada yaşayırıdı.
- Sayalı xalçanı eyvanda toxuyurdu.
- Natəvan gözəl şəkillər çəkirdi.
- Natəvan Sayalıya əlva rəngli iplər bağışladı.
- Sayalı xalçaya Natəvanının çəkdiyi naxışları saldı.

Dil qaydaları

3 Hərəkət bildirən *dönər*, *açar*, *çapar* sözləri həm də ad bildirən sözlər kimi işlədir. Onların mənalarını müəyyənləşdir.

Sözlər	Mənaları
dönər	qıflı, kilidi açmaq və ya bağlamaq üçün alət
açar	qədimdə atla bir yerə məktub, xəbər aparıb-gətirən şəxs
çapar	bir çox ölkələrdə geniş yayılmış türk yeməyi

4 Hansı cümlədə “qorxmaz” sözü böyük hərflə yazılmalıdır?

- A) Cəsarətli adam çətinliklərdən qorxmaz.
B) Dostum qorxmaz həmişə mənim köməyimə gəlir.
C) Bu işin öhdəsindən yalnız qorxmaz adam gələ bilər.

ÇAHARGAH ƏFSANƏSİ

(əfsanə)

1-ci hissə

Qədim zamanlarda bir musiqiçi yaşayırıdı. Onun mahnıları dillər əzbəri idi. Camaat bu nəgməkəri çox sevirdi, çünkü o öz nəgmələri ilə adamların sevincinə də, kədərinə də şərik olurdu.

Bir gün ölkənin padşahı musiqiçini yanına çağırtdırıb dedi:

– Deyirlər, sən çox mahir ifaçısan. Bundan sonra mənim sərəyimdə yaşayacaqsan. Mənim şərəfimə mahnılar bəstələyəcəksən. Dediklərimi eləsən, qızıl içində üzəcəksən, heç nəyə ehtiyacın olmayıacaq.

Padşah gözləyirdi ki, musiqiçi ona təşəkkür edib əllərindən öpəcək. Ancaq gözlədiyi kimi olmadı. Nəgməkar vüqarla dedi:

– Padşah sağ olsun, mən xalqımdan aralı düşsəm, musiqi bəstələyə bilmərəm.

Padşah bu sözlərdən qəzəbləndi. Əmr etdi ki, musiqiçini zindana salsınlar.

Söz ehtiyatı

1 Yaxınmənalı ifadələri müəyyən et.

1 qızıl içində üzmək

2 qərq olmaq

3 şərik olmaq

A bölüşmək

B zəngin yaşamaq

C batmaq

Şüurlu oxu

2 Musiqiçi haqqında hansı sözləri işlətmək olar?

*məğrur, yaltaq, istedadlı, qorxaq, vüqarlı,
hiyləgər, vətənpərvər, ikiüzlü*

3 Səncə, musiqiçi padşahın hansı xahişini yerinə yetirərdi?

A) "Sabah qonşu ölkənin padşahı bizə qonaq gələcək.
Onun şərəfinə bir mahnı yaz".

B) "Qonşu ölkənin padşahı bizimlə müharibəyə başlayıb.
Əsgərlərimizi döyüşə ruhlandırın mahnilər yaz".

2-ci hissə

Musiqiçinin etibarlı dostları var idi. Onlar sözü bir yerə qoydular ki, nəgməkarı zindandan xilas etsinlər. Dostlar keşikçini aldadıb gecənin bir yarısı musiqiçini qaçırdılar.

Bu zaman şəhərin yaxınlığından bir karvan keçirdi. Dostlar karvanbaşının yanına getdilər. Xahiş etdilər ki, musiqiçini karvanla başqa ölkəyə aparsın.

Karvan bir neçə gün səhra ilə yol getdi. Karvanbaşı gənc olduğundan karvan yolu azdı. Dəvələr hey gedir, ancaq karvan mənzil başına çatmırıldı. Günəş qumu od kimi qızdırırdı. Dəvələrin boynundan asılmış zinqirovlar səhranın sükutunu pozurdu.

Adamların suyu, yeməyi qurtarmış, dəvələr taqətdən düşmüşdü. Yolcular artıq hər şeydən əllərini üzmişdülər.

Düşün və cavab ver

4 Dəvənin boynundan niyə zinqirov asırlar? Fikrini əsaslandır.

3-cü hissə

Musiqiçi karvanbaşıya yaxınlaşışib dedi:
– Belə getsə, dəvələr bu səhrada yıxılıb qalacaqlar. İcazə ver,
onların zinqirovlarını dəyişim.

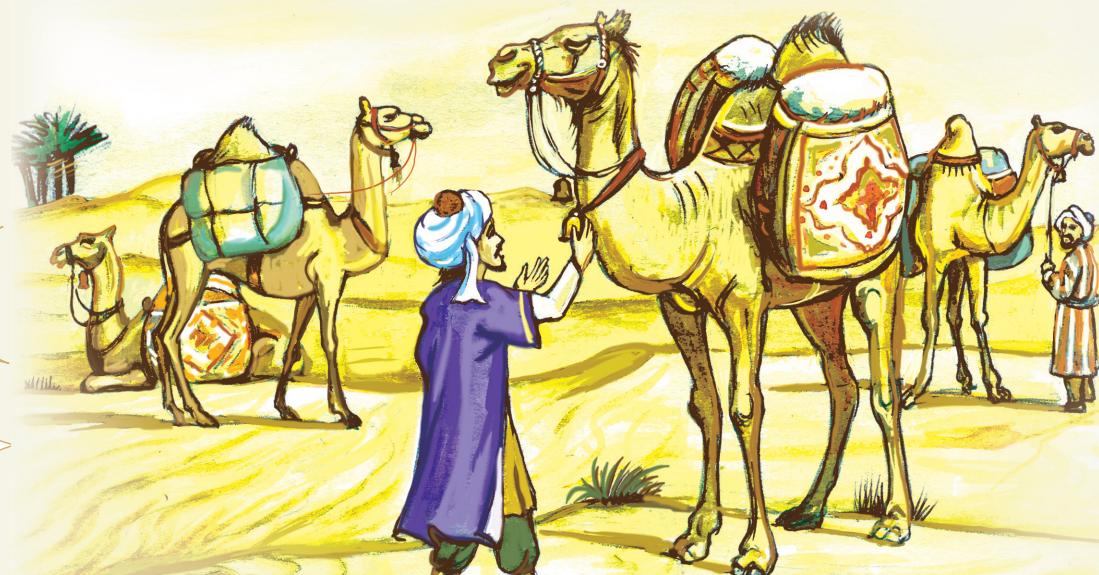
Karvanbaşı bu sözlərə təəccübənsə də, icazə verdi.

Musiqiçi dəvələrin zinqirovlarını dəyişdi. Bəzilərini tarım, bə-
zilərini boş bağladı. Bir neçə dəvənin boynundan zinqirovu açıb
başqalarına ikisini asdı.

Karvan yoluna davam etdi. Bu zaman zinqirovların səsindən
ecazkar bir musiqi yarandı, sanki ətraf aləm canlandı. Dəvələr
musiqinin ahənginə uyğun olaraq gümrah yeriməyə başladılar.

Yolcular musiqinin təsirindən susuzluğu unutdular.

Bir müddətdən sonra karvan mənzil başına çatdı. Bu musiqi
isə dildən-dilə düşüb “Çahargah” adı ilə məşhurlaşdı.

Söz ehtiyatı

- 5 "Sözü bir yerə qoymaq" nə deməkdir?
- 6 "Mənzil başı" ifadəsini izah et.
- 7 Əlamət bildirən sözlər əsərin hansı qəhrəmanlarına uyğun gəlir?

təcrübəsiz

zalim

istedadlı

sadiq

musiqiçi

karvanbaşı

dostlar

padşah

Şifahi nitq

- 8 Əfsanədə baş verən hadisələrin düzgün ardıcılığını tap və oxu.
- A) Dostlar musiqiçini zindandan xilas etdilər.
B) Musiqiçi zinqirovların səsindən gözəl bir musiqi yaratdı.
C) Padşah musiqiçiyə əmr etdi ki, onun şərəfinə mahnı bəstələsin.
Ç) Karvan yolu azdı.
D) Musiqiçini zindana saldılar.

Şüurlu oxu

- 9 Mətnin hissələrini məzmuna uyğun başlıqla adlandır.
- 10 Mətnin hansı hissələri musiqiçinin istedadlı olduğunu göstərir?

Düşün və cavab ver

- 11 Sən dövlət başçısı olsa idin, istedadlı sənətkarlar – musiqiçilər, rəssamlar, şairlər üçün nə edərdin?

- 1** Verilmiş sözləri nöqtələrin yerinə əlavə et və cümlələri dəftərinə köçür.

Vətən, liman, mayak, Şaşa, şəhid, hana

1. Nənə xalça toxumaq üçün yeni ... aldı.
2. ... bizə ana qədər əzizdir.
3. ... ailəsinə qayğı hər birimiz borcudur.
4. Gəmi sahilə yaxınlaşmaq üçün rahat ... axtarındı.
5. Yüksəklikdəki ... on saniyədən bir yanıb-sönürdü.
6. İşgal altında olan ... bizim yolumuzu gözləyir.

- 2** Açıar sözlərlə mətnlər arasında uyğunluğu müəyyənləşdir.

Açıar sözlər	Mətnlərin adları
naxış, ip, şair	Çahargah əfsanəsi
dəvə, zıngırov, musiqi	Rənglərin anası
torpaq, bağban, gözəllik	Qədim xalça

- 3** Ad bildirən sözləri seç və dəftərinə yaz.

böyük, daş, yolçu, getmək, qışqırmaq, atlı, kəndir, güclü, ağır, dağ, danışmaq, söz, yoğun, dünya, bağlamaq

- 4** Verilmiş sözləri cümlələrdə elə işlət ki, yerindən asılı olaraq həm böyük, həm də kiçik hərflə yazılsın.
yasəmən, polad, şəlalə, könül, şahin

- 5** Hansı bənddə sözlərin hər ikisi düzgün yazılıb?

- A) qızlar, oğlannar
- B) qızdar, oğlanlar
- C) kızlar, oğlanlar

- 6** Verilmiş cümlələri elə tamamla ki, altından xətt çəkilmiş sözlər kiçik hərflə yazılsın.

1. Bacım Lalə gülləri çox sevir. Onun ən çox sevdiyi gül ...
2. Balaca Arzuya anası gəlincik aldı. Bu onun çoxdankı ... idi.
3. Bu gün Sevinc dərslərindən “əla” qiymət aldı. İndi onun ... həddi-hüdudu yoxdur.

4-cü

BÖLMƏ

HEYVANLAR VƏ QUŞLAR

AYI VƏ ŞİR

(təmsil)

Əlbir olub bir ayı bir şır ilə,
Ovladılar dovşanı tədbir ilə.
Olmadılar razı onu bölməyə,
Çıxdı iş axır ölüb-öldürməyə.
Çeynədilər, dişlədilər, diddilər,
Bir-birini al qana qərq etdilər.

Özlərini taqətdən saldılar,
Hər biri bir səmtə düşüb qaldılar.
Tülkü uzaqdan görüb bu haləti,
Bildi ki, yox heç birinin taqəti.
Gəldi, götürdü ovu, etdi fərar,
Həsrət ilə baxdı dalınca onlar.

Abbas Səhhət

Sözlük

Fərar etmək – qaçmaq, aradan çıxmaq

Söz ehtiyatı

1 Yaxınmənalı sözləri müəyyən et.

səmt

güt

halət

tərəf

taqət

vəziyyət

2 Hansı atalar sözü mətnin məzmununa uyğundur?

- A) Ayı meşədən küsüb, meşənin xəbəri yox.
- B) Artıq tamah baş yarar.
- C) Aslan qocalanda başına çapqallar yığışar.

Şüurlu oxu

3 Şeirdə adı çəkilən hansı obraz şəkildə təsvir olunmayıb?

HEYVANLAR NECƏ QORUNURLAR

Bir çox heyvanların özünü düşməndən qorumaq üçün “silah”ı olur. Pişik caynaqları, arı neşteri, kirpi tikanları, keçi buynuzları, ilan zəhəri, pələng pəncəsi, it isə dişi ilə güclülərdən müdafiə olunur. Tülükü isə təhlükə hiss etdikdə özünü ölülüyə vurur.

Bəzi heyvanlar yaşadığı mühitə uyğunlaşmaqla özünü qoruya bilir. Məsələn, buqələmun düşdürü yerdən asılı olaraq rəngini dəyişə bilir. **Şimal tulküsünün tükləri qışda aq və qalın, yayda isə seyrək və qəhvəyi rəngdə olur.** Səhrada yaşayan dəvənin ayaqları qumda, şimal ayısının ayaqları isə qarda batdır.

Rafiq İsmayılov

Sözlük

Neşter – arı, əqrəb kimi həşəratlarda sancıqları yerə zəhər buraxmaq üçün orqan

Buqələmun – kərtənkələnin bir növü

Söz ehtiyatı

- 1 Boş xanalara müvafiq sözlər yazmaqla cədvəli dəftərində tamamlı.

Sözlər		Məna qrupu
pişik	it	ev heyvanları
kirpi	pələng	tülükü
ilan		burqələmun

Şüurlu oxu

2 Artıq sözü tap.

qoyun, at, arı, inək, keçi

3 Mətnin məzmununa uyğun olan cümlələri seç.

- Vəhşi heyvanlar yırtıcı olur.
- Bir çox heyvanlar yaşadığı mühitə uyğunlaşırlar.
- Heyvanların müdafiə vasitələri müxtəlifdir.
- Ev heyvanlarını insanlar qoruyurlar.

Dil qaydaları

4 Mətndə göy rənglə verilmiş cümlədə əlamət bildirən sözləri seç.

QAYDALAR

ƏLAMƏT BİLDİRƏN SÖZLƏR

Əlamət bildirən sözlər *necə? nə cür? hansı?* suallarına cavab verir.

Turistlər yaşıl çəməndə çadır qurdular.

Bu cümlədə “yaşıl” sözü varlığının (*çəmənin*) əlamətini bildirir.

5 Cümlələrdə əlamət bildirən sözləri seç.

1. Ağacdələn ağacları zərərli həşəratlardan qoruyur.
2. Qarğıa dadlı qozun ləpəsini sindirib yedi.
3. Dəvəquşu dünyada ən iri quşdur.

6 Yaxınmənalı əlamət bildirən sözləri müəyyən et.

hündür

qısa

enli

gözəl

geniş

uca

qəşəng

gödək

7 Verilmiş sözləri əksmənalı əlamət bildirən sözlərlə əvəz edib dəftərinə yaz. Bu sözlərdən ikisini cümlədə işlət.

şən, böyük, ac, şirin

ŞİR VƏ SİÇAN (təmsil)

Günlərin bir günü qoca şir ağacın altında yatmışdı. Bir siçan onun üstünə çıxıb oyanabuyana qaçmağa başladı.

Şir oyanıb siçanı tutdu. Siçan yalvarmağa başladı. O, şirə dedi:

– Əgər məni buraxsan, sənə yaxşılığım dəyər.

Şir siçanın sözlərinə güldü. Ancaq ona dəyməyib azadlığa buraxdı.

Bir gün şir tələyə düşdü. Nə qədər çalışdısa, torun iplərini qırı bilmədi. Açıqlanmış şir var gücü ilə nərildədi.

Şirin nəriltisini eşidən siçan özünü ona yetirdi. Torun iplərini gəmirməyə başladı.

Nəhayət, şir canını tordan qurtarıb siçana dedi:

– O vaxt mən sənin sözlərinə güldüm. Ancaq sən demə, siçanın da şirə yaxşılığı dəyərmış.

Söz ehtiyatı

1 Doğru, yoxsa yanlış?

Siçan tələyə düşmüştü.

Şir siçana inanmadı.

Şir siçanı tutub yedi.

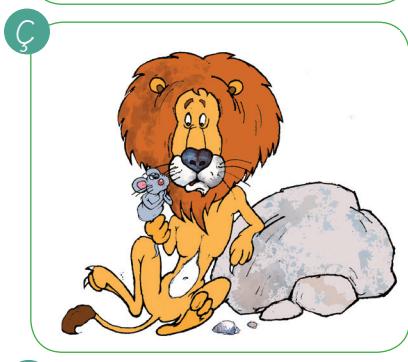
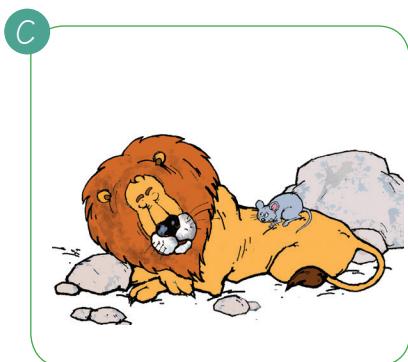
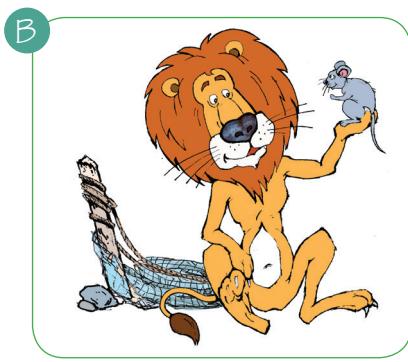

Siçan şiri xilas etdi.

2 Mətnə əsasən, şəkillərin düzgün ardıcılılığını müəyyən et.

Nümunə: 1-C

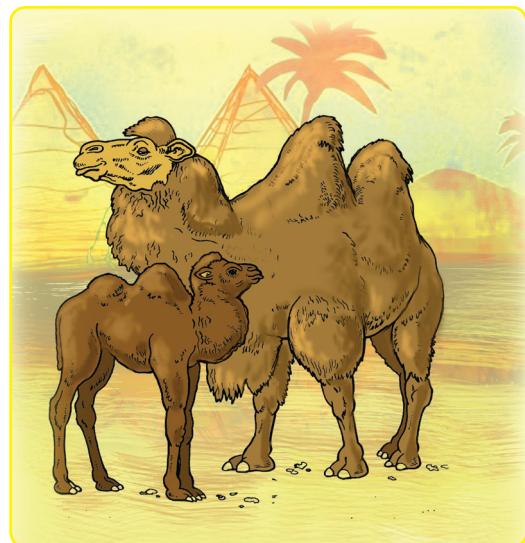

Dəvələr

1-ci mətn

Belləri yəhər kimi,
Gözləri fənər kimi,
Uzunayaq dəvələr,
Yekədodaq dəvələr.
Beş gün ac da gəzərlər,
Susuzluğa dözərlər.
Ancaq incitsən bir az,
Düz yeddi il unutmaz.
Beli yəhər dəvələr,
Gözü fənər dəvələr.

Zahid Xəlil

2-ci mətn

Dəvə çox döyümlü heyvandır, günlərlə ac-susuz qala bilir. Onun belindəki çıxıntıya hürgüt deyirlər. Bəzi dəvələrin bir, bəzilərinin isə iki hürgütü olur. Uzun səfərə çıxmazdan əvvəl dəvə doyunca yeyib-içir. Yeyib-içdiyinin bir hissəsini həzm edir, qalanını piyə çevirir hürgütündə dar günə saxlayır.

Dəvə səhrada çətinlik çəkmədən hərəkət edir. Onun ayaqları xüssüsü piy qatı ilə örtüldüyüünə görə isti qumda yanmır. Dəvənin yunu onu qızmar günəşdən və gecənin soyuğundan qoruyur. Dəvə səhrada bitən acı yovşanla, tikanlı kollarla da qidalanır.

Dəvə ev heyvanıdır. Onun əti yeməlidir. Dəvənin isti yunundan qiyəmətli paltarlar toxunur, yorğan-döşək hazırlanır. Dəvədən səhra və çöllərdə minik üçün də istifadə edirlər.

Söz ehtiyatı

1 Hansı şəkildə yəhər təsvir olunub?

Şüurlu oxu

- 2 1-ci mətndə hansı misralar dəvənin belində hürgüt olduğuna işarə edir?

Yadda saxla!

Şeir misralardan ibarət olur. **Misra** şeirin bir sətridir. Seirdə müəyyən misralar qafiyələnir, yəni onların sonluğu oxşar səslənir.

Şeirin misralarında hecaların sayı çox vaxt eyni olur. Bu, seirdə ritm yaradır. **Qafiyə** və **ritm** şeirə xüsusi gözəllik verir, onu hekayə və nağıldan fərqləndirir.

- 3 Mətnlərdən hansı şeirdir?
- 4 Dəvələr haqqında şeirdə neçə misra var? Hər misrada neçə heca var? Misralardakı qafiyələnən sözləri səsləndir.
- 5 “Dəvələr” şeirinin son iki misrasında qafiyəni yaradan sözləri cümlədə işlət.
- 6 2-ci mətnin hansı abzasında dəvənin ev heyvanı kimi xeyrin-dən danışılır?
- 7 Dəvə haqqında mətnlərdə hansı suala cavab yoxdur?
- Necə olur ki, dəvə uzun müddət ac-susuz qala bilir?
  - Dəvənin südünü içmək olarmı?
  - Dəvə səhranın istisindən necə qorunur?
- 8 “Dəvədən böyük fil var”, “Allah dəvəyə qanad versəydi, uçma-mış dam-daş qalmazdı” atalar sözlərini necə başa düşürsən?
- 9 Verilmiş sözlərlə qafiyələnən sözlər tap.
dəvə, ayıq, yovşan, kol, çöl

QUŞLAR

Mənim babam cavanlıqda çox mahir ovçu olub. O, cürbəcür quş səsi çıxara bilirmiş. Elə indinin özündə də babam əlini ağzına tutub kəkliyi, meşətöyüğunu, bildirçini yamsılaya bilir.

Babam danışır ki, bir dəfə kolluqda gizlənib bildirçin səsi çıxarırmış. Bildirçilər yaxına gələndə onları tüfənglə vurmaq isteyirmiş. Elə bu vaxt yuxarıdan başına bir zərbə dəyir. Əgər papağı qalın olmasaymış, yəqin ki, huşunu itirəmiş. Çəvrilib baxanda görür ki, zərbə başına dəyən qırğıdır. Qırğı bildirçin səsini eşidib ova gəlirmiş. O, qarşısındakının quş olmadığını görsə də, özünü ona çırpmışdı. Çünkü quşlar gördüyündən çox, eşitdiyinə inanır.

Quşlar təhlükə barəsində bir-birinə xəbər ötürür, səslə həyəcan **siqnalı** verirlər. Təhlükəni birinci görən quş xəbərdarlıq etməyi özünə borc bilir.

Zahid Xəlil

Sözlük

Qırğı – iti caynaqlı yırtıcı quş

Söz ehtiyatı

1 Mətndə göy rənglə verilmiş “siqnal” sözünü hansı sözlə əvəz etmək olar?

- A) işıq   B) işaret   C) sifariş

Şıfahi nüq

2 Bəs sən daha çox nəyə inanırsan – gördüğünə, yoxsa eşitdiyinə? Nə üçün?

AĞACDƏLƏN

Meşələrdə tez-tez taqqıltı səsi eşitmək olar. Bu, ağacdələnin səsidir. O, caynaqları ilə ağacdan bərk-bərk yapışır. Sonra dəmir kimi möhkəm dimdiyi ilə ağaçın qabığını dəlir. Uzun, yapışqan dili ilə həşəratları oyuqdan çıxarıb yeyir. Ağacdələn ziyankar həşəratları məhv etməklə ağacları xəstəlikdən qoruyur.

Şüurlu oxu

3 Ağacdələni necə adlandırmış olar?

- A) meşə kralı   B) meşə həkimİ   C) meşə müğənnisi

QARĞA

Bu quş hər şeyi yeyir. Başqa quşların yuvalarından yumurta oğurlamaq onun adətidir. Qarğıa ölmüş heyvanın əti ilə də qidalanır. Qarğanın ən sevimli yeməyi isə qozdur. O, qozu hündürdən bir daşın üstünə atır. Qoz daşa dəyib sınır və qarğıa qozun ləpələrini yeyir.

DƏVƏQUŞU

Dəvəquşu dünyada ən iri quşdur. Onun hündürlüyü 2 metrdən artıq, çəkisi isə bəzən adam ağırlığından çox olur. Dəvəquşunun yumurtası da çox iridir.

Bu ağırlıqda quş, əlbəttə, uça bilməz. Lakin qaçışda tayı-bərabəri olmayan dəvəquşu maşınla da yarışa bilər.

Şüurlu oxu

4 Hansı mətndə quşun necə qidalanması haqqında heç bir məlumat yoxdur?

5 Hər quş haqqında əldə etdiyin əsas məlumatı bir cümlə ilə ifadə et.

QAYĞIKƏS VALİDEYNLƏR

İnsanlar kimi, heyvanlar və quşların da çoxu öz balalarını sevir, onların tərbiyəsi ilə məşğul olur. Onlar balalarını qorumaq üçün qat-qat güclü düşmənlə ölüm-dirim savaşına çıxa bilərlər.

Yumurtadan yenicə çıxmış cücəyə çox yaxın gəlmək məsləhət deyil. Çünkü ana toyuq həmin an sizə hücum edib üz-gözünüzü dimdikləyə bilər.

Hər heyvan öz balasına bir cür baxır. Ata canavar ana canavarla birlikdə balalarının qayğısına qalır. Balalar körpə olanda ana onlara süd verir, ata isə ailəni yeməklə təmin edir.

Pələng öz balalarına uzun müddət tərbiyə verir. Üç il ərzində ov etməyin bütün sırlarını onlara öyrədir.

Lakin elə heyvanlar da var ki, balası ilə heç məşğul olmur. Məsələn, ququ quşu özünə əziyyət verib yumurtadan bala çıxmاسını gözləmir. O, başqa quşların yuvasında yumurtlayır və yumurtadan çıxan balanı həmin yuvanın sahibi yedizdirir.

Dilruba Cəfərova

Şüurlu oxu

1 Mətndə hansı suala cavab yoxdur?

- A) Canavar ailəsində atanın rolü nədən ibarətdir?
- B) Pələng öz balasına nə öyrədir?
- C) Ququ quşunun yumurtası nə boyda olur?

2 Mətni hissələrə bölgərək başlıqlar ver. Verdiyin başlıqlara uyğun olaraq mətni danış.

Şifahi nitə

3 Araşdırma. Hansı heyvanlar yumurta qoymaqla çıxalır?

Dil qaydaları

- 4 Bu şəkillərin adlarını elə tələffüz et ki, hərəkət bildirən söz alınsın.

QAYDALAR

HƏRƏKƏT BİLDİRƏN SÖZLƏR

Hərəkət bildirən sözlər *nə etdi?* *nə edir?* *nə edəcək?* sularından birinə cavab verir. Hər bir hərəkət keçmişdə, indi və ya gələcəkdə baş verə bilər. Məsələn:

Mən yay tətilini kəndimizdə keçirdim.

Bu cümlədə hərəkət keçmişdə baş verib.

Mən yay tətilini kəndimizdə keçirirəm.

Bu cümlədə hərəkət indi baş verir.

Mən yay tətilini kəndimizdə keçirəcəyəm.

Bu cümlədə hərəkət gələcəkdə baş verəcək.

- 5 Hərəkət bildirən sözləri cədvəl üzrə qruplaşdırıb yaz.

disləyir, tapmışdı, yaxınlaşacaq, böldü, qışqırır,
sakitləşəcək, baxdı, yeyir, qaldı, gedəcək

Hərəkət keçmişdə baş verib	Hərəkət indi baş verir	Hərəkət gələcəkdə baş verəcək

- 6 Hansı bənddə əksmənalı hərəkət bildirən sözlər verilib?

- A) dinləmək – qulaq asmaq
- B) aparmaq – gətirmək
- C) dalaşmaq – savaşmaq

QAZLAR

1-ci mətn

Səməd göydə uçan qazları görüb atasından soruşdu:

– Ata, bizim qazlar da belə uça bilər?

Ata dedi:

– Yox, oğul, ev qazları uça bilmir.

– Niyə?

– Ona görə ki, tənbəlləşiblər. Quşlar bir yerdən başqa yerə yem dalınca və soyuqdan qorunmaq üçün uçurlar. Ev quşlarının belə qayığısı yoxdur. Onları sahibləri yemləyir və hin düzəldirlər ki, soyuq düşəndə yerləri isti olsun. Odur ki bu quşlar bir çox bacarıqlarını itiriblər. İnsan da belədir. O uşaq ki həmişə başqalarının köməyinə arxalanır, hamidan kömək gözləyir, heç vaxt güclü, ağılli, çevik ola bilməz.

Şüurlu oxu

1 Hansı fikir 1-ci mətnin məzmununa daha çox uyğun gəlir?

- A) Ev quşları sahibinə sadıq olur.
- B) Həyatda güclü olmaq üçün çətinliyə qatlaşmaq lazımdır.
- C) Ev quşları üçün hin düzəldirlər ki, onlar uşub getməsin.

2-ci mətn

Bir həyətdə iki qaz yaşayırıdı. Onlardan biri boz, digəri ağ rəngdə idi. Qazlar həmişə bir yerdə gəzirdilər. Boz qazın qorxusundan dəcəl uşaqlar onlara yaxın düşə bilmirdilər.

Bir gün ağ qaz səhər tezdən oyanıb həyətə çıxdı. Yoldaşını səsləmədi, düşündü ki, təkcə gedib qarnını doyurur.

Bir azdan boz qaz da oyandı. Yoldaşını tapmayıb qışqırdı:

– Qa-qa-qa!

Cavab verən olmadı. Boz qaz yoldaşını çox axtardı. Birdən dərədən ağ qazın qışqırtısı eşidildi. Boz qaz səs gələn tərəfə qaçıdı. Dəcəl bir oğlan ağ qazı qovurdu. Boz qaz boğazını uzadıb fısıldayaraq ona hücum çekdi. Oğlan qorxub qaçıdı.

Boz qaz ağ qaza yaxınlaşışb dedi:

– Bəs məni niyə çağırmadın?

Ağ qaz utandığından başını aşağı saldı.

Zahid Xəlil

Söz ehtiyatı

2 Hansı cümlədə *qaz* sözü mətnindəki mənasında işlənmişdir?

1. Ana xörəyi qızdırmaq üçün *qaz* pilətəsini yandırdı.
2. Eldar əmi, atam dedi ki, həyətdə su quyusu *qaz*.
3. Darvaza açıq olduğundan *qaz* həyətdən qaçdı.

Şüurlu oxu

3 2-ci mətnində qazlar haqqında hansı məlumat var?

- A) Qazlar suda üzə bilirlər.
- B) Qazlar köçəri quşlardır.
- C) Qazlar düşmənlərini qorxutmaq istəyəndə boyunlarını uzadıb fısıldayırlar.

4 Mətnlərə ad ver. Öyrəndiyin yeni məlumatları dəftərində qeyd et.

Yadda saxla!

Hər bir müəllif əsər yazarkən müəyyən fikri oxuculara çatdırmaq istəyir. Məsələn, demək istəyir ki, vətəni sevmək lazımdır və ya insanlar bir-birinə qarşı qayğıkeş olmalıdırlar və s. Əsərdə ifadə olunan əsas fikir **əsərin ideyası** adlanır.

5 Atalar sözlərindən hansı 2-ci mətnin ideyasına uyğun gəlir?

- A) Yeməmisən *qaz* ətini, nə biləsən ləzzətini.
- B) Dost arası pak gərək.
- C) Ağıl yaşda deyil, başdadır.

Şıfahi nitq

6 Tanıdığını köçəri quşlar haqqında danış.

SİÇANLA QURBAĞANIN DOSTLUĞU

(təmsil)

Bir gün siçan qurbağanın yanına gəlib dedi:

– İkimiz də təkik, darixırıq. Gəl dost olaq. Hərdən görüşək, söhbət edək, dərdimiz dağılsın. Bir ip gətirim, bir ucu nu sənin ayağına bağlayaqq, o biri ucunu da mənim. Bir-birimizə nə zaman gərək olsaqq, ipi çəkək.

Siçan çox dil tökəndən sonra qurbağanı razı saldı. Uzun ip gətirib bir ucunu qurbağanın, o biri ucunu da öz ayağına bağladı.

Bu söhbətdən iki gün keçdi. Qurbağa göl qıraqına çıxıb otluqda oturmuşdu. Hərdən tənbəl-tənbəl boynunu uzadıb başının üstündə uçuşan cüçüləri tutub yeyirdi. Siçan da yaxınlıqdakı zəmidə sünbül qırıb yeyirdi. Birdən bir qaraqus şığıyıb siçanı tutdu. Dimdiyinə alıb göyə qaldırdı. İpin bir ucu qurbağanın ayağına bağlı olduğuna görə o da göyə qalxdı.

Göydə uçan bir sərcə qurbağadan soruşdu:

– A qurbağa, bu nə haldır, yoxsa suda-quruda yaşamaqdan bezmisən, indi də göylərin seyrinə çıxmışan?

Qurbağa isə belə cavab verdi:

– Dostum, üstünü vurma. Öz tayı ilə dostluq etməyənin günü elə mənimki kimi olar.

Şüurlu oxu

● Hansı atalar sözü mətnin məzmununa uyğun gəlir?

- A) Pişik olmayanda siçanlar ova çıxır.
- B) Dost dosta tən gərək, tən olmasa, gen gərək.
- C) Tülükü tülüdüyüni sübut edincə dərisi boğazından çıxar.

QURBAĞALAR

Çox az adam tapılar ki, qurbağadan xoşu gəlsin. Bir çoxları onu əlinə almağa da qorxur. Deyirlər ki, qurbağa adamın əlinə ziyil salır. Amma bu, doğru deyil.

Məsələ burasındadır ki, qurbağanın dərisi sarımtıl maye ifraz edir. Həmin maye pis qoxu verir və ona yaxınlaşmaq istəyənləri qorxudur. Bu yolla qurbağa düşmənlərindən qorunur. Axı onun nə iti dişləri, nə də güclü caynaqları var.

Qurbağa nəinki ziyanverici heyvan deyil, əksinə, təbiət üçün faydalıdır. O, gölməçələrdə, bataqlıqlarda həddən artıq çox olan ziyanverici həşəratları – ağcaqanadları, milçəkləri məhv edir.

Elə qurbağalar var ki, əti yemək üçün yararlıdır. Bəzi xalqların mətbəxində qurbağa ətindən hazırlanmış yemək növləri var.

Rafiq İsmayılov

Sözlük

Ziyil – dərinin üstündə əmələ gələn düyüncük

Ifraz etmək – kənara çıxarmaq, xaric etmək

Şüurlu oxu

1 Aşağıdakı fikirlərin hansı abzaslara aid olduğunu müəyyənləşdir.

- Bəzi xalqlar qurbağa ətindən yemək hazırlayırlar.
- Qurbağadan qorxmağa dəyməz.
- Qurbağa başqa heyvanları qorxutmaq üçün maye ifraz edir.
- Qurbağa həşəratlarla qidalanır.

2 Mətnin hansı hissəsi “Heyvanlar necə qorunurlar” mətninin məzmununa uyğun gəlir?

QUYRUQ NƏYƏ GƏRƏKDİR

Quyruq heyvanlara çox lazımdır.
Balıq üzəndə quyruğundan sükan
kimi istifadə edir.

Quşlara isə quyruq havada qalmağa
kömək edir.

Meymun üçün quyruq sanki daha bir
əldir. O, quyruğu ilə hətta ağacdan meyvə
də dərə bilir. Bəzi meymunlar quyruğunu ağac budağına bərk-
bərk dolayıb sallanır, sonra yellənərək ağacdan ağaca tullanır.

Sincab isə budaqdan budağa, ağacdan ağaca tullanarkən iri,
yumşaq quyruğundan paraşüt kimi istifadə edir.

İnək, at, camış quyruğu ilə milçəkləri qovur. İt isə sahibini
görəndə sevincini quyruq bulamaqla bildirir.

Dilruba Cəfərova

Sözlük

Paraşüt – yüksəklikdən tullanmaq üçün çətirəbənzər qurğu

Düşün və cavab ver

- 1 Səncə, hansı heyvan üçün quyruq daha vacibdir? Cavabını əsaslandır.
- 2 Hansı heyvana şələquyuq deyirlər? Səncə, həmin heyvan öz quyruğundan hansı məqsədlə istifadə edir?

Dil qaydaları

- 3 Verilmiş heyvan adlarına əlamət bildirən sözlər əlavə edərək dəftərinə yaz.

inək, meymun, sincab, kirpi, tülkü, şir, ayı, pişik

FİLLƏR

Fil quruda yaşayan heyvanların ən böyüyüdür. Elə fillər var ki, hündürlüyü üç metrdən çoxdur.

Fil otyeyən heyvandır. Onu acıqlandırmalar, heç kimə xətər yetirməz. Fillər meşələrdə, su kənarlarında kiçik sürünlərlə yaşayırlar.

Fil çox tez əhliləşir və insana alışır. Afrika və Hindistanın əhalisi fildən ağır işlərdə, səyahətdə istifadə edir. Qədimdə fillərdən hətta müharibə zamanı döyüşlərdə istifadə olunub.

Fil bir çox işləri xortumu ilə **görür**. Əslində, filin xortumu onun burnudur, sadəcə, çox uzundur. Xortumsuz filin işi çətin olardı. Boynu qısa olduğundan o, yerdən yem götürə bilmir. Xortumun köməyi ilə fil su içir, yemi götürüb ağızına aparır.

Fil çox sədaqətlidir. Süründəki fillər bir-birinə yardım edir, zəifi atıb getmirlər. Fil öz sahibini də heç vaxt darda qoymur.

Rafiq İsmayılov

Söz ehtiyatı

1 Gøy rənglə verilmiş “görür” sözünü hansı sözlə əvəz etmək olar?

- A) yerinə yetirir   B) baxır   C) hiss edir

Şüurlu oxu

2 Mətnə çəkilmiş şəkil hansı cümləni əks etdirir?

3 Mətndə öz əksini tapmayan məlumatları seç.

- Fil başqa heyvanları yemir.
- Fil xortumundan silah kimi də istifadə edir.
- Filin burnu çox uzundur.
- Filin dışından qiymətli əşyalar düzəldirlər.

XİLASKAR İT

Bəzən yanğın zamanı evdə qalan kiçik uşaqlar qorxudan bir künçə sıxılıb səslərini çıxarmırlar. Hər tərəfi tüstü bürüdüyündən onları tapmaq çətin olur. Belə hallarda yanğınsöndürənlər xüsusi öyrədilmiş xilaskar itlərdən istifadə edirlər.

Bir dəfə böyük bir evdə yanğın baş vermişdi. Yanğınsöndürənlər gələndə bir qadın ağlaya-ağlaya dedi ki, evdə onun 2 yaşlı qızı qalıb. Yanğınsöndürənlər özləri ilə gətirdikləri iti evə göndərdilər.

İt pilləkənlə qalxıb tüstünün içində yox oldu. İki dəqiqədən sonra o, dişləri ilə balaca qızçıqazın donundan tutaraq geri döndü. Ana qızını sağ-salamat görüb onu bağırna basdı.

İt yenə evə can atırdı. Yanğınsöndürənlər düşündülər ki, yəqin, evdə kimsə qalıb. İti buraxdılar. O, evə cumdu və tezliklə geri qayıtdı.

Adamlar itin bu dəfə nə gətirdiyini görəndə güldülər: xilaskar it ağızında böyük bir gəlincik tutmuşdu.

Lev Tolstoy

Düşün və cavab ver

● İnsanlar itlərdən başqa hansı sahələrdə istifadə edirlər?

PAPAQÇI VƏ MEYMUNLAR

(hind rəvayəti)

Hindistanın ucqar kəndində bir papaqçı yaşayırırdı. O, həsir papaqlar toxuyur, sonra da onları aparıb şəhərdə satırırdı.

Bir gün səhər o, papaqları zənbilə yiğib şəhərə yollandı. Onun yolu qalın meşədən keçirdi. Papaqçı xeyli gedib yoruldu. Bir ağaç dibində otluq yer tapıb uzandı ki, dincini alsın. O dəqiqə də yuxuya getdi.

Sən demə, bu meşədə çoxlu meymun yaşayırmış. Papaqçının yatdığını görən meymunlar ağaclardan enib ona yaxınlaşdırılar. Zənbili açıb papaqları götürdülər. Əcaib səslər çıxara-çixara yenidən ağaclarla dırmaşdırılar.

Papaqçı səs-küyə oyandı, baxdı ki, meymunlar papaqların hamisini götürüb, bircə öz başındakı papaq qalıb. O, hirsindən əl-qolunu oynada-oynada meymunları hədələdi:

– Yaramazlar! Qaytarın mənim papaqlarımı! Axı papaq nəyinizə lazımdır?! Mən bu papaqları satıb pul eləməsəm, ailəm acından olər.

Meymunlar onun səsinə səs verib çığrıışdılar. Papaqçı yerdən bir budaq götürüb meymunlara tərəf atdı. Bunun cavabında meymunlar ağacdan əllərinə keçən meyvəni, budağı qoparıb ona atdılar.

Papaqçı hirsindən az qalırdı ağlasın. Nə edirdisə, meymunlar onun hərəkətini təkrarlayırdılar. Axırda o, papağını başından çıxarıb yerə cirpdı və bərkdən qışqırdı:

– Sizi görüm lənətə gələsiniz! Alın mənim papağımı da, gözünüzə soxun!

Elə bunu demişdi ki, bir də gördü meymunlar öz dillərində nə isə qışqırıb əllərindəki papaqları yerə atdılar. Papaqçı başa düşdü ki, meymunlar bayaqdan onun hərəkətlərini yamsılayırmış.

Sözlük

Ucqar – uzaqda, kənardə olan yer

Həsir – qamışdan düzəldilmiş məmulat

Söz ehtiyatı

1 Yaxınmənalı sözləri müəyyənləşdir.

1	hədələmək
2	yamsılamaq
3	dırmaşmaq
4	yorulmaq

A	təqlid etmək
B	çıxmaq
C	əldən düşmək
Ç	qorxutmaq

Şüurlu oxu

2 Doğru, yoxsa yanlış?

Papaqçının yolu qalın meşədən keçirdi.

Papaqçı bir ağacın dibində oturub çörək yedi.

Meymunlar papaqçının papaqlarını götürdüllər.

Papaqçı zənbili meymunlara tərəf atdı.

Zənbildə papaq qalmamışdı.

Meymunlar papaqla yağışdan qorunurdular.

3 Mətni hissələrə ayırmaqla plan tut, plana əsasən danış.

Dil qaydaları

4 Məndən meymunlarla bağlı olan hərəkət bildirən sözləri seç.

5 Hansı cümlədə əlamət bildirən söz var?

- A) Əcaib səslər çıxara-çıxara yenidən ağaclarla dırmasıldılar.
- B) Meymunlar onun səsinə səs verib çığırışdılar.
- C) Papaqçı qəzəbindən az qalırdı ağlasın.

DOVŞANIN ADI

Canavar dovşanı necə qovmuşdusa, dovşanın öz adı da yadından çıxmışdı. Bu vaxt onun qabağına bir kirpi çıxdı. Dovşan soruşdu:

– Kirpi, ay kirpi, bilmirsən, mənim adım nədir?

Kirpi dayanıb dərin fikrə getdi. İynələrini qabardıb dedi:

– Sənin adın Yekəqulaqdır.

Dovşan kirpiyə inanmadı. Heç belə də ad olar? Yekəqulaq! Birdən sincabı gördü.

– Səncə, mənim adım nədir? – deyə ondan soruşdu.

Sincab fikirləşmədən dedi:

– Çəpgöz! Gözlərin çəp olduğuna görə belə deyirlər.

Dovşan ona da inanmadı. Bir az da getmişdi ki, birdən kol dibində söhbət edən iki çäqqalın səsini eşitdi. Çäqqallardan biri o birinə deyirdi:

– Sən lap dovşansan ki! Ondan da qorxaqsan.

– Dovşan özünsən, – deyə o biri çäqqal hırslı cavab verdi.

Elə bu zaman dovşanın adı yadına düşdü:

– Dovşan! Əlbəttə, mənim adım dovşandır.

O sevinə-sevinə yoluna davam etdi.

Zahid Xəlil

Şüurlu oxu

- 1 Mətni səhnələşdirin. Obrazların nitqini onların xarakterinə uyğun səsləndirin.

2 Dovşan haqqında hansı məlumat mətndə əks olunmayıb?

- A) Dovşanın qulaqları iri olur.
- B) Dovşan qorxaq heyvandır.
- C) Dovşanın çox güclü eşitmə qabiliyyəti var.

3 Aşağıdakı tapmacaların hamısının cavabı dovşandır.

Bu tapmacalarda dovşan haqqında bilmədiyin hansı yeni məlumatlar əks olunub?

1 Gözləri açıq yatar,
Güllətək qaçmağı var.
Qulaqları yekədir,
Hər şeydən qorxmağı var.

2 Haçadır qulaqlarım,
Nazikdir ayaqlarım.
Qaçanda hoppanaram,
Kələmlə kökdür aram.

3 Kolları gəzər pusa-pusa,
Qiçları uzun, qolu qısa.

4 Tapmacalarda verilmiş hansı məlumatlar “Dovşanın adı” mətnindəki məlumatları təkrarlayır?

Söz ehtiyatı

5 Lügətin köməyi ilə “kök” sözünün mənalarını araşdır. İkinci tapmacada bu söz hansı mənada işlənib?

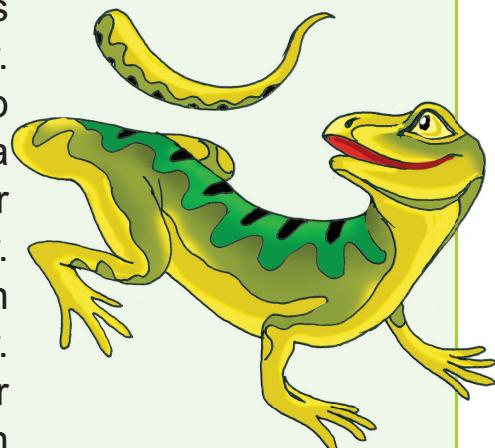
Düşün və cavab ver

6 Verilmiş cümlələrdən hansı mətnin sonuna daha çox uyğun gəlir? Fikrini əsaslandır.

- A) Yol gedə-gedə dovşan öz-özünə fikirləşdi: “Adım aslan olsaydı, nə yaxşı olardı”.
- B) Dovşan özünə söz verdi ki, bir daha adını unutmayacaq.
- C) Dovşan sevinirdi, çünki hər kəsə öz adı əzizdir.

Düşmən əlinə keçən kərtənkələ xilas olmaq üçün quyruğunu qurban verir. Quyruq kərtənkələnin bədənindən qopub bir kənarda qalır. Qırıldandan sonra da quyruq çapalamaqda davam edir və bir müddət düşmənin diqqətini yayındırır. Bu isə quyruq sahibinin təhlükəli yerdən qaçıb gizlənməsinə imkan yaradır. Amma kərtənkələ öz itkisi üçün o qədər də kədərlənmir. Çünkü bir müddətdən sonra onun quyruğu bərpa olunur.

Rafiq İsmayılov

Söz ehtiyatı

1 Uyğunluğu müəyyən et.

1	diqqətini yayındırmaq
2	bərpa olmaq
3	xilas olmaq
4	tələf olmaq

A	yenidən yaranmaq
B	ölüb getmək
C	başını qatmaq
Ç	canını qurtarmaq

Şüurlu oxu

2 Mətnə ad ver. Kərtənkələ haqqında hansı məlumatları öyrəndin?

Dil qaydaları

3 Verilmiş heyvan adlarına hərəkət bildirən sözlər əlavə edərək cümlədə işlət.

it, balıq, kərtənkələ, canavar

- 1 Bölmələrdəki mətnləri bir daha yadına sal və onları “Yırtıcılar”, “Sürünənlər”, “Ev heyvanları”, “Quşlar”, “Suda-quruda yaşayınlar” başlıqları altında qruplaşdır.
- 2 Bu bölmədə öyrəndiyin mətnlərdə hansı heyvanların qeyri-adi xüsusiyyətləri vardır?
- 3 Ən çox yadında qalan heyvanlar haqqında əldə etdiyin məlumatları cədvəldə yerləşdir.

Heyvanın adı	Heyvanın xüsusiyyəti

- 4 Verilmiş cümlələrə əlamət bildirən sözlər əlavə edərək dəftərinə köçür.

hiyləgər, qorxaq, acıqlı, qayğıkes
  ... şir ovuna baxıb nərildədi.
  ... tülkü öz məqsədinə nail oldu.
  ... canavar öz balalarını yedizdirirdi.
  ... dovşan səs eşidən kimi qaçıb gizləndi.
- 5 Beş əlamət bildirən sözü cümlədə işlət. Onların aid olduqları ad bildirən sözlərin altından xətt çək.
- 6 Cümlələri dəftərinə köçür, hərəkət bildirən sözlərin altından xətt çək.
  1. Kərtənkələ xilas olmaq üçün öz quyruğunu qurban verir.
  2. Buqəlumun düşməndən gizlənmək üçün rəngini dəyişir.
  3. Fillər xortumu ilə su içir.
  4. Qurbağalar həşəratlarla qidalanır.
- 7 Verilmiş hərəkət bildirən sözləri keçmiş, indiki və gələcək zamanda işlət.

nərildəmək, parçalamaq, pusmaq, qanadlanmaq, tullanmaq, ovlamaq

5-ci

BÖLÜM

YAXŞI NƏDİR, PİS NƏDİR

TƏZƏ İL

Bürünübdü çöl-çəmən
Ağappaq, bəyaz qara.
Ağ qardan don biçilib
Bağçalara, bağlara.

Dolanır qapı-qapı,
Çiynində də heybəsi.
Bizim hər birimizə
Heybədə hədiyyəsi.

Yenə dolur uşaqla
Hər bir həyət, hər qapı.
Yenə çıxıb həyətə
Oynayıriq qartopu.

Arzumdur: Şaxta baba
Qar yaqdırsın hər dağa,
Bizi qonaq çağırsın
Gələn il Qarabağa!

Çekilsin üstümüzdən
Qara bulud, boz külək.
Gələn il təzə ili
Şuşada bayram edək!

Mürvət Qədimoglu

Sözlük

Heybə – çiyindən, bəzən də atın tərkindən aşırılan kiçik xurcun

Söz ehtiyatı

- 1 Yaxınmənalı sözləri müəyyən et.

ağ

dolanır

arzu

təzə

yeni

bəyaz

gəzir

istək

Şüurlu oxu

- 2 Ardıcılığı müəyyən et.

- A) Şaxta baba qapı-qapı gəzərək uşaqlara hədiyyə paylayır.
- B) Arzum budur ki, yeni ili Şuşada qeyd edək.
- C) İstərdik ki, Şaxta baba bizi gələn il Qarabağa qonaq aparsın.
- C) Hər yer ağappaq qarla örtülüb.
- D) Uşaqlarla həyətə çıxıb qartopu oynayırıq.

- 3 İşgal altında olan torpaqlarımızın adlarını əlifba sırası ilə yaz.

- 4 Şeirin sonuncu bəndində “qara bulud”, “boz külək” ifadələri hansı mənada işlənib?

Dil qaydaları

- 5 Şeirdə əlamət bildirən sözləri seç. Seçdiyin sözlərin nəyə aid olduğunu müəyyənləşdir.
- 6 Verilmiş ad bildirən sözlərə əlamət bildirən sözlər əlavə et.
qar, bağ, şəhər, həyət, uşaq, bulud, bayram

RƏHMLİ KÜÇÜK

Güclü dolu yağırıldı. Hamı ev-eşiyinə yiğişmişdi. Balaca Küçük qaçıb evciyinə girdi. Sonra fikirləşdi: "Bax mən içəridə oturmuşam. Evcyi isə dolu döyəcləyir. Yəqin ki, onu ağrıdır".

Küçük dama çıxıb evciyin üstündə çətir açdı və dedi:

– Hə, indi hər şey qaydasındadır!

Lakin birdən Küçüün ağlına yeni bir fikir gəldi:

"İndi dolu məni döymür, evciyi də döymür, çətiri isə döyür. Bəs necə olsun?"

– Axmaq Küçük, – deyə pəncərədən baxan Pişik donquldandı. – Sən hamını doludan qorumaq istəyirsən? Amma heç ağlabatan iş görmürsən. Nə etsən də, dolu kimi isə döyəcləyib ağridacaq.

Küçük dedi:

– İndi ki belədir, qoy məni ağırlıtsın.

Küçük evciyinin damına çıxdı. O çalışırdı ki, dolu dənələri evciyə yox, onun üstünə düşsün.

Nəhayət, dolu kəsildi.

– Sən çox rəhmlisən, – deyə Pişik Küçüyə baxıb nəvazişlə gülümsədi.

– Nə danışırsan? – Küçük etiraz etdi. – Sadəcə, mən istəyirəm ki, hamiya yaxşı olsun.

G. Tsiferov

Şüurlu oxu

- 1 Əvvəl Küçüyü "axmaq" adlandıran Pişik hekayənin sonunda ona "sən çox rəhmlisən" dedi. Pişiyin Küçüyə münasibəti nə üçün dəyişdi?

2 Hansı cəhətlər Küçüyün xarakterinə uyğundur?

həssas, mərhəmətli, axmaq, xeyirxah, qəribə, lovğa,
sadəlövh, cəsur, dəcəl, mehriban, qorxaq, təvazökar

Şifahi nitq

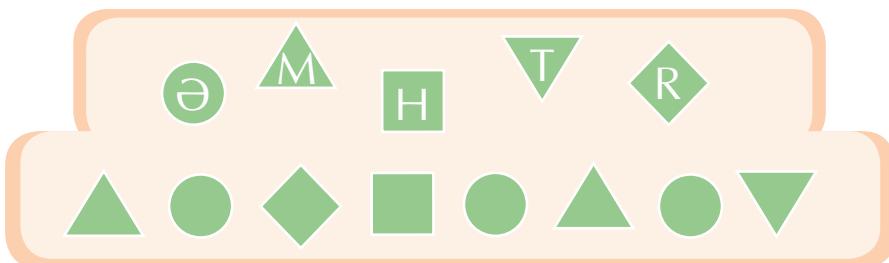
3 Mətni başqa cür adlandırmalı olsa idin, verilmiş başlıqlardan hansını seçərdin?

- A) Axmaq Küçük
- B) Sən çox rəhmlisən
- C) İstəyirəm ki, hamiya yaxşı olsun

Düşün və cavab ver

4 Dolu bərk olduğuna görə adama və ya heyvana dəyəndə ağrıdır. Bəs o daha nəyə ziyan vura bilər? Bu haqda bildiklərini və fərziyyələrini yaz.

5 Bilməcəni həll etsən, mətndəki əsas fikrə uyğun gələn sözü taparsan.

Dil qaydaları

6 Hansı cümlədə “dolu” sözü əlamət bildirir?

- A) Dünən dolu yağmışdı.
- B) İri dolu dənələri ciynimə dəyib ağrıldırdı.
- C) Dolu vedrəni boşaltdım.

7 Mətndə göy rənglə verilmiş sözlər hansı sözlərin birləşməsindən yaranmışdır. Bu sözləri *məntiqli*, *mənzil* sözləri ilə əvəz et və cümlələri dəftərinə yaz.

QAYDALAR

MÜRƏKKƏB SÖZLƏR VƏ ONLARIN YAZILISI

Elə sözlər var ki, onlar iki sözdən ibarətdir. Məsələn, *Qarabağ* sözünün tərkibində iki söz var: *qara* və *bağ*. Belə sözlərə mürəkkəb sözlər deyilir.

Mürəkkəb sözlər bitişik və ya defislə yazıla bilər.

balıq + qulaq = balıqqulağı (bitişik yazılır)
dərə + təpə = dərə-təpə (defislə yazılır)

8 Hansı mürəkkəb sözdür?

- A) yırtıcı   B) şəhərlər   C) yarımadada

9 Bu sözlərdən hansılardını “qara” sözünə artıranda mürəkkəb söz yaranır?

göz, eynək, bəniz, mal, qələm

10 Hər bir sütunda verilmiş sözləri uyğunlaşdıraraq mürəkkəb sözlər düzəlt.

Yaxınmənalı sözlərin birləşməsi	Əksmənalı sözlərin birləşməsi
<i>qayda</i>	<i>böyük</i>
<i>dost</i>	<i>yaman</i>
<i>daş</i>	<i>yaxşı</i>
	<i>təpə</i>
	<i>dərə</i>
	<i>kiçik</i>

11 Verilmiş sözləri birləşdirərək yeni sözlər yarat. Onların bitişik və ya defislə yazılıdığını müəyyən et və cədvəldə yerləşdir.

gecə, gündüz

qızıl, gül

ayaq, qabı

günə, baxan

qoyun, quzu

axşam, üstü

qara, qabaq

az, çox

həyət, yanı

Defislə yazılın sözlər

Bitişik yazılın sözlər

KİM İSLANDI YAĞIŞDA

Bircə anda göyləri
Tutdu qara buludlar.
Yağış yağdı, nə yağdı,
Çimdi çiçəklər, otlar.

Dedim: "Qaçım, gizlənim",
Gördüm mələyir quzu,
Boylanır hər tərəfə,
Kömək diləyir quzu.
Onu tövləyə saldım.

Evə qaçmaq istərkən
Evvandan boyanaraq
Nənəm qışqırı birdən:
"Paltarlar islanıbdır,
Kömək eylə mənə sən".
Dedim: "İndi yiğaram,
Heç darıxma, nənə, sən".
Yığdım paltarları da.

Dedim: "Tez qaçım gərək".
Gördüm körpə cücelər
Məndən istəyir kömək.
İslanıblar necə də
Sığınıb bir-birinə.
"Kiş-kış, kiş-kış" edərək
Onları saldım hinə...

Göyləri dəstə-dəstə
Tutdu qara buludlar.
Yağış yağdı, nə yağdı,
Çimdi çiçəklər, otlar.
Dağların sinəsindən
Gör necə sellər axdı...
Quzu mənə tövlədən,
Cücelər hindən baxdı.
Nənəm "sağ ol" söylədi,
Elə bildi, yoruldum.
Paltarlar islanmadı,
İslanan tək mən oldum.

Tofiq Mütəllibov

Şüurlu oxu

1 *Şeirin məzmununa görə cümlələrin ardıcılılığını müəyyən et.*

- A) Nənəmə kömək edərək paltarları ipdən yığdım.
- B) Körpə cücələri hinə saldım.
- C) Göyün üzünü qara buludlar aldı, güclü yağış yağıdı.
- Ç) Hamıya kömək etdim, amma özüm tamam islandım.
- D) Yağışın altında qalmış quzunu tövləyə saldım.

2 *Şeirin sonunda baş qəhrəman, səncə, hansı hisləri keçirir?*
məmnunluq, təəssüf, qəzəb, iftixar, sevinc, qorxu

Şifahi nitq

3 “Rəhmli Küçük” və “Kim islandı yağışda” əsərlərinin oxşar və fərqli cəhətlərini suallar vasitəsilə müəyyənləşdir.

1. Hansı mətn şeirdir?
2. Hər iki mətnin baş qəhrəmanını qeyd et.
3. Hansı mətnin qəhrəmanını axmaq adlandırırlar?
4. “Kim islandı yağışda” mətninin qəhrəmanı kimə kömək edir?
5. Hər iki mətnin qəhrəmanının oxşar cəhətləri hansılardır?

Dil qaydaları

4 Verilmiş cümlələri tamamla. Əlavə etdiyin sözləri ad, əlamət və hərəkət bildirən sözlərə ayır.

1. Axşam ... yağış yağıdı.
2. Bəzi heyvanlar yağışçı əvvəlcədən ...
3. ... öz balalarını yağışdan qorumaq üçün onları qanadlarının altına çəkirlər.
4. Göyün üzünü ... bulud aldı.
5. Təbiət yağışdan sonra ...

YALANÇI TÜLKÜ

(təmsil)

Günlərin birində Tulkü ilə Kirpi söhbət edirdilər. Birdən otların arasından bir İlən çıxdı. Tulkü qorxusundan tir-tir əsdi, Kirpiyə yalvarmağa başladı:

– Amandır, Kirpi qardaş, məni bu əfi İlənin əlindən qurtar.

Kirpi İləni öldürdü. Tulkü ölmüş İləni yabanın ucuna keçirib meşəyə gətirdi. Meşədəki heyvanlar – Şir, Ayı, Canavar, Pələng və Çaqqal Tulkünün başına yiğişdilər. Tulkü ölmüş İləni onlara göstərib özünü tərifləməyə başladı:

– Baxın, mən ilanların qənimiyəm.

Birdən kolluqdan başqa bir İlən çıxdı. Heyvanlar bir ağızdan qışqırdılar:

– Tulkü qardaş, bu İləni da öldür, yoxsa bizi **çalar**.

Ancaq baxıb gördülər ki, Tulkünün heç izi-tozu da qalmayıb. Qorxusundan hamidan əvvəl qaçıb canını qurtarıb.

Sözlük

Əfi ilan – zəhərli ilan növü

Qənim – düşmən

Söz ehtiyatı

1 Hansı cümlədə **çaldı** sözü mətnindəki mənasında işlənmişdir?

1. Seymur tarda sevdiyi mahnını çaldı.
2. İlan meşədə kəndlini çaldı.
3. Qardaşım qapının zəngini çaldı.

2 Uyğunluğu müəyyən et.

1	izi-tozu da qalmayıb
2	canını qurtarıb
3	qışqırıldılar
4	ancaq
5	başqa

A	xilas olub
B	lakin
C	özgə
Ç	çığırıldılar
D	aradan çıxıb

Şüurlu oxu

3 Mətnində adı çəkilən heyvanlardan biri şəkildə yoxdur. Bu, hansı heyvandır?

4 Hansı atalar sözü mətnin ideyasına uyğun gəlir?

- A) İlanın ağına da lənət, qarasına da.
- B) Lovğalığın sonu xəcalətdir.
- C) İgid ölər, adı qalar.

Dil qaydaları

5 Mətnin sonuncu abzasında işlənmiş mürəkkəb sözü tap. Bu sözün hər bir hissəsini ayrı-ayrılıqda cümlədə işlət.

6 Şəkillərdə təsvir olunan əşya adlarından mürəkkəb sözlər düzəldib cümlədə işlət və dəftərinə yaz.

ŞƏHİDLƏR XİYABANI

Sinə gərib dünyanın
Payızına, qışına,
Həmişə qərq olubdur
Gül-çiçək yağışına
Şəhidlər xiyabani.

Məmməd Əmin amalı,
Əhməd Cavad şeiridir.
Vətəni sevənlərin
Əbədi and yeridir
Şəhidlər xiyabani.

Məzarlar doğma, yaxın,
Məzarlar yan-yanadır.
Övladlarına ağı
Deyən müdrik anadır
Şəhidlər xiyabani.

Yurduma göz dikənə
Etirazimdır mənim,
Heç zaman pozulmayan
Alın yazımızdır mənim
Şəhidlər xiyabani.

Əbülfəz Naxçıvanlı

Sözlük

Amal – qayə, məqsəd, arzu

Ağı – qüssə, dərd, kədər ifadə edən şeir forması

Alın yazısı – tale, qismət

Şifahi nüqə

- 1 Seirin sonuncu bəndini öz sözlərinlə izah et.
- 2 Seirdə adı çəkilən şəxsiyyətlər haqqında bildiklərini danış.

ZARAFAT

(rəvayət)

1-ci hissə

İki dost şəhər ətrafına gəzməyə çıxmışdı. Bunlardan biri varlı və zarafatçı gənc, digəri isə məşhur ədib idi. Dostlar şirin söhbət eləyə-eləyə gəzisirdilər.

Yaxınlıqdakı tarlada kəndlilər işləyirdilər. Yol qırığındakı ağacın altında süfrə salınmışdı. Süfrədə **qab-qacaq**, yanında bir cüt başmaq var idi. Görünür, tarlada işləyenlər burada nahar etmişdilər. Başmaqlar da onlardan birinin idi.

Cavan oğlan dostuna dedi:

– Mən zarafat üçün bu başmaqları götürüb gizlədəcəyəm. Qoy yiyəsi işdən qayıdanda onları axtarsın, biz də qırıldan baxıb ləzzət alarıq.

O biri dedi:

– Dostum, əgər bu adam başmaqlarını çirkəndirmək istəmirse, deməli, ehtiyac içində yaşıyır. Yoxsullarla belə zarafat eləmək yaxşı deyil. Sən dövlətli olduğun üçün onunla başqa cür zarafat eləyə

bilərsən. Gəl hər başmağa bir manat pul qoy. Sonra da bir tərəfdə gizlənib tamaşa elə.

2-ci hissə

Oğlan dostunun dədiyinə əməl elədi. Sonra hər ikisi ağacın dalında gizləndi.

Az keçmiş bir kişi işini qurtarıb yorğun halda süfrənin yanına gəldi. **Başmaqlarını** geyinmək istəyəndə içindəki pulları görüb heyrətlə dörd tərəfə baxdı, ancaq bir adam görmədi. Kişi elə sevinmişdi ki, **yerə-göyə** sığmırıldı. O, dizi üstə çöküb üzünü göyə tutdu:

— Ya Rəbbim, ürəklərin sırrını bilən yalnız sənsən! Bilirsən ki, körpə uşaqlarım evdə **ac-yalavac** oturublar, anaları yataq xəstəsidir. Özümdə bir qəpik pul yox, başqalarına ağız açmağa da üzüm gəlmir. İlahi! Sənə çox şükür, məni dardan qurtardın. Ya Rəbbim, bu pulu mənə yetirəni **xoşbəxt** elə!

Bu səhnə oğlana elə təsir etdi ki, gözləri yaşardı. **Dinməz-söyləməz** dönüb dostuna baxdı.

Ədib bunu görüb dedi:

— İndi de görüm, hansımızın zarafatı yaxşı oldu?..

Sözlük

Ədib – yazılıçı, şair

Şüurlu oxu

1 **Hansı fikir mətnin ideyasına uyğundur?**

- A) Hər adamlı zarafat etməzlər.
- B) Zarafatı elə edərlər ki, başqaları inciməsin.
- C) Zarafat edəndə həmin adama nəsə verməlisən.

2 **Çatışmayan başlıqları əlavə etməklə mətnin planını tamamla.**

1. Dostlar gəzməyə çıxmışdır.
2. Cavan oğlan kəndlilərdən biri ilə zarafat etmək istədi.
3. ...
4. Dostların zarafatı yoxsul kişini heyrətləndirdi.
5. ...

Şifahi nitq

- 3 Əgər varlı gənc öz bildiyi kimi zarafat etsəydi, hekayə necə davam edərdi?
- 4 “Zarafat necə olmalıdır?” mövzusunda müzakirə aparın.

Dil qaydaları

- 5 Mətndə göy rənglə verilmiş hansı sözü mürəkkəb söz hesab etmək olmaz?
- 6 Verilmiş sözlərdən mürəkkəb sözlər düzəlt və dəftərinə yaz. Hansı sütundakı mürəkkəb sözlər bitişik yazılırlar?
<i>ana, bala</i>	<i>soyuq, qanlı</i>
<i>adət, ənənə</i>	<i>toz, soran</i>
<i>taxta, şalban</i>	<i>əl, çatmaz</i>
- 7 Mətni oxu və mürəkkəb sözləri seç. Onların tərkibindəki sözləri müəyyən et. Seçdiyin sözləri cümlədə işlət.

Bir çox bitkilər var ki, onlardan dərman kimi istifadə olunur. Məsələn, itburnu, kəklikotu, bağayarpağı belə bitkilərdəndir. İtburnu kolu, əsasən, qayalıqlarda, əlçatmaz yerlərdə bitir. Onun meyvəsindən bir çox xəstəliklərin müalicəsində istifadə olunur.

- 8 Buraxılmış hərfləri əlavə etməklə sözləri dəftərinə köçür.
1. Arılar çiçə...dən çiçə...ə qonub şirə toplayırlar.
  2. Qartal dimdi...i ilə lələ...lərini təmizləmək istədi.
  3. Çörə...i ver çörə...çiyə, birini də üstəlik.

XOCALI MÜSİBƏTİ

Günəş, necə yanırsan?!
Necə alovlanırsan?!
Yer, niyə dolanırsan?!
Dayanıb sükutla dur!
Dərk et bu fəlakəti.
Görünməz müsibətdir
Xocalı müsibəti!
Yerdə qalsa belə qan,
Əl üzülər dünyadan.
Məğrurdur Azərbaycan!
Cəzasız qalmayacaq
Törədən cinayəti!
Dəhşətlər dəhşətidir
Xocalı müsibəti!

Hikmət Ziya

Sözlük

Müsibət – bəla, fəlakət
Sükut – susma, sakitlik

Şüurlu oxu

1 Gøy rənglə verilmiş misraların mənasını izah et.

Düşün və cavab ver

2 Xocalı faciəsi nə vaxt baş verib?

3 Xocalı faciəsi nə üçün soyqırımı adlanır?

Yazı

4 Şeirin hansı misralarında düşmənin cəzalanacağına inam əks olunur? Həmin misraları dəftərinə köçür.

MEŞƏ KRALI

(təmsil)

1-ci hissə

Biri vardı, biri yoxdu, bir şir vardı. Bu şir hamidan güclü idi. Ona meşənin kralı deyirdilər. O hər səhər heyvanları yığıb əmrlər verirdi. Vay o heyvanın halına ki, kralın əmrini yerinə yetirməyəydi.

Şir çox qəddar idi. Heyvanlara göz verib işiq vermirdi. Onun sözündən çıxanları amansız cəza gözləyirdi. Meşənin bütün sakinləri kraldan qorxurdu və heç kim onu sevmirdi.

2-ci hissə

Bir gün səhər meşə sakinləri, həmişəki kimi, talada toplaşıb kralı gözləyirdilər. Ancaq şir gəlib çıxmamaq bilmirdi ki, bilmirdi. Gözləməkdən yorulan çapqal dedi:

– Kral səhər yığıncağına gecikən deyildi. Yəqin, nə isə baş verib. Gəlin birimiz gedək, ondan bir xəbər bilək.

Meşə sakinləri belə qərara gəldilər ki, meymunu kralın yanına göndərsinlər.

3-cü hissə

Şiri öz yuvasında halsiz görən meymun soruşdu:

– Ey böyük kral, sənə nə olub? Yoxsa yaralanmışan?!

– Xəstələnmişəm, – deyə şir cavab verdi. – Ayaq üstə dura bilmirəm.

Dünəndən bəri dilimə bir şey dəyməyib. Mənə yemək tapın.

Meymun “baş üstə” deyib bayırı çıxdı. Xəbəri meşədəkilərə çatdırıldı. Bunu eşidən tülkü dedi:

– Lap yaxşı oldu. Onu görüm həmişə yataqda qalsın. Qoy öz yuvasında acıdan ölsün. Sağalsa, yenə bizə zülm edəcək.

Hami tülkü ilə razılaşdı.

4-cü hissə

Günlər keçir, heç kim şirə baş çəkmirdi. Meşə kralı günü-gündən zəifləyirdi. O öz-özünə düşünürdü: “Əlbəttə, heç kim mənə kömək

etməyəcək. Axı onlar məndən yalnız zülm, qəddarlıq görüblər. Ah, kaş ki heç kəsə pislik etməyəydim”.

Meşə sakinləri isə şad-xürrəm həyat sürürdülər. Kim nə istəyirdi, edirdi. Bir gün yığıncaqda ceyran söz alıb dedi:

— Meşə kralı həmişə güclü olub. İndi isə zəifdir. Yəqin ki, köməksizliyin nə olduğunu artıq başa düşüb. Gəlin biz ona qarşı qəddar olmayaq.

5-ci hissə

Heyvanlar ceyranla razılaşdırılar. Onlar krala yem tapdılar, onun sağalması üçün əllərindən gələni etdilər.

Tezliklə şir sağaldı. Amma artıq o, zalım kral deyildi. İndi meşə kralı hamının dostu olmuşdu.

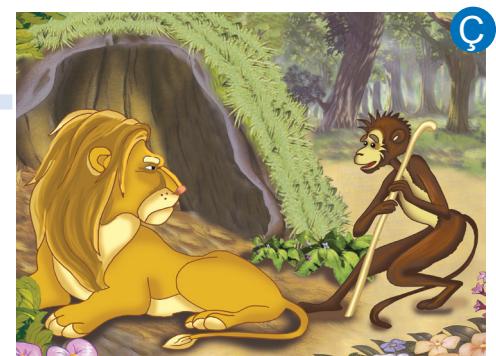
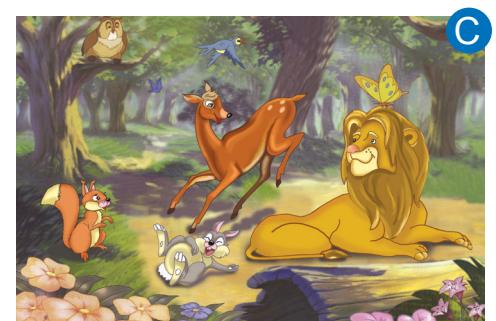
Beləcə, meşədə pislik sona yetdi. Yaxşılıq isə əbədi olaraq yaşadı.

Şüurlu oxu

1 Hansı atalar sözü mətnin məzmununa uyğun gəlir?

- A) Yaxşılığa yaxşılıq hər kişinin işidir, yamanlığa yaxşılıq ər kişinin işidir.
- B) Hirslı başda ağıl olmaz.
- C) Sən saydığını say, gör fələk nə sayır.

2 Hər bir şəklin mətnin hansı hissəsinə uyğun gəldiyini müəyyən et.

İKİ GONBUL VƏ DOVSAN

Gonbul begemot qamışlıqdan köhnə avtomobil tapdı. O, fili çağırıldı:

– Gonbul, bura gəl. Bax gör nə tapmışam!

Fil dedi:

– Nə yaxşı maşındır! Gəl onu çıxaraq. Minib o ki var sürərik.

1 Bu vaxt haradansa bir dovşan gəlib çıxdı:

– Salam, dostlar! Nə tapmısınız? Ooo... avtomobil? Nə yaxşı! Di durmayın, çıxarın onu.

Gonbullar güc verib maşını bataqlıqdan otluğa çıxartdılar. Dovşan isə bu zaman kənarda durub əmrlər verirdi:

– Hə, qoçaqlar, bir də. Bir, iki, üç, bir də. Bərk yapışın, buraxmayın!

2 Gonbullar yolu hamarladılar. Kənarlara yol nişanları düzdlər.

Dovşan isə elə hey çərənləyirdi:

– Hə, maşın sazdır, yolumuz hazırda, nişanlar var. İndi sürmək olar.

Gonbullar işlərini qurtarıb avtomobilə minmək istədilər. Amma... nə pis oldu. Onlardan heç biri avtomobilə sığışmırıldı. Axı onlar gonbul idilər.

3 Dovşanın bəxti gətirdi. O, rahatca sükan arxasına keçib qazı basdı. Maşın yerindən götürüldü. Amma dovşan uzağa gedə bilmədi. Maşın ağaca çırılıdı, əzilib xurd-xəşil oldu. Dovşanın da qolu-qıcı əzildi.

Adamın gonbullara yazığı gəlir. Əbəs yerə bu qədər çalışdılar. Maşına da heyfi gəlir. Sınıb dağıldı. Amma dovşana yazığı gəlmir. Görəsən, niyə?

Sergey Mixalkov

Sözlük

Mühərrik – maşını hərəkətə gətirən mexanizm

Şüurlu oxu

- 1 Mətnə uyğun olaraq şəkillərin ardıcılılığını müəyyən et.
- 2 Mətnin sonundakı suala cavab ver.
- 3 Verilmiş parça mətndə nömrələnmiş mavi boşluqlardan hansının yerinə uyğun gəlir?

Gonbullar maşını yudular, mühərriki yağladılar, təkərlərə hava vurdular. Dovşan isə kənarda durub məsləhətlər verirdi:

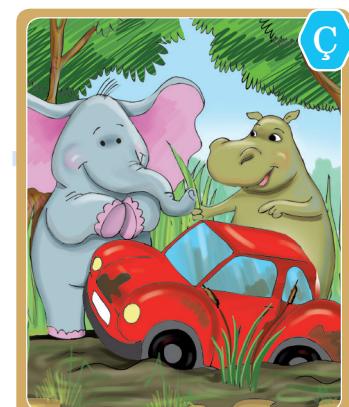
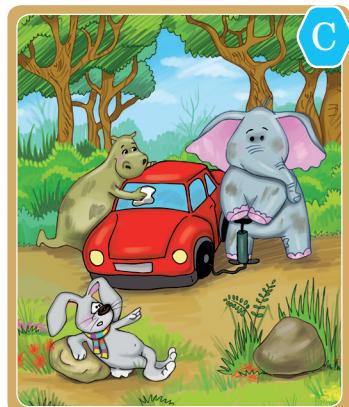
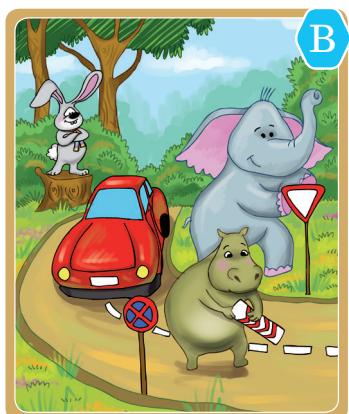
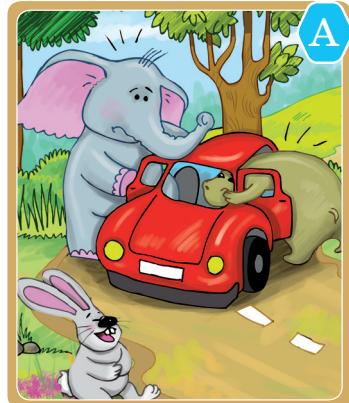
– Orası çirkli qaldı, təmizlə! Bax belə!
Afərin! Bir az da hava vur, azca boşdur.

Şifahi nitq

- 4 Hansı yol nişanlarını tanıyırsan?
Yol işarələrinin əhəmiyyəti nədədir?

Dil qaydaları

- 5 Hansı sıradakı bütün sözlərin yazılışı və tələffüzü arasında fərq var?
A) qamış, dost, maşın
B) begemot, afərin, sükan
C) gonbul, avtomobil, dovşan

NİCAT VƏ DƏCƏL

1-ci hissə

Bir kənddə Nicat adlı balaca bir oğlan yaşayırıdı. O hər gün şəhərə su aparıb satardı ki, ata-anasına kömək olsun. Bu işdə ona Dəcəl adlı balaca eşşək kömək edərdi. Nicat eşşəklə elə dostlaşmışdı ki, bir gün belə ondan ayrı dura bilmirdi.

Bir gün yenə Nicatla Dəcəl evdən çıxdılar. Anası Nicata çörək də verdi ki, yolda ac qalmasın. Dostlar səhəngə bulaq suyu doldurub şəhərə yetişdilər. Bütün günü şəhəri gəzib-dolaşdırılar, camaata su satdılar.

Axşam düşdü, qaş qaraldı. Dostlar şəhərin kənarında bir otluq yerdə gecələməyi qərara aldılar. Oturub yemək yedilər, su içdilər. Bir də gördülər ki, səhəngin ağızında bir Böcək var. Nicat əli ilə Böcəyi qovmaq istəyəndə barmağı dəydi, Böcək suyun içini düşdü. Yaziq Böcək səhəngin içində haçılışındı ki, sudan çıxsın, sürüşüb yenidən suya düşürdü. Nicat dedi: "Yaxşı olur sənə, mənim səhəngimdə nə işin var idi?!"

Beləcə, Dəcəllə Nicat otların üstündə büzüşüb yatdılar. Böcək isə səhəngin içində qaldı...

2-ci hissə

Səhər dostlar yuxudan oyanıb nə görsələr, yaxşıdır? Nicat da, Dəcəl də kiçilib otdan balaca olmuşdular. Hələ bu, bir yana qalsın, Dəcəl insan kimi dil açmışdı. O dedi:

— Nicat, mən bilən, bütün sərr Böcəkdədir. Sən axşam ona kömək eləmədin axı!..

Nicat dedi:

— Düz deyirsən. Kömək elə, Böcəyi səhəngdən çıxaraq, bəlkə, tilsim sindi.

Nicat Dəcəlin belinə mindi. Əlini uzadıb səhəngin qulpundan yapışdı. O, yuxarı çıxməq istəyəndə birdən səhəng aşdı, içindəki su töküldü. Böcək də suqarışq torpağa düşdü.

Nicat üzünü Böcəyə tutub dedi:

— Məni bağışla, ay Böcək, **1**. Bəs indi biz neyləyəcəyik, evə necə gedəcəyik?

— Nicat, gecə acığım tutdu, sizi ovsunladım. İndi görürəm, ikiniz də xeyirxahsınız. Daha size acığım tutmur. Ancaq mən ikinizdən birini əvvəlki vəziyyətə qaytara bilərəm. İndi seçin!

Dəcəl dedi:

— Nicatı böyük. **2**.

Nicat dedi:

— Yox, yox! Dəcəli böyük. **3**.

Bunu görən Böcək dedi:

— Mən sizi sınayırdım. İndi gördüm ki, əsl dostsunuz. Sizin ikinizi də böyüdərəm.

Böcək bir ovsun oxudu və dostlar əvvəlki boyda oldular. Onlar sevincək Böcəyə “çox sağ ol” deyib yola düzəldilər.

Elçin Cabbarov

Sözlük

Tilsim – sehrli qüvvəyə malik olan söz, ovsun

Darda qoymaq – çətin vəziyyətdə qoymaq

Ovsunlamaq – sehrlə özünə tabe etmək

Qas qaralmaq – qaranlıq düşmək, axşam olmaq

Şüurlu oxu

1 Doğru, yoxsa yanlış?

Nicatın ailəsi kasib idi.

Əhvalat qışda baş vermişdi.

Dəcəllə Nicat bir-biri ilə dalaşdılar.

Böcəyin Nicatgilə yazığı gəldi.

Dəcəl qayğıkeş, Nicat ədalətli idi.

2 Hansı cümlə mətnin ideyası ilə bağlı deyil?

- A) İnsan dostu uğrunda qurban verməyi bacarmalıdır.
- B) Kiçik uşaqlar alverlə məşğul olmamalıdır.
- C) Dara düşənlərə kömək etmək lazımdır.

3 Cümlələri uyğun gələn mavi boşluqların yerində işlət.

- Axı səhvi mən etmişəm
- Axı ata-anası onun yolunu gözləyir
- dünən səni darda qoydum

4 Cümlələrin ardıcılılığını müəyyən et.

- A Nicat Böcəyi qovmaq istəyəndə o, səhəngin içində düşdü.
- B Qaranlıq düşəndə dostlar çöldə gecələməyi qərara aldılar.
- C Böcək bir ovsun oxuyub dostları böyüdü.
- D Bir gün Nicatla Dəcəl su satmaq üçün şəhərə yollandılar.
- E Səhər duranda gördülər ki, ikisi də bambalaca olub.
- F Nicat Böcəyə kömək etmədiyinə görə ondan üzr istədi.

KƏPƏNƏK VƏ QARANQUŞ

Biri vardı, biri yoxdu. Bir çayın
kənarında balaca bir ev vardi.

Bir gün yanğın baş verdi. Alov evi
büründü.

Bütün heyvanlar köməyə gəldilər.
Biri su, biri qum tökərək alovu
söndürməyə çalışdılar.

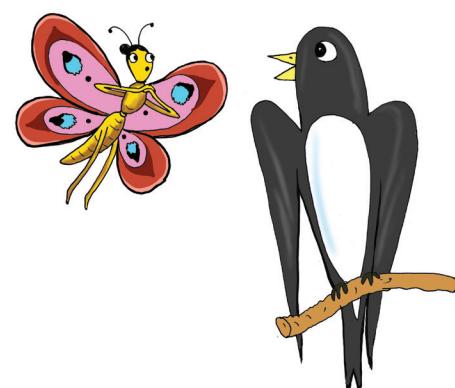
Bir kəpənək də ağızında bir damcı
su ilə yanğını söndürməyə çalışırdı.

Qaranquş bunu görüb güldü.
Kəpənəyə dedi:

– Sənin damcın o boyda yanğına
nə edəcək?

Kəpənək dedi:

– Nə olar, mənim də gücüm buna
çatır.

Söz ehtiyatı

1 Verilmiş sözleri əksmənalı və yaxınmənalı olduğuna görə müəyyənləşdir.

- kömək – yardım
- güc – qüvvə
- söndürmək – yandırmaq

Şüurlu oxu

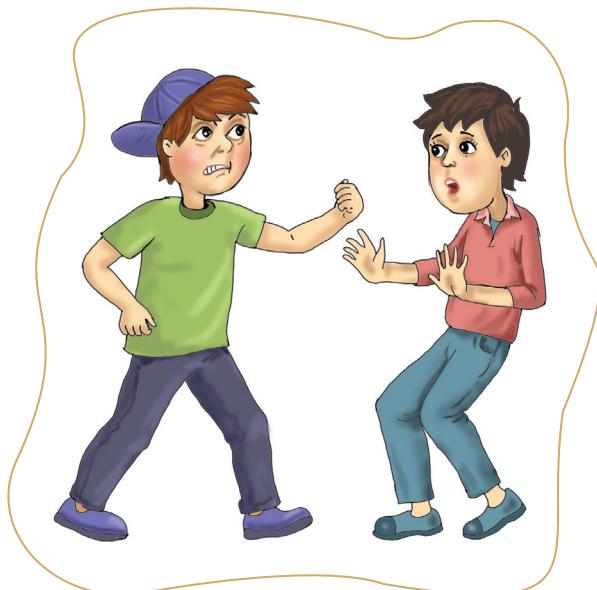
2 Hansı atalar sözü təmsilin ideya məzmununa uyğun gəlir?

El gücü – sel gücü.

El yandıran şamı söndürmək olmaz.

El malına göz dikən gözdən olar.

KOBUD

Vasif möhkəm bədənli, güclü oğlandır. Hamı ondan çəkinir. Beləsindən necə qorxmayasan! Yoldaşlarını vurur, qızların saçını dartır, itlə, pişiklə pis rəftar edir, hətta nənəsi ilə kobud danışır.

Bir sözlə, Vasif heç kimdən qorxmur, heç nədən çəkinmir.

Bir gün Vasif yolda gördüyü hadisəni sinif yoldaşlarına danışmaq istədi. Amma oğlanlar ona qulaq asmaq belə istəmədilər. Vasif qızların yanına gəldi. O yaxınlaşan kimi qızlar oradan uzaqlaşdılar.

Vasifin kefi pozuldu. Evə gələndə itlə oynamaq istədi. Amma Toplan onu görən kimi küçəyə qaçı. Hələ Məstanı demirsən! Pişik şkafın üstünə çıxıb qəzəbli, yaşıl gözləri ilə ona baxırdı.

Əlacı kəsilmiş Vasif nənəsinin yanına gəldi. Nənə nəvəsinin üzünə belə baxmadan sakitcə corab toxumağa davam etdi.

Güclü, qorxmaz Vasif tək qalmışdı.

Lap tək-tənha!

Gülşən Orucova

Söz ehtiyatı

1 Doğru, yoxsa yanlış?

Vasif cəsur və qorxmaz oğlandır.

Vasif nənəsinə yanaşanda o, corab toxuyurdu.

Pişik Vasifi görən kimi həyətə qaçdı.

Sinifdə Vasifdən başqa hamı qorxaq idi.

Güclü adamların heç də hamısı kobud olmur.

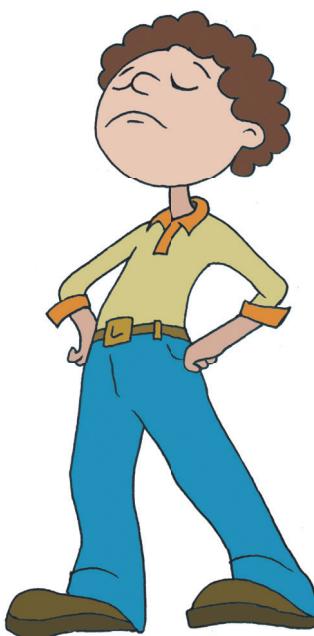
Nənəsi Vasifi yalqız görüüb onun könlünü aldı.

LOVĞA

Bir uşaq lovğalandı,
Kükredi, dalğalandı,
Qabartdı sinəsini,
Bərk çıxartdı səsini.
Gördü pisdir ədası,
Yoxdur bunun faydası.
Hamı çıxdı sözündən,
Lovğa küsdü özündən.

Zahid Xəlil

Söz ehtiyatı

2 “Kobud” və “lovğa” sözlərinin mənaca əksi olan sözləri tap və cümlədə işlət.

Şifahi nitq

3 Səncə, lovğalığın və kobudluğun nəticəsi nə olur? Mətnləri oxuyaraq fikrini əsaslandır.

4 Sinfinizdə ən güclü oğlan kimdir? O da kobud və ya lovğadır mı?

DOSTLAR SƏFƏRDƏ

Tülkü, Qunduz və Qaban bir yerdə səfərə çıxmağı qərara aldılar. Meşələrdə, dağlarda gəzmək, görmədikləri yerləri görmək isteyirdilər.

Onlar yiğisib yola düşdülər. Getdilər, getdilər, qarşılara bir çay çıxdı. Çayın üstündən dar bir körpü salınmışdı. Üçü də birdən bu körpüdən keçə bilməzdi. Bir-bir keçmək lazım idi.

Qaban Qunduza dedi:

- Sən birinci keç. Yaşca hamımızdan böyüksən.
- Düzdür, qoy birinci Qunduz keçsin, – deyə Tülkü razılaşdı.

Qunduz ayağını körpüyə qoydu. Bir-iki addım getmişdi ki, körpünün çürümüş taxtaları sindi. Qunduz suya düşdü.

– Ay aman! Fəlakət! – deyə Tülkü qışqırdı. – Qaban, suya atıl, Qunduzu xilas elə. Yoxsa bizim Qunduz batacaq. Tez ol! Tez ol!

– Mən atılardım, – deyə Qaban donquydandı. – Amma su soyuqdur. Qorxuram xəstələnəm. Bəlkə, sən atılasan?

- Nə danışırsan?! Mən quyruğumu yenicə daramışam.

Bu zaman körpünün altından Qunduzun səsi gəldi:

- Sağ olun, lazım deyil. Özüm birtəhər çıxaram.

Qunduz sahilə çıxdı. Tülkü ilə Qaban sevindilər:

– Nə yaxşı oldu! Gəlin yolumuza davam edək.
Qunduz onlara baxıb dedi:
– Yox, mən getmirəm. Sizinlə yoldaş olan yolda qalar.

Sergey Mixalkov

Şüurlu oxu

1 Cümlələri tamamlə.

1. Dostlar üçü birdən körpüdən keçə bilməzdi, çünki ...
2. Qunduz suya düşdü, çünki ...
3. Qaban suya atılmadı, çünki ...
4. Tülkü suya atılmadı, çünki ...
5. Qunduz onlarla yola davam etmədi, çünki ...

2 Hansı atalar sözü bu nağılin məzmununa uyğun gəlmir?

- A) Yalançını evinəcən qovarlar.
B) Dost dosta tən gərək,
Tən olmasa, gen gərək.
C) Dost dostu dar gündə sınayar.

Dil qaydaları

3 Uyğunluğu müəyyən etməklə mürəkkəb sözlər düzəlt və dəftərinə yaz. Aldığın sözlərdən əlamət bildirənləri cümlədə işlət.

gecə

kiçik

dərə

boy

böyük

gündüz

balaca

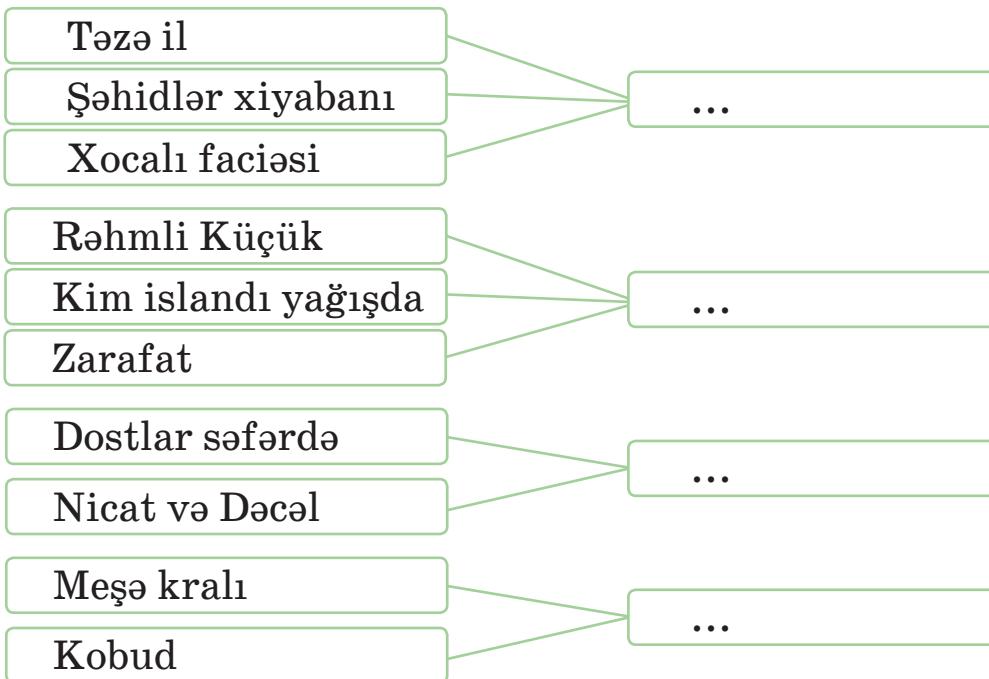
göz

ac

təpə

- 1 Bu bölmədə oxuduğun mətnlərin hansı mövzuya aid olduğunu müəyyənləşdir.

xeyirxahlıq, peşmançılıq, vətənpərvərlik, dostluq

- 2 “Ot” sözünü hansı sözlərə artırmaqla mürəkkəb söz yaratmaqlar?

yol, dil, at, kəklik

- 3 Eyni rəngdə verilmiş sözləri birləşdirərək mürəkkəb sözlər düzəlt. Sözlərin bitişik və defislə yazılmasına diqqət yetir. Həmin sözləri cümlədə işlət.

yer, stol, ev, altı, isti, üstü, eşik, ot

- 4 Cümlələri tamamlı. Nöqtələrin yerinə verilmiş mürəkkəb sözləri əlavə edib dəftərə yaz.

səhər-səhər, dəftər-kitab, doqquzmərtəbəli

1. Zəng vurulan kimi Kamil ... çantaya yığdı.
2. Ayselgilin ailəsi yeni tikilmiş ... binaya köcdü.
3. Babam deyir ki, ... bal yeməyin böyük faydası var.

6-cı

BÖLÜM

TƏBİƏTİN SİRLƏRİ

ANA TƏBİƏTİN UŞAQLARA MƏKTUBU

Əziz balalar!

Bilin və agah olun ki, Yer üzündə bütün canlılar mənim balalarımdır. Ona görə də mənə Ana Təbiət deyirlər.

Siz, yəqin ki, hər səhər durub güzgüyə baxırsınız və orada özünü görürsünüz. Mən də tez-tez güzgüyə baxıram. Bilirsiniz orada nələr görürəm? Meşədə gəzən heyvanları, göydə qanad çalan quşları, suda üzən balıqları, yer altında yuva quran qarışqaları... Bəli, bunlar hamısı mənəm – Ana Təbiət.

Yer üzündəki bütün canlılar bir böyük ailədir. Ancaq son vaxtlar bir çox heyvanlar, quşlar mənə şikayət edirlər. Deyirlər ki, insanlar onları incidirlər – ağacları kəsir, odlu silahlarla heyvanları öldürür, suları zəhərləyib balıqları məhv edirlər.

Ola bilsin, bu insanlar bilmirlər ki, həmin canlılar onların bacı-qardaşlarıdır. Bəlkə də, onlar elə düşünürlər ki, Ana Təbiət çox böyükdür. Bir neçə canlısı öldürməklə ona heç nə olmaz.

Elə deyil!

Baxın, sizin barmağınıza kiçik bir tikan batanda çox ağridır, eləmi? Yer üzündə bir insan kiçik qarışqa yuvasını dağıdanda mənim bədənim də elə ağriyir.

İnsanları başa salın. Deyin ki, mən onların eviyəm. Adam yaşadığı evi çırkləndirməz, bacı-qardaşını incitməz. Çünkü bu evdən başqası yoxdur və o, həmişə sizin olacaq.

Balalarıma qarşı dərin sevgi və məhəbbətla,
ANA TƏBİƏT

S.Sximmelin eyniadlı hekayəsi əsasında

Sözlük

Agah olmaq – bilmək, xəbərdar olmaq

Şüurlu oxu

- 1 İnsanların hansı hərəkətləri Ana Təbiəti narahat edir?
- 2 Ana Təbiət uşaqlardan hansı köməyi umur?
- 3 Səncə, nəyə görə bu mətnində “Ana Təbiət” sözü böyük yazılır?

GÜNƏBAXAN

Siz bilirsinizmi, niyə
bu bitkiyə günəbaxan
deyirlər?

Çünki o, həmişə gü-
nəşə tərəf boylanır.

Günəbaxan çox
faydalı bitkidir. Onun
qovrulmuş toxumlarını həm
böyüklər, həm də uşaqlar se-
virlər. Bu toxumlardan yağı da
hazırlayırlar. Günəbaxan yağı
vitaminlə zəngin olur.

AYABAXAN

Göstərdi nəvəsinə
■ günəbaxanı.
Qız dedi: "Söylə mənə,
Ayabaxan bəs hanı?"

Mir Sabir

Sözlük

Zəngin – çoxlu, bol, varlı

Şüurlu oxu

- 1 “Günəbaxan” və “Ayabaxan” mətnlərində hansı şeirdir?
- 2 “Ayabaxan” şeirində mavi zolağın yerində hansı söz işlənməlidir?
A) ata   B) baba   C) dayı
- 3 Verilmiş sualları cavablandır. “Günəbaxan” mətnində hansı suala cavab yoxdur?
  1. Bu bitki niyə belə adlanır?
  2. Günəbaxanı necə yetişdirirlər?
  3. Günəbaxanın toxumundan hansı məqsədlə istifadə edirlər?

Dil qaydaları

- 4 “Günəbaxan” adının tərkibində hansı sözlər var?
Onlardan hansı ad, hansı hərəkət bildirir?

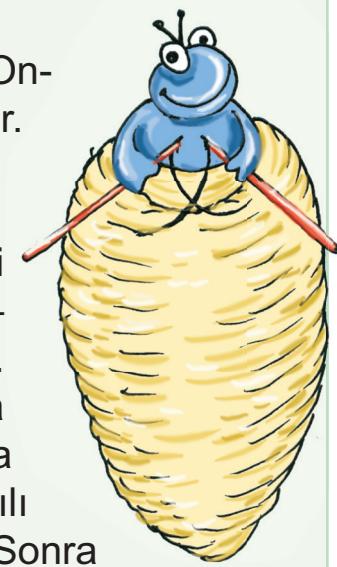
İPƏKQURDU

Təbiətdə cürbəcür qurdılara rast gəlmək olar. Onların arasında insanlara xeyir verənləri də var. Belələrindən biri də ipəkqurdudur.

Əslində, ipəkqurdı qurd deyil, kəpənəkdir.

İnsanlar bu kəpənəyin toxumlarını xüsusi qutularda saxlayırlar. Toxumlardan kiçik qurdalar – tırtıllar əmələ gəlir. Tırtılı tut yarpağı ilə yemləyirlər. İpəkqurdı tırtılı nazik ipək tellerdən öz ətrafında “barama” deyilən yumru qutucuq hörür. Barama toyuq yumurtasından balaca olur. İpəkqurdı tırtılı baramanın içində böyüyüb kəpənəyə çevrilir. Sonra baramanı deşib bayırə çıxır.

İnsanlar baramanı açıb sap düzəldirlər. Bu sapdan ipək parça toxunur.

Rafiq İsmayılov

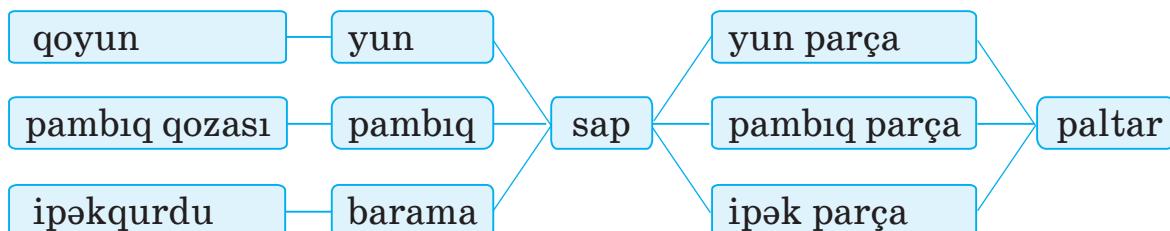
Şüurlu oxu

1 Mətndəki məlumatlardan istifadə etməklə cümlələri tamamla.

- İpəkqurdı ... ilə qidalanır.
- İpəkqurdı nazik tellerdən özünə ... hörür.
- Tırtıl baramanın içində yaşayıb ... çevrilir.
- İpəkqurdı baramasından ... düzəldirlər.
- Baramadan alınmış sapdan ... parça toxunur.

Şifahi nüqtə

2 Aşağıdakı sxemi izah et və mətn qurub danış.

Dil qaydaları

3 Verilmiş sözləri elə səsləndir ki, müəyyən bir məna yaratsın.

insanın	tutmaq
böyüyə	bağı
topu	arzusu
alma	hörmət

QAYDALAR

SÖZ BİRLƏŞMƏSİ

Bəzi sözlər bir-biri ilə birləşdikdə söz birləşməsi yaranır. Söz birləşməsinin mənası sözün mənasından daha dəqiq olur. Müqayisə edin:

şagird – söz

ikinci sinif şagirdi – söz birləşməsi

4 Hansı bənddə söz birləşməsi verilib?

- A) söz, məna
- B) sözün mənası
- C) Sözün mənası izah olundu.

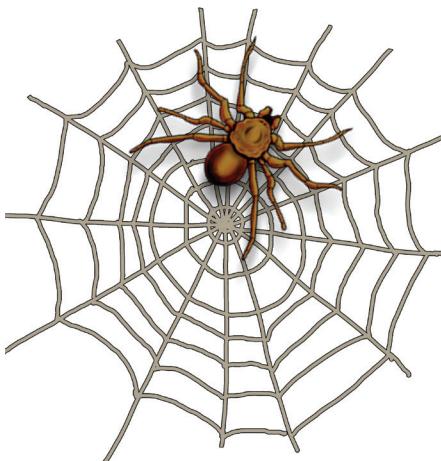
5 Sütunlardakı sözləri düzgün birləşdirməklə söz birləşmələri yaradın.

Nümunə: otağın qapısı

ayı	tülkü
otaq	çəmən
yaşıl	bina
hiyləgər	pəncə
məktəb	səs
ıldırım	qapı

HÖRÜMÇƏKLƏR

Yəqin ki, havadan asılıb qalmış hörümçək görmüsünüz. Adama elə gəlir ki, o uçur. Əslində, hörümçək uçmur, nazik teldən yapışib sallanır. Bu tel o qədər nazikdir ki, bəzən onu gözlə görmək olmur. Hörümçək bu telin bir ucunu tavana yapışdırır. Aşağı-yuxarı hərəkət eləmək üçün teldən nərdivan kimi istifadə edir.

Həmin tellərin hörümçək üçün böyük əhəmiyyəti var. O, tellerdən tor hörür. Tora cücü düşən kimi onun **başının üstünü alır**, zəhərli çənəsi ilə onu öldürüb yeyir.

Hörümçək öz tellərindən nəsil artırmaq üçün də istifadə edir. O, tellerdən barama hörüb ora yumurta qoyur. Bir azdan bu evcikdə hörümçək balaları əmələ gəlir.

Hörümçəyin müxtəlif növləri var. Onlar zərərli həşəratları öldürməklə təbiətə xeyir verirlər. Lakin elə iri hörümçəklər də var ki, onların zəhəri nəinki insanı, hətta atı və dəvəni də öldürə bilir.

Dilruba Cəfərova

Şüurlu oxu

1 Mətnində hansı suala cavab yoxdur?

- A) Hörümçək nə ilə qidalanır?
- B) Hörümçək öz telindən hansı məqsədlərlə istifadə edir?
- C) Hörümçəyin neçə ayağı var?

2 Doğru, yoxsa yanlış?

- İpəkqurdu və hörümçək barama hörürlər.
- İpəkqurdu və hörümçək kiçik həşəratlarla qidalanırlar.
- Hörümçəklərin təbiətə böyük xeyri vardır.
- İpəkqurdu və hörümçəyin baramasından ipək alınır.

Şifahi nitq

3 Hörümçəyin xeyri və ziyanı haqqında danış.

Dil qaydaları

4 Verilmiş sözlərdən cümlə düzəlt.

Hörümçək, səkkiz, ayaq, ol

QAYDALAR

CÜMLƏ

Sözün və söz birləşməsinin mənası olur. Cümlə isə bitmiş fikri ifadə edir, yəni varlığın nə etdiyini bildirir.

Müqayisə edin:

tülkü   ayı – sözlər

hiyləgər tülkü   ayı balaları – söz birləşmələri

Hiyləgər tülkü ayı balalarını aldatdı. – cümlə

5 Şeirin hansı misrası cümlə deyil?

Dağ dalından günəş gülər,
Yamaclarda quzu mələr,
Ceyran qaçıb suya gələr
Bizim yerdə səhər-səhər.

Əhməd Cəmil

6 Verilmiş sözlərin ardıcılılığını müəyyən et və cümlə düzəlt.

- telləri ilə, hörümçəklər, edirlər, hərəkət
- güclü, bəzi, olur, hörümçəklərdə, zəhər
- qoymaqla, hörümçəklər, çoxalırlar, yumurta

7 Uyğunluğu müəyyən et və söz birləşmələrini cümlədə işlət.

1	şam
2	idman
3	qol

A	yarısı
B	saatı
C	meşəsi

8 Cümlələrdə işlənmiş söz birləşmələrini müəyyən et.

1. Azərbaycanın paytaxtı Bakı şəhəridir.
2. Bilik yarışmasına əlaçıl şagirdlər gedəcək.
3. Kompüter otağı ikinci mərtəbədə yerləşir.

QIZIL NƏDİR

Payız gələndə
Yarpaq qızıldır.
Xəzəl görəndə
Torpaq qızıldır.

Əkinçi deyir:
— Qızıl çöldədir.
Balıqçı deyir:
— Qızıl göldədir.

Eldar Baxış

Şifahi nitq

- 1 “Yarpaq qızıldır”, “torpaq qızıldır” ifadələrində “qızıl” sözü hansı mənənəni bildirir?
- 2 Əkinçinin “qızıl çöldədir”, balıqçının “qızıl göldədir” ifadələrinin mənası nədir?
- 3 “Qara qızıl”, “ağ qızıl” nəyə deyilir? Bunu necə izah edə bilərsən?
- 4 “Qızıl xasiyyət” ifadəsini necə başa düşürsən?
- 5 “Qızıl üzük” və “qızıl ürək” ifadələrində “qızıl” sözünün mənaları arasındaki fərqi izah et.

Şüurlu oxu

- 6 Verilmiş sözlərdən istifadə etməklə aşağıdakı ifadələrdə “qızıl” sözünün mənalarını tap.

metal, qiymətli, bərəkətli, sarı

qızıl söz, kızıl saat, kızıl payız, kızıl torpaq

ÇAYIN GİLEYİ

Kiçik çay uzun illər idi ki, bir gölə axırdı. Bu göl çayın sularını acgözlükə udurdu. Çay isə uzaqlara axıb getmək istəyirdi, amma arzusu həmişə ürəyində qalırdı.

Bir gün o, gölə dedi:

– Sən çox acgözsən. Mən yaz-qış, gecə-gündüz sənin qarnına axıram, heç doymaq bilmirsən. Sən doysan, mən axıb lap uzaqlara gedərəm.

Göl cavab verdi:

– Sən məni o qədər də acgöz bilmə. Mən öz suyundan günəşə pay verirəm ki, yağış yağdırınsın.

– O, yağışı necə yağdırır ki?

– Günəş mənim suyumu buxarlandırib havaya qaldırır. Buxar isə göylərdə soyuyub yağışa çevrilir və yerə tökülür.

Çay acıqlı-acıqlı:

– Vermə suyunu günəşə, – dedi.

– Axı onda yağış yağmaz.

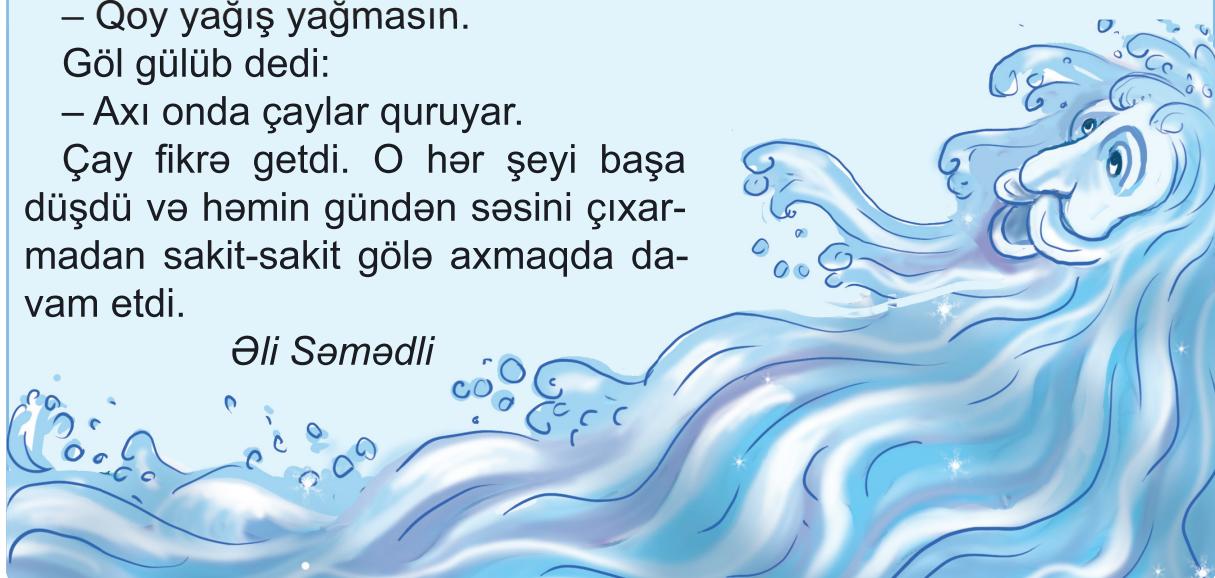
– Qoy yağış yağmasın.

Göl gülüb dedi:

– Axı onda çaylar quruyar.

Çay fikrə getdi. O hər şeyi başa düşdü və həmin gündən səsini çıxarmadan sakit-sakit gölə axmaqda davam etdi.

Əli Səmədli

Şifahi nitq

- 1 Çay nədən gileylənirdi? O, haqlı idimi?
- 2 Azərbaycanda olan hansı çayları və gölləri tanıyırsan? Kür çayı axıb hara tökülür?

QARIŞQALAR

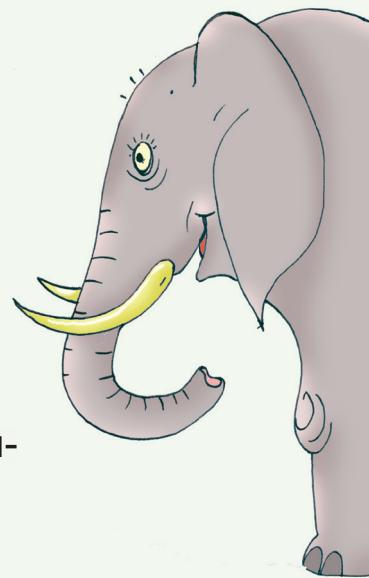
FİL VƏ QARIŞQA

1-ci mətn

Göyün yüksəkliyində bir sarı yarpaq uçurdu. Onun üstündə balaca qarışqa var idi. Qarışqa aşağı baxıb yerdə fili gördü. Bərkdən qışqırdı:

- Necə də balaca fildir!
- Qarışqa yerə enəndə filə baxıb gözlərinə inanmadı:
- Sən ki bambalaca idin?!
- Sən göydən yerə enənə kimi mən böyümüşəm, – deyə fil qəhqəhə çəkdi.

Tofiq Ağayev

Şıfahi nitq

- 1 Göydəki ay böyükdür, yoxsa yaşadığın bina?
- 2 Yarpağın uçması ilə quşun uçması arasında nə fərq var?
- 3 Doğrudanmı, qarışqa yerə enənə qədər fil böyümüşdü?

Dil qaydaları

- 4 Verilən sözlərdən söz birləşmələri düzəlt və onları cümlədə işlət.
Nümunə: dağ, ətək
dağın ətəyi
Kəndimiz dağın ətəyində yerləşir.
meşə, hava; külək, vıylıtı; şəhər, qayıtmaq; günəş, şüa
- 5 Sözlərin ardıcılığını müəyyən etməklə cümlələr yarat və dəfə tərinə yaz.

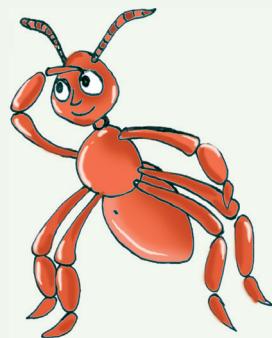
sinifdə	mən	oxuyuram	ikinci
barama	hörür	tellərdən	ipəkqurdu
tökülür	axıb	dənizə	çay

2-ci mətn

Qarışqalar yemək tapmaq üçün uzaq səfərlərə çıxırlar. Bəs necə olur ki, geri qayídanda onlar öz yuvalarını tapa bilirlər?

Bunun səbəbi qarışqaların iy bilməsidir. Qarışqa bir yana gedəndə ləpirinin iyi yolda qalır. Yuvaya qayıdanda o həmin iyi tutub gedir və heç zaman azmır.

Qarışqanın keçdiyi yoldan torpağın bir hissəsini götürüb qıraqa atın. Görəcəksiniz ki, o həmin yerdə dayanıb öz ləpirinin iyini axtarır. Tapandan sonra yoluna davam edəcək.

Gülşən Orucova

Düşün və cavab ver

6 Qarışqaların hansı xüsusiyyəti onlara yolu düzgün təyin etməyə imkan verir?

- A) eşitmə   B) iybilmə   C) dadbilmə

SƏRKƏRDƏ VƏ QARIŞQA

(rəvayət)

3-cü mətn

Bir sərkərdə döyüsdə məğlub olub ruhdan düşdü. Gəlib qayalıqda oturdu, fikrə daldı. Bu vaxt gördü ki, bir qarışqa belində buğda dənəsi yuxarı dırmaşır. Yuxarıda qarışqanın yuvası var idi.

Daş sürüşkən idi. Qarışqa yolun yarısına çatmamış sürüşüb yerə düşdü. Lakin o, yükünü yenidən belinə qaldırdı və yuvasına doğru irəlilədi. Amma yenə sürüşdü. Qarışqa düz otuz doqquz dəfə cəhd etdi. Nəhayət, qırxinci dəfə buğdanı yuvasına çatdırdı.

Bunu görən sərkərdə öz-özünə düşündü: "Qarışqa otuz doqquz dəfə yixildi,ancaq istəyindən dönmədi. Bəs niyə mən bir dəfə məğlub olan kimi ruhdan düşürəm?..."

7 Qarışqa haqqında aşağıdakı məlumatlar hansı mətnlərdə verilib?

- Qarışqanın güclü iybilmə qabiliyyəti var.
- Qarışqa çox zəhmətkeşdir.
- Qarışqa çox kiçik həşəratdır.

GÜNƏŞ VƏ BULUD

Günəş öz odlu arabasında göy üzündə səyahətə çıxmışdı. O, şən və vüqarlı idi, şüalarını səxavətlə hər tərəfə səpələyirdi.

Ətrafdakılar da şən idilər. Təkcə bulud hirsli-hirsli günəşə baxaraq söylənirdi:

– Çox bədxərcsən! Səpələ, səpələ işığını! Görək axıra nəyin qalacaq!

Üzümlüklərdə isə hər bir üzüm giləsi günəşin şüasını udub sevinirdi. Elə bir ot, böcək, çiçək yox idi ki, günəşdən öz payını almasın.

– Hə, payla öz şüalarını, payla, – bulud heç cür sakitləşə bilmirdi.
– Dağıt öz dövlətini. Bir gün verməyə heç nəyin qalmayacaq. Onda baxarıq, görək onlar sənə necə təşəkkür edəcəklər!

Günəş isə göydə fərəhlə diyirlənərək şüalarını paylamaqda davam edirdi.

Batmaq vaxtı gələndə günəş şüalarını saydı və məlum oldu ki, onların hamısı, hətta ən kiçiciyi də öz yerindədir!

Bundan xəbər tutan bulud elə təəccübləndi ki, elə oradaca yağışa çevrilib yerə töküldü.

Şüurlu oxu

- Aşağıdakı əlamətlərdən günəşin və buludun xarakterinə uyğun olanları seç.

mehriban, paxıl, şən, xəbis, səxavətli, rəhmdil

- Yerdəki canlıların günəşdən aldığı pay nədir?

- Göy rənglə verilmiş cümlədən hansı nəticəni çıxarmaq olar?

- A) Adam hər axşam gün ərzində xərclədiklərini saymalıdır.
B) Xeyirxahlıq bitib-tükənməz keyfiyyətdir. Ona görə də hamiya xeyirxahlıq etməkdən çəkinmək lazımlı deyil.

ARI

Arıyam, zəhmətkeşəm,
Bal, mum çəkməkdir peşəm.
Səhər güllər açınca,
Gözəl qoxu saçınca
Uçaram göy yamacə,
Çiçək açmış ağaca,
Ya çəmənə, meşəyə,
Qonaram hər çiçəyə.
Şirəsini çəkərəm,
Pətəyimə tökərəm.
Çalışaram doqquz ay,
Hamı məndən alar pay.
Balımdan qoy yesinlər,
Mənə “sağ ol” desinlər.

Abdulla Şaiq

Sözlük

Mum – bal arısının şan düzəltmək üçün istifadə etdiyi maddə
Şan – pətəyin bal saxlamaq üçün gözcükləri

Şüurlu oxu

1 Niyə arı ildə cəmi doqquz ay çalışır? Bu, hansı aylardır?

2 Aşağıdakı misralarda hansı söz şeirdəki kimi deyil?

*Arıyam, zəhmətkeşəm,
Bal, su çəkməkdir peşəm.*

3 Şeirdəki “qoxu” sözünü hansı sözlə əvəz etmək olar?

- A) iy   B) atəş   C) ətir

Dil qaydaları

4 Verilmiş söz birləşmələrini dəftərinə köçür və onları cümlədə işlət.

zəhmətkeş arı, ciçək açmış ağac, ətirli gül

BAL ARISININ AİLƏSİ

Bal arıları ailə şəklində olur. Bu ailədə hərənin öz işi, öz vəzifəsi var.

Arı ailəsində minlərlə arı yaşayır. Lakin ana arı bircə dənə olur. Onun əsas vəzifəsi dünyaya yeni balaca arılar gətirmək və onları bəsləyib boy-a-başa çatdırmaqdır.

Kəşfiyyatçı arı gedib çölü-çəməni gəzir və pətəyə – ailənin evinə qayıdır. O özü ilə çiçəklərin ətrini gətirir və çəmənliyin yerini işçi arılara nişan verir. İşçi arılar həmin yerlərə uçur, çiçəklərdən nektar toplayır və onu bala çevirib şana doldururlar.

Ailədə keşikçi arılar da olur. Onlar pətəyi düşmənlərdən qoruyurlar. Bu arıların bir başqa vəzifəsi də tənbəllik edən işçi arıları cəzalandırmaqdır. Keşikçi arılar çölü-çəməni boş-boş gəzib geriyə balsız dönən işçi arıları pətəyə buraxırlar.

Gülşən Orucova

Sözlük

Nektar – çiçəklərin şəkərli şirəsi

Şifahi nüqə

1 Keşikçi arıların vəzifəsi nədən ibarətdir? Onların hərəkətini necə izah edərdin?

Şüurlu oxu

2 Arı ailəsində belə arı olmur:

- A) işçi arı
- B) ana arı
- C) ata arı
- Ç) keşikçi arı

KƏPƏNƏKLƏR

Kəpənəklərin çoxu çiçəyin şirəsi ilə qidalanır. Bəzi kəpənəklər çox ağır olduğundan çiçəyə qonmur. Qanadlarını tez-tez titrədərək vertolyot kimi havadan asılı qalır, xortumunu uzadıb çiçəyin şirəsini sorur.

Kəpənəyin çox güclü iyilmə qabiliyyəti var. O, uzaq məsafədən yoldaşını iyləyib tapır. Kəpənəklər iyi bıqları vasitəsilə hiss edirlər.

Kəpənək kələmin və ya turşəngin (quzuqulağı) üstünə yumurtalar qoyur. Bu yumurtalardan kəpənək balaları çıxır. Balalar həmin bitkilərlə qidalanırlar. Kəpənək bitkiləri də iynə görə tapır.

Bəzi kəpənəklər yalnız gecələr uçur. Onlara pərvanə də deyirlər. Pərvanə hər zaman işığa gəlir. Bəzən oda o qədər yaxınlaşır ki, özünü yandırır. Ona görə də pərvanə fədakarlıq və məhəbbət rəmzi sayılır.

Dilruba Cəfərova

Sözlük

Fədakarlıq – var gücü ilə çalışmaq, çox böyük səy göstərmək, özünü nəyinsə yolunda qurban vermək

Şüurlu oxu

- 1 **Kəpənəklə arının hansı oxşar və fərqli cəhətləri var?**
- 2 **Aşağıdakı suallara mətnə əsasən cavab ver. Bu mətnin məlumatlarının yerləşdiyi abzasları müəyyən et.**
  - Kəpənək necə balalayır?
  - Kəpənək necə qidalanır?
  - Kəpənək qoxunu nəyin vasitəsilə hiss edir?
  - Nəyə görə gecə kəpənəkləri fədakarlıq rəmzi sayılır?
- 3 **Hansı fikir doğrudur?**
  - A) Kəpənək çiçəyin şirəsini sorub bal hazırlayıır.
  - B) Kəpənəyin güclü eşitmə qabiliyyəti var.
  - C) Gecə kəpənəyi pərvanə adlanır.

QARANQUŞLAR

Qaranquş köçəri quşdur. Payızda uçub isti ölkələrə gedir, bir də yazda qayıdır gəlir. Qaranquşların uçuşuna baxan elə bilər ki, onlar, sadəcə, havada süzürlər. Əslində isə qaranquş durmadan işləyir, həşərat tutur.

El arasında deyirlər ki, qaranquş alçaqdan uçursa, deməli, hava yağışlı olacaq. Məsələ burasındadır ki, yağışdan qabaq hava bir az **nəmişlik** olur. Həşəratın qanadı islanıb şışır, onu aşağıya doğru çekir. Həşəratla qidalanan qaranquş da onu ovlamaq üçün məcbur olub aşağıdan uçur.

Qaranquş həşəratları havada tutur. Həm özünü, həm də balalarını doyurmaq üçün o, çox həşərat tutmalıdır! Ona görə də qaranquşun bütün günü havada keçir. O, tək-tək halda yerə enir, çünki yerdə çətinliklə gəzir.

Rafiq İsmayılov

Söz ehtiyatı

1 İkinci abzasda göy rənglə verilmiş sözü hansı sözlə əvəz etmək olar?

- A) soyuq   B) isti   C) rütubətli

Şüurlu oxu

2 Sualları cavablandır. Mətndə hansı suala cavab yoxdur?

1. Qaranquşun alçaqdan uçması nəyin əlamətidir?
2. Qaranquş yuvasını harada qurur?
3. Qaranquş nə ilə qidalanır?

Düşün və cavab ver

3 Əgər qaranquş köçəri quşdursa, niyə yuva qurur?

Dil qaydaları

4 Elə söz birləşmələri düzəlt ki, tərkibində “qaranquş” sözü olsun. Sonra həmin söz birləşmələrini cümlədə işlət.

GÜLLƏRDƏN GÖYCƏK ÇİÇƏK

Bir gün səhər Çiçək güllü paltarını geyindi, başına ala-bəzək bant bağladı və babasının yanına getdi.

Çiçəyin babası gülçü idi, bağda işləyirdi. Çiçək güllük də gizlənib babasını səslədi. Baba səs gələn tərəfə baxdı, amma güllerin arasında nəvəsini seçə bilmədi.

Çiçək gizləndiyi yerdən çıxıb babasının boynuna atıldı:

– Mən buradayam!

Baba fərəhlə nəvəsini qucaqlayıb dedi:

– Ay mənim Çiçək balam,
güllərdən göycək balam!

Dilruba Cəfərova

Şüurlu oxu

1 Baba niyə güllerin arasında nəvəsini görə bilmədi?

- A) Çünkü nəvəsinin adı “Çiçək” idi.
- B) Çünkü qızın paltarı güllərdən seçilmirdi.
- C) Çünkü axşam olduğundan baba yaxşı görmürdü.

Dil qaydaları

2 Mətndə “çiçək” sözü niyə böyük hərflə yazılmışdır? Daha bir neçə belə söz tap və cümlədə işlət.

3 Mətnə əsasən cümlələri tamamlı və dəftərinə köçür.

Buraxılmış sözlər ad, əlamət, yoxsa hərəkət bildirir?

1. Ciçəyin babası ... idi, ... işləyirdi.
2. Ciçək ... paltarını geyindi, başına ... bant bağladı.
3. Baba ... gələn tərəfə ....

Söz	Ad	Əlamət	Hərəkət
gülçü	+		
...			

CIRCIRAMA

Yəqin ki, siz isti yay günlərində çəmənlikdə cırcırama səsi eşitmisiniz. Çoxları elə bilir ki, o da quş kimi oxuyur. Amma belə deyil. Cırcırama öz möhkəm qanadlarını bir-birinə sürtməklə səs salır.

Cırcırama dünyanın ən qarınqulu böcəyidir. Elə cırcırama var ki, iki saat ərzində qırx milçək yeyir. Ziyanverici həşəratları məhv etməklə o, təbiətə xeyir verir.

Cırcıramanın səsini çoxları eşidib, amma özünü az adam görüb. Çünkü o, bütün gününü uçuşda keçirir, bir saatda yüz kilometr uça bilir. Bir neçə saniyə ərzində cırcırama aşağıda, yuxarıda, sağda, solda ola bilir.

Gözlərinin quruluşu çox maraqlıdır. Hər gözündə çoxlu balaca gözcük var. Bu gözcüklərin hərəsi bir şeyi görür. Biri uzağı, biri yaxını, biri yuxarını, biri aşağıını, başqa birisi də rəngi seçilir. Bu cür görmə qabiliyyəti ona balaca həşəratları tez tapıb ovlamaqda kömək edir.

Çox qəribədir ki, cırcıramalar nəsil artırmaq üçün yumurtalarını suya qoyur. Sürfələr suda böyükür. Onlardan yeni cırcıramalar yaranır.

Rafiq İsmayılov

Sözlük

Sürfə – yumurtacıqdan yenicə çıxmış həşərat

Şüurlu oxu

1 **Bu suallara hansı abzaslarda cavab var?**

- Niyə cırcıramanı görmək olmur?
- Cırcırama nə ilə qidalanır?
- Cırcırama necə səs salır?
- Cırcırama necə balalayır?
- Necə olur ki, cırcırama az müddətdə çoxlu həşərat tutur?

2 **Daha hansı canlılar ziyanverici həşəratları məhv etməklə təbiətə xeyir verirlər?**

ƏQRƏB VƏ QURBAĞA

(təmsil)

Əqrəb çayı keçmək istəyirdi. Ancaq üzə bilmədiyinə görə suya girməyə qorxurdu. Birdən yaxında bir qurbağa gördü. Onu çağırıb dedi:

– Qurbağa qardaş, kömək elə, çayyı keçim.

Qurbağa tullana-tullana yaxın gəldi. Əqrəbi belinə mindirib çayın o biri tərəfinə üzməyə başladı. Çayın ortasına çatanda əqrəb dilləndi:

– Qurbağa qardaş, mən gərək səni sancım.

Qurbağa başladı yalvarmağa:

– Ay əqrəb, axı mən sənə kömək elədim.

Məgər yaxşılığın əvəzini belə çıxarlar?

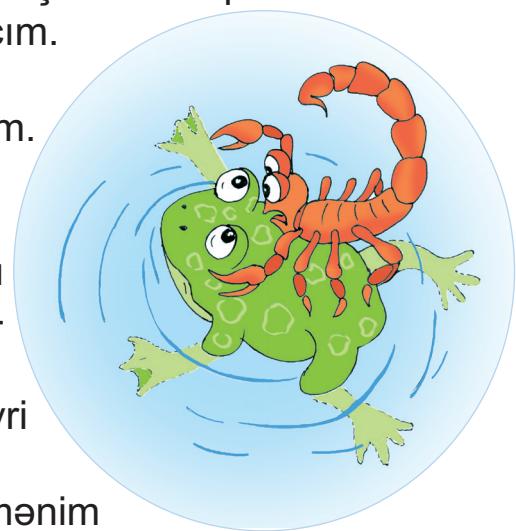
Əqrəb cavabında dedi:

– Bağışla, qurbağa qardaş. Ancaq bu mənim adətimdir. Kimin ki boynuna mindim, gərək onu sancım.

Qurbağa nə qədər yalvardısa, xeyri olmadı. Axırda dedi:

– Yaxşı, sən deyən olsun. Ancaq bil ki, mənim də bir adətim var. Hərdən suyun altı ilə də üzürəm.

Bunu deyib qurbağa suya baş vurdu. Əqrəb üzə bilməyib çayda boğuldu.

Şüurlu oxu

1 Mətnin planında çatışmayan hissələri əlavə edərək dəftərinə köçür.

1. Əqrəb çayı keçmək üçün qurbağadan kömək istədi.
2. ...
3. Çayın ortasında əqrəb qurbağanı sancmaq istədi.
4. ...
5. Əqrəb suda boğuldu.

Şifahi nitq

2 Daha hansı canlılar başqlarını sancır? Onların adlarını cümlədə işlət.

TORPAĞIN NAĞILI

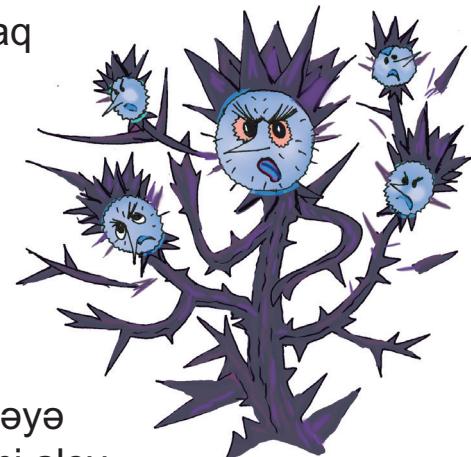
Torpağın sinəsində həmişə qaratikan bitirdi. Torpaq isə bunu xoşlamırdı. O istəyirdi ki, hər tərəfdə zəmilər ləpələnsin, taxıllar bəhrə versin, insanları sevindirsin. Qaratikan isə onun yaxasından əl çəkmirdi. Kök atıb dərinlərə işləyirdi. Torpaq zar-zar ağlayırdı.

Bir gün külək torpağa kömək etmək istədi. O, bütün günü əsdi, lakin qaratikanı sindırma bilmədi.

Sonra yağış öz gücünü sınamaq istədi. Gecə də, gündüz də yağıdı, sel kimi tökdü. Qaratikanı bolluca islatdı, ancaq onu yerindən çıxarıb ata bilmədi.

Torpaq yenə də ağladı. Bu dəfə günəş köməyə gəldi. O, sübh tezdən təndir kimi qızdı, ocaq kimi alovlandı. Qaratikanın yarpaqlarını bürüşdürdü, ancaq özünü yandırma bilmədi.

Ertəsi gün səhər torpaq qəribə səslər eşitdi. Qulaq asdı. İnsanlar idi. Onların **dəmir atları** vardı. İnsanlar bu dəmir atları sağa-sola çapdılar. Torpağın sinəsini sığallayıb hamarladılar. Qanqalları, qaratikanları kökündən çıxarıb atdılar.

Xalidə Hasilova

Söz ehtiyatı

- 1 Mətndən götürülmüş söz birləşmələrinin mənalarını izah et.
  - sel kimi yağış –
  - təndir kimi qızmar günəş –
- 2 Göy rənglə verilmiş söz birləşməsini hansı sözlə əvəz etmək olar?
- 3 “Ləpələnsin” sözünü hansı sözlə əvəz etmək olar?

Şüurlu oxu

- 4 Hekayənin əsas ideyası nədir?

ODUNÇUNUN SƏHVI

Odunçu meşədən keçirdi. Bir yaraşıqlı ağac gördü. Ağac cavan, dümdüz, gözəl idi. O, ayaq saxlayıb, ağaca xeyli baxdı.

Ağacın ətrafında başqa ağaclar bitmişdi. Hamısı da əyri, yaraşıqsız idi. Odunçuya elə gəldi ki, bunlar gözəl ağacı boy atmağa qoymur. Ona görə də ətrafdakı ağacları qırdı.

Gözəl ağac açıqlıqda, yaşıl talada tək qaldı. Günəş onu yandırdı, dolu dövdü, külək əydi, qol-budağını sindirdi.

Bir gün odunçunun yolu yenə oradan düşdü. Kişi gözəl ağacın yerində çürümüş gövdə gördü. O öz səhvini başa düşdü.

Zahid Xəlil

Düşün və cavab ver

1 Odunçunun səhvi nədə idi?

Dil qaydaları

2 Buraxılmış hərfləri əlavə etməklə sözləri dəftərinə köçür.

1. Bakı külə...li şəhərdir.

Külə...ə qarşı getmək çətin idi.

2. Mən çaydan balı... tutdum.

Balı...ı vedrəyə qoydum.

- 1 Heyvanları və bitkiləri qorumağın əhəmiyyəti nədir? Onların ətraf aləmə hansı xeyri var?
- 2 Haqqında oxuduğun hansı canlıları zəhmətkeş adlandırmaq olar?
- 3 Günəşin təbiətdəki rolü haqqında hansı mətnlərdə danışılır? Sən bu haqda daha nələri bilirsən? Öyrəndiyini və bildiklərinə ümumiləşdirib danış.
- 4 Eyni rənglə verilmiş sözləri birləşdirərək söz birləşmələri düzəlt və onları cümlədə işlət.

həyəti məsləhət kənddə məktəbin yaşayın dəyərli

- 5 Söz birləşmələrini seç.
*rahat yol, çoxmərtəbəli, şəhərimizin küçələri,
ağsaqqal, baharın gəlişi, gediş-gəliş*
- 6 Buraxılmış sözləri yerinə qoyaraq dəftərinə köçür. Hansı sətirlərin sonunda nöqtə qoyulmalıdır?
ailədən, gəlişindən, qayğısına
  - Təbiətin ... qalmaq hər birimizin borcudur
  - Yazın ... xəbər verən quş
  - İşləməyən arıları ... qovurlar
- 7 Yaxınmənalı sözləri müəyyən et. Sağ sütundakı sözləri insan adı kimi cümlədə işlət və dəftərinə yaz.

müstəqil

gül

yaz

xoşrəftar

kəpənək

mehriban

pərvanə

çiçək

azad

bahar

7-ci

BÖLÜM

SÖZ SƏNƏTİMİZ

TAPMACALAR

Yadda saxla!

Tapmacalarda sual ifadə olunur. Bu sualın cavabını tapmaq üçün ilk növbədə tapmacadakı açar sözlərə diqqət yetirmək lazımdır. Məsələn:

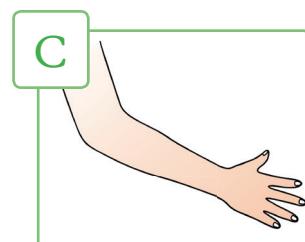
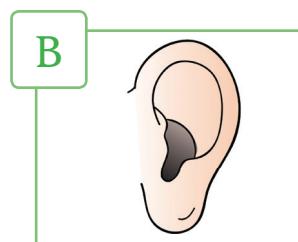
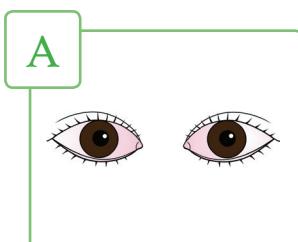
Yatanda yumru yatar,
Ətinə dərman qatar.
Hər kəs tutmaq istəsə,
Tikanı ələ batar.

Bu tapmacada *yumru*, *dərman*, *tikan* açar sözlərdir. Yəqin, başa düşdünüz ki, tapmacanın cavabı “kirpi”dir.

● Tapmacaların hansı şəklə aid olduğunu tap. Cavabı taparkən hansı açar sözlərdən istifadə etdiyini de?

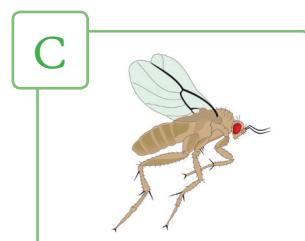
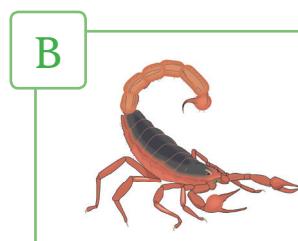
1

Bir ağacım var,
Bir gövdəsi,
Beş budağı,
Hər budaqda bir sədəf.

2

Qanadı var uçmağa,
İynəsi var sancmağa.
Sevir işi, zəhməti,
Odur ki var hörməti.

3

Toyda-düyündə gəzər,
 Səsi aləmi bəzər,
 Qabırğası qatbaqat,
 Gah yavaş, gah da bərk dart.

A

B

C

4

Yumru təkər,
 Əllərdə gəzər.

A

B

C

5

Bədəni var, başı yox,
 Qolları var, ayağı yox.
 Qarnını yırt, qanı yox.

A

B

C

6

İki kürküm var,
 On qardaşa çatar.
 Bunu kim tapar?

A

B

C

SANAMALAR

Yadda saxla!

Uşaqlar gizlənqəç oyununa başlamazdan əvvəl şeir deyirlər ki, kimin gözlərini yumacağını təyin etsinlər. Belə şeirlər **sanama** adlanır.

- 1 Aytəkin, Daşqın, Nurlan gizlənqəç oynamaq isteyirlər.
Aytəkin Daşqından başlayaraq aşağıdakı sanamanı deyirsə, gözlərini birinci kim yumacaq?

Baş barmaq,
Başala barmaq.
Uzun hacı,
Qılturacı,
Xırdaca bacı.
Bu vurdı,
Bu tutdu,
Bu bişirdi,
Bu yedi,
Vay, bəbəyə qalmadı.

Aytəkin

Daşqın

Nurlan

- 2 Aşağıdakı şeirlərdən hansı sanamadır? Seçimini izah et.

1

Qatar gedir sola, sağa,
Çinqıl düşür bizim dağa,
Əmim oğlu, Sultan ağa,
Gəlin gedək oynamağa,
Oynamığın vaxtıdı,
Qızılıgülün baxtıdı,
Ix, nix, çıx.

2

Doğdu günəş qırmızı,
Can, gülüm, can, can!
Topladı oğlan, qızı,
Can, gülüm, can, can!
Qaçdı ayaz, qar-boran,
Can, gülüm, can, can!
Bizə qaldı çöl, orman,
Can, gülüm, can, can!

Abdulla Şaiq

NİTQ ETİKETLƏRİ

Yadda saxla!

Elə sözlər və ifadələr var ki, ətrafdakılara xoş təsir bağışlayır. Belə sözləri məqamında işlədən adama qarşı hamının münasibəti daha yaxşı olur. Bu cür söz və ifadələr nitq etiketləri adlanır.

SƏHNƏCİK

Bacını təriflə.

Böyük bacın sənin ad gününə şirniyyat bişirmiştir. Dostlarla birlikdə şirniyyatın dadına baxırsınız və onu çox bəyənirsiniz. Hamı bacını tərifləyir və ona təşəkkür edir. O da təşəkkürlərə cavab verir.

Atandan xahiş et.

Riyaziyyatdan məsələni həll etməkdə çətinlik çəkirsən. Bu işdə sənə yalnız atan kömək edə bilər. O isə evə yenicə gəlib, çox yorğundur. Atana elə müraciət et ki, səndən köməyini əsirgəməsin.

İşlətdiyiniz cümlələrdə tərif, təşəkkür bildirən sözləri yazı taxtasında yazın.

1 “İşıqlığa çıxasan” ifadəsini hansı halda işlədirilər?

- A) gecə ay çıxanda
- B) səhər hava işıqlaşanda
- C) qaranlıq otaqda işığı yandıranda

2 Verilmiş ifadələr içərisində hər gün işlətdiklərini seç.

gecən xeyrə qalsın, bayramın mübarək, sağlam ol, axşamın xeyir, xahiş edirəm, yastığın yüngül olsun, yolun açıq olsun

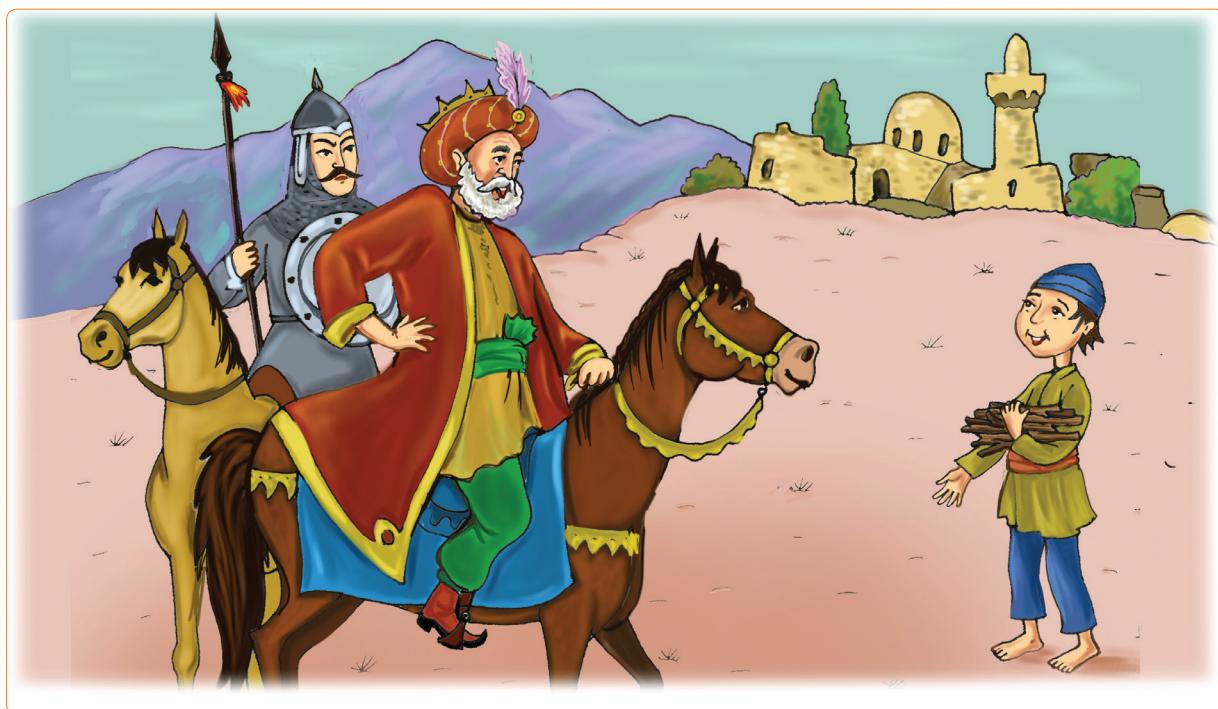
XAQANI

(rəvayət)

1-ci hissə

Bir gün Şirvan xaqanı Məlhəm kəndinin yanından keçirmiş. Kənd əhlindən heç kim onun pişvazına çıxmamışdı. Bu, hökmdarı çox təəccübləndirir. Çöldə çırpı yiğan bir uşağı yanına çağırıb deyir:

- Oğlum, sizin kəndin böyüyü kimdir?
- Əmi, bizim kənddə ən böyük camışdır.
- A bala, onu soruşmuram. Bilmək istəyirəm ki, sizin kənddə qonaq qabağına kim çıxır?
- Əmi, bizim kənddə qonağı hamidan qabaq itlər qarşılıyır!

- Yox, canım, soruşuram, yəni aqsaqal adam kimdir?
- Əmi, adam istəsən, mən, saqqal istəsən, bilmirəm.

Sözlük

Xaqan – qədim türk xalqlarında hökmdar
Pişvazına çıxmaq – hörmətlə qarşılıamaq

Düşün və cavab ver

- 1 Səncə, uşağın bu cavablarından sonra xaqan onunla necə rəftar edəcək?

2-ci hissə

Uşağın cavabları xaqanın xoşuna gəlir, bir qızıl çıxarıb deyir:

- Al, oğlum! Bu qızılı sənə bağışlayıram.
- Sağ ol, əmi, istəmirəm!
- Niyə?
- Anam soruşar, bu qızılı haradan tapmışan? Şübhələnər, mənə açıqlanar.
- Oğlum, mən Şirvanın xaqanıyam. Anana söylə ki, qızılı mənə xaqan verdi.

Uşaq təzim edib deyir:

- Şahım, elə isə heç almaram, axı padşah adama bir qızıl verməz. Anam deyər ki, padşah sənə çox qızıl vermiş olar, bəs qalanını neyləmisən?

Kiçik bir uşaqda bu hazırlıcabaklılığı görən xaqan onu oxutmaq qərarına gəlir. Uşağın atasından razılıq alıb onu saraya aparır və böyük alımların tərbiyəsinə verir.

Zaman keçir. Həmin uşaq böyük şair olur, Xaqani Şirvani adı ilə bütün dünyada şöhrət qazanır.

Söz ehtiyatı

- 2 “Təzim edib” sözünü hansı sözlə əvəz etmək olar?

- A) açıqlanıb   B) uzaqlaşıb   C) baş əyib

Şüurlu oxu

- 3 Mətnin hər bir hissəsini adlandır. Hissələrə uyğun plan tərtib et.

Dil qaydaları

4 Cümlələri oxu və suallara cavab ver.

1. Nənə hər axşam nəvələrinə maraqlı nağıllar danışır.
2. Bakı şəhəri hansı dənizin sahilində yerləşir?
3. Müəllimin tapşırduğu şeiri mütləq əzbərlə!

Hansı cümlə vasitəsilə

- sual verilir?
- əmr, tapşırıq ifadə olunur?
- xəbər, məlumat çatdırılır?

QAYDALAR

CÜMLƏNİN NÖVLƏRİ

Cümlələr müxtəlif məqsədlərlə deyilir. Danışan adam cümlə vasitəsilə nə isə xəbər verir, nəyi isə soruşur, əmr və ya xahiş edir, hiss və həyəcanını ifadə edir. Məsələn:

<i>Dünən müəllim bizi muzeyə aparmışdı.</i>	– nəqli cümlə
<i>Bu il yay tətilini harada keçirəcəksən?</i>	– sual cümləsi
<i>Dərslərini yaxşı oxu.</i>	– əmr cümləsi
<i>Ah, nə gözəl çiçəklərdir!</i>	– nida cümləsi

5 Aşağıdakı cümlələri əvvəlcə nəqli, sonra sual cümləsi kimi oxu. İntonasiyalar arasındakı fərqə diqqət yetir.

Bu gün “Həyat bilgisi” dərsimiz var.

Bakı qədim şəhərdir.

Sən məktəbə avtobusla gəlirsən.

Fil dəvədən böyükdür.

Qardaşın mütaliə etməyi çox sevir.

6 “Murad mağazadan maraqlı kitab aldı” cümləsində hansı suallara cavab yoxdur?

1. Murad mağazadan necə kitab aldı?
2. Murad mağazadan nə vaxt kitab aldı?
3. Murad mağazadan nə üçün kitab aldı?
4. Kim mağazadan maraqlı kitab aldı?
5. Murad haradan maraqlı kitab aldı?
6. Murad hansı mağazadan kitab aldı?

OYUNLAR

Yadda saxla!

Azərbaycanda qədimdən bəri uşaqların sevdiyi bir çox məraqlı oyunlar olub: kosaldıqaç, dirədöymə, beşdaş, cilingağac və başqaları. Belə oyunlardan biri də bənövşə adlanır.

BƏNÖVŞƏ

Uşaqlar iki dəstəyə ayrılırlar. Hər dəstədə onların sayı eyni olmalıdır. Dəstələr özünə başçı seçilir və bir-birindən on-on beş addım aralı əl-ələ tutub dayanırlar.

Başçılardan biri o birisinə deyir:

– Bənövşə!

O birisi cavab verir:

– Bəndə düşə!

Əvvəlki başçı deyir:

– Bizdən sizə kim düşə?

O biri başçı uşaqlardan birinin adını çəkir. Məsələn:

– Günay düşə!

Günay cərgədən ayrılib yüyürə-yüyürə əl-ələ tutmuş uşaqların səfini yarmalıdır. Əgər o, cərgəni yarıb keçə bilsə, həmin dəstədən bir uşaq da götürüb yenə əvvəlki yerinə qayıdır. Yox, keçə bilməsə, orada qalıb rəqib dəstəyə qoşulmalıdır.

Axırda hansı dəstədə çox uşaq qalsa, o komanda qalib gəlir.

Sözlük

Səf – cərgə, sıra

Dil qaydaları

● “Bənövşə” sözü hansı halda böyük hərflə yazılır?

- A) gül adı bildirəndə
- B) oyun adı bildirəndə
- C) adam adı bildirəndə

ATALAR SÖZLƏRİ

Yadda saxla!

Ata-babalarımız öz həyat təcrübəsini atalar sözləri vasitəsilə gələcək nəsillərə ötürüblər. Atalar sözü müdrik fikir ifadə edir.

Sözlük

Müdrik – ağıllı, dərin mənalı

Düşün və cavab ver

- “Yalan ayaq tutar, amma yeriməz” atalar sözünü misallarla izah et. Aşağıdakı atalar sözlərindən hansı bu atalar sözü ilə eynimənalıdır?
  - Yalan olmasa, doğru yeriməz.
  - Yalan cücərər, amma bitməz.
  - Yalan danışan yanındakını qanmaz yerinə qoyar.
- Əvvəli 1-ci sütunda verilmiş atalar sözlərinin davamını 2-ci sütunda tap.

1	2
Yorğanına bax,	gör fələk nə sayır.
Şərti şumda kəs,	tüstü çıxmaz.
Sən saydığını say,	yağmura düşdük.
Quyuya tüpürmə,	ayağını uzat.
Od yanmasa,	xırmanda yabalaşmayasan!
Yağışdan çıxdıq,	suyunu içməli olarsan.

- Aşağıdakı atalar sözlərində əksmənalı sözlərin yeri səhv düşüb. Onları düzgün işlətməklə atalar sözlərini oxu.
  - Kiçik olan yerdə böyük danışmaz.
  - Vətən cənnət olsa da, yenə qurbət yaxşıdır.
  - Aqil ilə bal yemə, cahil ilə daş daşı.

4 Verilmiş atalar sözlərində səhv düşmüş sözlərin yerini müəy-yənləşdir və onları düzgün oxu.

1. Dostsuz quş qanadsız insan kimidir.
2. Acı söz doğru olar.
3. Bağa bax, üzün olsun, yeməyə üzüm olsun.
4. İstəyirsən bel-kürək, al əlinə bal-çörək.
5. Qışda işlə, yayda dişlə.

5 Verilmiş sözlərdən istifadə edərək cümlələri tamamla və atalar sözlərini dəftərinə köçür.

başmaq, dirək, daş, xəyanət, dəmir

1. Əmanətə ... olmaz.
2. Papaq başda yırtılar, ... ayaqda.
3. Dam ... üstə durar.
4. Qızıl açar ... qapıları açar.
5. ... düşdüyü yerdə qalar.

Dil qaydaları

6 Cümlələrin sonunda müvafiq durğu işaretərini qoymaqla atalar sözlərini dəftərinə köçür.

- Sən ağa, mən ağa, inəkləri kim sağa
- Od yanmasa, tüstü çıxmaz
- Çağırılan yerə ar eləmə, çağırılmayan yeri dar eləmə

QAYDALAR

CÜMLƏNİN SONUNDA DURĞU İŞARƏLƏRİ

Nəqli cümlənin sonunda nöqtə (.), sual cümləsinin sonunda sual işaretisi (?), əmr cümləsinin sonunda nöqtə və ya nida işaretisi (!), nida cümləsinin sonunda isə nida işaretisi (!) qoyulur.

7 Cümlələrin sonuna müvafiq durğu işaretərini əlavə et.

- Xaqani Şirvani uşaqlıqda çox hazırlıcabab olub
- Azərbaycan şairlərindən kimlərin adını çekə bilərsən
- Bir də belə söz danışma
- Eh, səndən bu hərəkəti gözləməzdim

LAYLALAR

Yadda saxla!

Ana körpəsini yatranda ona
şeir oxuyur. Bu şeirlə balasını
əzizləyir, ona öz arzu və dilək-
lərini bildirir.

Belə şeirlərə layla deyilir.

Şüurlu oxu

1 Hansı sütunda laylalar verilib?

1 Gəlirdim kənddən,
Səs gəldi bənddən,
Ağzı sümük dən,
Saqqalı ətdən.

Gün düşdü qar üstünə,
Bağçada bar üstünə.
Tənbəl yatan öküzün
Quşlar qonar üstünə.

2 Evində, eşiyində,
Yat, quzum, beşiyində.
Dan ulduzu, bir də mən
Durmuşuq keşiyində.

Laylay dedim ucadan,
Səsim çıxdı bacadan.
Tanrı səni saxlasın
Çiçəkdən, qızılcadan.

2 Hansı şeirdə ana körpəsinin tez dil açmasını istəyir?

A Sudan sel iyi gəlir,
Daşdan gil iyi gəlir.
A mənim bircə balam,
Səndən gül iyi gəlir.

B Nar budağın əyəndə,
Ucu yerə dəyəndə,
Bir qoç qurban kəsəcəm
Balam “ana” deyəndə.

C Laylay dedim, yat, bala,
Yuxuna şəkər qat, bala.
Ümidim bircə sənsən,
Boya-başa çat, bala.

Şifahi nitə

3 Verilmiş sözləri şeirdə uyğun gələn misraların sonunda işlət.

bağlama, ağlama, dağlama

Laylay dedim ... ,

Ürəyimi .... .

Böyü, bir qoç igid ol,

Mənə ümid .... .

4 Misraların düzgün ardıcılılığını tap, durğu işaretlərini qoy və laylanı oxu.

Ömrüm, günüm uzansın

İyləmədim doyunca

Bu balamın toyunca

Bir gül əkdir boyunca

5 Oxuduğun laylaların hansı misraları qafiyələnir?

Dil qaydaları

6 Laylanın hansı misrasında “gülüm” sözü hərəkət bildirir?

A laylay, gülüm, laylay,

Gülüm, sünbülüm, laylay.

Böyü, sənin sayəndə

Mən də bir gülüm, laylay.

7 Şeirləri dəftərinə köçür. Nəqli, sual və əmr cümlələrini müəy-yən et və onların sonunda müvafiq durğu işaretlərini qoy.

Laylay, beşiyim, laylay,
Evim, eşiyim, laylay,
Yat, yuxun şirin olsun,
Ucalsın səsim, laylay

Balamı tanıram mən,
Hər sözün qanıram mən,
Yuxuda ah çəkəndə
Od tutub yanıram mən

Balama qurban inəklər,
Balam haçan iməklər

TÜLKÜ VƏ DƏVƏ

Günlərin bir günü yoldan keçən dəvə tulkü ilə rastlaştı. Tulkü ona sataşmağa başladı:

– Dəvə, görərsən, mən bir gün səni yeyəcəyəm.

Dəvə güldü, bir söz deməyib işinin dalınca getdi. Ancaq öz-özünə dedi: “Sən tulkü ol, mən də dəvə. Sənə elə sataşım ki, ömrün boyu yadından çıxmasın”.

Bir gün sonra dəvə tulkünün yuvasının yanına gəldi, uzanıb özünü ölüyüə vurdu.

Tulkü yuvasından bayırə çıxıb gördü ki, dəvə yixılıb ölüb, özü də düz yuvasının ağızında. Dəvəni qızından dişlədi ki, görsün doğrudan ölüb, ya yox. Dəvə tərpənmədi. Tulkü öz-özünə dedi: “Bunu bura-da qoysam, çaqqal, canavar gəlib yeyər, yaxşısı budur, quyruğunu quyruğuma bağlayıb aparım öz yuvama”.

O, dəvənin quyruğunu öz quyruğuna bağladı. Düyüünün möhkəm olduğunu yoxlamaq üçün bir neçə dəfə dartındı.

Dəvə işin bitdiyini görüb birdən yerindən qalxdı və yola düzəldi. Dəvənin quyruğundan asılmış tulkü isə havada yırğalanmağa başladı.

Bir az gedəndən sonra canavara rast gəldilər. Canavar tulkünü bu halda görüb güldü:

- Tülkü lələ, xeyir ola, hara belə gedirsən?
Tülkü dədi:
– Hələ özümə də bəlli deyil. Böyüklərlə quyruq-quyruğa vermişəm, görək hara aparacaq.

Səməd Behrəngi

Düşün və cavab ver

- 1 Dərsliyin “Heyvanlar və quşlar” bölməsində dəvələr haqqında oxuduqlarını xatırla. “Tülkü və dəvə” təmsilində dəvəyə xas olan hansı keyfiyyətdən danışılır?
- A) Dəvə uzun müddət ac-susuz qala bilir.
B) Dəvə kinli olur.
C) Dəvə ev heyvanıdır.

Yadda saxla!

Təmsil nağıla bənzəyir. Lakin təmsil qəhrəmanları həmişə heyvanlar, quşlar və ya cansız əşyalar olur. Bu əsər həm şeirlə, həm də nəsr şəklində yazıla bilər. Təmsilin ideyası hər hansı müdrik fikirlə bağlı olur.

- 2 “Tülkü və dəvə” təmsilinin ideyasına hansı atalar sözləri uyğun gəlir?
1. Sözü ağızında bişir, sonra çıxart.
  2. Keçinin əcəli çatanda buynuzunu çobanın çomağına sürtər.
  3. Dəvədən böyük fil var.
  4. Dəvənin qanadı olsaydı, uçmamış dam-das qalmazdı.
  5. Adamın başına nə gəlsə, dilindən gələr.

Dil qaydaları

- 3 Verilmiş tapmacaların sonuna uyğun işaretləri əlavə et.
1. O nədir ki, qaya üstə iki bulaq
  2. Qar kimi ağdı,
Su kimi axdı
  3. O necə ağacdır ki, gündə bir yarpaq salır

MOLLA YOLDA

Bir molla dəvələrini başqa şəhərə satmağa aparırdı. Onun cəmi on dəvəsi var idi. Birini özü minib qalanlarını iplə bir-birinə bağlamışdı. Molla yolboyu gözdə-qulaqda idi ki, dəvələrini itirməsin. Bir az getdikdən sonra o, dəvələrini sayıb gördü ki, onların sayı doqquzdur. Öz-özünə dedi:

– Deyəsən, dəvənin birini itirmişəm.

O, yerə enib dəvələri sıraya düzdü və onları bir-bir saydı. Dəvələrin sayı 10 oldu. Mollanın ürəyi yerinə gəldi.

– Şükür Allaha! Hamısı yerindədir.

O, dəvələrdən birinə minib yoluna davam etdi. Xeyli getdikdən sonra dəvələrini yenidən saydı. Yenə 9 oldu. Molla mindiyi dəvədən düşdü, onları bir də saydı. Deyəsən, itən dəvə tapılmışdı, onu da yerində idi. Molla cin atına mindi:

– Bu nə bəladır, mən düşdüm?! Hər dəfə dəvəyə minəndə dəvələrdən biri yoxa çıxır. Gərək piyada gedim, yoxsa elə itər ki, tapa bilmərəm.

Bunu deyib molla səfərin sonuna kimi daha dəvəyə minmədi.

Düşün və cavab ver

1 Nəyə görə dəvələrin sayı gah doqquz, gah da on olurdu?

Söz ehtiyatı

2 Yaxınmənalı ifadələri müəyyən et.

- 1) gözdə-qulaqda olmaq
- 2) ürəyi yerinə gəlmək
- 3) cin atına minmək

- A) hirslənmək
- B) diqqətli olmaq
- C) sakitləşmək

YANILTMACLAR

Yadda saxla!

Yanıltmac bir və ya bir neçə cümlədən ibarət olur. Yanıltmacındaki oxşar səslər və sözlər onların deyilişini çətinləşdirir və dil dolasır. “Yanıltmac” sözü də buradan götürülüb.

Sözlük

Yanılmaq – səhv etmək, xətaya yol vermək

1 Aşağıdakı cümləni ucadan yavaş-yavaş oxu:

“Aşpaz Abbas aş asmiş, asmışsa da, az asmiş”.

İndi isə onu tez-tez deməyə çalış.

Səncə, nəyə görə bu cümləni demək çətindir?

2 Aşağıdakı yanıltmacda ən çox hansı səslər təkrar olunur?

Dəmirçi Dadaş dayı, dədəm deyir, damın dalında
dəmiri dəmirə döyməsin. Dəmiri dəmirə döyərsən,
dəmir deşilər.

**3 Aşağıdakı yanıltmacda hansı sözlər oxşar səslənir və
yanıltmacı söyləməkdə çətinlik yaradır?**

Dəyirmana girdi köpək. Dəyirmənçi vurdu kötük. Bilmirəm
kəpək yedi köpdü köpək, yoxsa kötük yedi köpdü köpək?!

4 Bu yanıltmaclardan hansını söyləmək daha çətindir?

A) Qığılcımı qıcıqlandırma, qıcıqlandıracaqsansa,
qığılcımlanacaq.

B) Ocağı qığılcımlandırma, sən qığılcımlandırsan da
qığılcımlanacaq, qığılcımlandırmasan da qığılcımlanacaq.

5 Aşağıdakı yanıltmacı əzbərlə və birnəfəsə deməyə çalış.

Getdim gördüm bir dərədə iki kar, kor, kürküyirtiq kirpi var.
Dişi kar, kor, kürküyirtiq kirpi erkək kar, kor, kürküyirtiq
kirpinin kürkünü yamamaqdansa, erkək kar, kor, kürküyirtiq
kirpi dişi kar, kor, kürküyirtiq kirpinin kürkünü yamayırlı.

GÖYƏRCİN

(əfsanə)
1-ci hissə

Qədim zamanlarda xeyirxah bir padşah yaşayırıdı. O öz ölkəsini əmin-amanlıqla idarə eləyirdi.

Günlərin bir günü qonşu ölkənin hökmdarı onun ölkəsinə hücum edib padşahı təkbətək döyüşə çağırırdı **1**

Padşah çoxdan idi ki, müharibə etmirdi. Odur ki dava paltarını saranın çardağında, əl-ayaqdan uzaq yerdə saxlayırdı. Savaşa bir gün qalmış şah anasından xahiş elədi ki, onun qılıncı ilə dəbilqəsini gətirsin.

Anası getdi. Çox çəkmədi ki, oğlunun qılıncını, qalxanını gətirdi. Padşah anasından soruşdu:

– Bəs döyüş papağım hanı **2**

Ana dedi:

– Səni and verirəm halal südümə, dəbilqəyə dəymə!

– Anacan, mən padşaham! Padşah isə döyüş meydanına dəbilqəsiz çıxa bilməz.

Anası çardaqda gördüklerini deməli oldu:

– Bala, sənin döyüş papağının içinde bir ağ göyərcin yuva qurub. Özünün də iki körpə balası var. Mən bu günahsız balalara toxunsam, ağ göyərcin bizdən küsüb gedər. Yetim balaların ah-naləsi ölkəmizə bələlər gətirər. Gəl bu dəfə döyüşə dəbilqəsiz get **3**

2-ci hissə

Bu sözləri eşidən padşah heç nə demədi, düşmənlə təkbətək döyüşə başıaçıq çıxdı. Qonşu ölkənin hökmdarı onu dəbilqəsiz görüb bunun səbəbini soruşdu. Padşah dedi:

– Mənim döyüş papağımda göyərçin iki balala çıxarıb. Anam südünə and verdi ki, balalara toxunmayım.

Bunu eşidən düşmən hökmdar qılıncını qınına qoydu, əlini düşməninə uzadıb dedi:

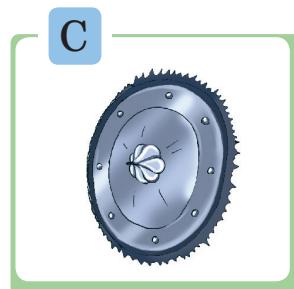
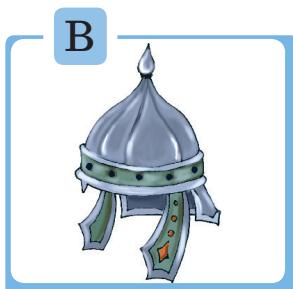
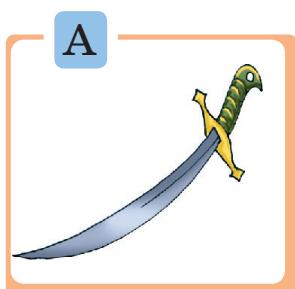
– Gəl barışaq! Sənin anan bir quşun – ağ göyərçinin evini dağıtmak istəmədi. Biz niyə nahaq qan töküb minlərlə insanın evini dağıdaq?

Onlar barışdılar. O gündən ağ göyərçin sülh quşu hesab olunur.

Söz ehtiyatı

1 Hansı şəkildə dəbilqə təsvir olunub?

Şüurlu oxu

2 Mətnin hissələrini adlandır.

3 Nəyə görə göyərçin sülh rəmzi hesab olunur?

Dil qaydaları

4 Nömrələnmiş boşluqların yerinə hansı durğu işarəsi uyğun gəlir?

BAYATILAR

Yadda saxla!

Bayatı 4 misradan ibarət şeirdir. 1-ci, 2-ci və 4-cü misraları qafiyələnir. Bayatılar çox vaxt “əzizinəm” və ya “mən aşiq” sözləri ilə başlanır.

Əzizinəm, din barı,
Danış barı, din barı.
İgidə tab gətirməz
Yağı tikən min barı.

Söz ehtiyatı

1 Uyğunluğu müəyyən et?

yağı

barı

tab gətirmək

igid

dözmək

qəhrəman

hasar

düşmən

Şüurlu oxu

2 Bayatıda ifadə olunan əsas fikir nədən ibarətdir?

- A) İnsan gərək həmişə danışıb-gülsün.
- B) Düşmən gələndə barının üstünə çıxmaq lazımdır.
- C) İgidlərimiz düşmənin müqavimətini qıracaqlar.

3 Bayatidakı “barı” sözü hansı misrada “hasar”, hansılarda “heç olmasa” mənasında işlənib?

Dil qaydaları

4 Hansı sözün mənalarından biri hərəkət, digəri ad bildirir?

- A) min
- B) din
- C) barı

JANRLAR

1 Nümunəyə uyğun olaraq cədvəli dəftərində tamamlı.

Əsərlər	Formalar
Atalar sözləri	şeir və ya nəsr
Təmsil	...
Layla	...
Bayatı	...
Tapmaca	...
Yanıltmac	...

2 Atalar sözünün əsas xüsusiyyəti nədir?

- A) Dörd misradan ibarət olur.
- B) Uşağı yatırımaq üçün söylənilir.
- C) Müdrik fikir ifadə edir.

3 Tapmacaya aid olmayan xüsusiyyəti seç.

- Sual ifadə edir.
- Yalnız nəsrlə yazılır.
- Həcmcə kiçik olur.

4 Şeirin növünü müəyyən et.

Mən aşiqəm gələnə,
Dərdin sənlə bölənə.
Namərdə bel bağlama,
Kölgəndə kölgələnə.

Seçimini izah et.

5 Hansı atalar sözü deyil?

- A) Dəmiri isti-isti döyərlər.
- B) Bir qutum var, özü açılır, özü yumulur.
- C) Beş barmağın beşi də bir deyil.

1 Bu bölmədə şeirin hansı növləri ilə tanış oldun? Onların oxşar və fərqli cəhətlərini sadala.

2 Verilmiş tapmacaların açar sözlərindən istifadə edərək cavabını tap. Hər iki tapmacanın cavabı eynidir.

1. Dili var, insan deyil,
Tikişi var, şal deyil,
Yarpağı var, gül deyil.

2. Dili yoxdur, dilləndirir,
İnsanı elmləndirir.

3 Təmsil haqqında deyilənlərdən biri səhvdir.

- A) Təmsildə pis xüsusiyyətlər tənqid olunur.
- B) Təmsil yalnız şeir kimi olmalıdır.
- C) Təmsildə baş qəhrəmanlar, adətən, heyvanlar və quşlar olur.

4 Hansı sıradə yanılmac verilib?

- A) Kolları gəzər pusa-pusa, qıçları uzun, qolu qısa.
- B) Qonşu qonşuya baxar, özünü oda yaxar.
- C) Çəp keçi çəp keçidi çəpəki keçib gedər.

5 Verilmiş sözləri bir sütunda söz birləşməsi kimi, digər sütunda isə cümlə kimi işlət.

dəyərli, ətirli, döyüş, çəmənlik, oxuyan

Söz birləşməsi	Cümlə

6 Verilmiş cümlələrdən hansılarını sual cümləsi kimi işlətmək olmaz?

- 1. Meşədə gəzərkən baharın ətrini duymaq olurdu.
- 2. Dərslərini yaxşı oxu.
- 3. Zavodların zəhərli tüstüsü havanı çirkəndirir.
- 4. Həmişə belə gülərz ol.

7 Sözlərin ardıcılılığını bərpa etməklə cümlələri dəftərinə köçür və sonda müvafiq durğu işaretləri qoy.

istərəm, qarış-qarış, Mən, gəzmək, Azərbaycanı sevirlər, hansı, çox, nəğməni, daha, Körpələr əla, almalıyam, Mən, dərslərimdən, qiymət

8-ci

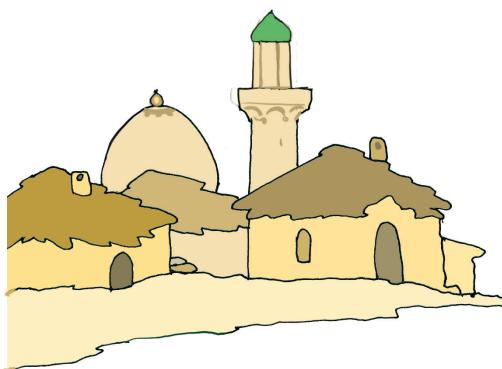
BÖLÜM

NAĞILLAR ALƏMİNDƏ

BALACA ƏHMƏD

1-ci hissə

Biri vardı, biri yoxdu, uca dağın döşündə Ağbulaq deyilən gözəl bir kənd var idi. Bu kəndin cavanları at çapmaqdə, ox atmaqdə ad qazanmışdılar. Onların qorxusundan bir düşmən belə kəndə yaxın düşə bilmirdi.

Bir gün qonşu ölkənin padşahı qoşun toplayıb bu yerlərə hücum çəkdi. Bütün kəndləri çapıb-taladı, axırda gəlib yetişdi Ağbulaq kəndinə. Padşah bu kəndin döyüşkən kişiləri haqqında eşitmışdı. Bilirdi ki, onlarla döyüşə başlasa, çoxlu əsgər itirə bilər. Odur ki Ağbulağı hiylə ilə tutmaq qərarına gəldi. O öz sərkərdələrindən bir neçə nəfəri kəndə elçi göndərdi.

Elçilər ağ bayraq qaldırıb Ağbulağa girdilər. Kənd aqsaqqallarını toplayıb dedilər:

– Qoşunumuz sizin kəndi üzük qaşı kimi dövrəyə alıb. Bir himə bənddir ki, kəndin altını üstünə çevirsin. Amma padşahımız rəhmlidir, qan tökmək istəmir. Sizə belə bir təklifimiz var. Sabah kəndinizin ağıllı adamlarını meydana yiğin. Onlara üç sual verəcəyik. Əgər suallara düzgün cavab versələr, sizinlə işimiz yoxdur. Yox, cavab verə bilməsələr, gərək silahı yerə qoyub təslim olasınız.

İndi nə deyirsiniz, şərtə razısınızmı?

Kəndin cavanları qəzəbdən bığlarını gəmirirdilər. Onlar döyüsməyə can atırlılar. Amma bu kənddə böyükə hörmət var idi. Heç kim aqsaqqalın bir sözünü iki eləməzdi.

Ağsaqqallar gördülər ki, bu boyda qoşunun qabağında tab gətirmək olmaz. Odur ki razılıq verdilər.

Söz ehtiyatı

1 Mətndə göy rənglə verilmiş “o” sözünü hansı sözlə əvəz etmək olar?

- A) camaat   B) Ağbulaq   C) padşah

Şüurlu oxu

2 Cümlələri tamamlə.

- Ağbulaq kəndinin cavanları igidlikdə ad çıxarmışdılar, ona görə də ...
- Padşah Ağbulaq kəndi ilə döyüşə girmək istəmirdi, çünkü ...
- Kəndin ağsaqqalları padşahın şərtinə razi oldular, çünkü ...

Düşün və cavab ver

3 Nə üçün elçilər kəndə girəndə ağ bayraq qaldırdılar?

2-ci hissə

Ağbulaqda Əhməd adında bir oğlan yaşayırıdı. Balaca olsa da, ağılda, fərasətdə ona çatan yox idi. Əhməd düşmən padşahın şərtini eşidəndə qərara gəldi ki, sabah meydana getsin, görsün nə suallardır.

Bəli, ertəsi gün hamı meydana yığışdı. Padşahın adamları bir boyda, bir biçimdə, bir rəngdə iki madyan gətirmişdilər.

Elçilərdən biri kənd ağsaqqallarına dedi:

– Tapın görək bunlardan hansı anadır, hansı bala? Amma atların dişinə baxmaq olmaz.

Qocalar qaldılar məəttəl, çünkü atlar bir-birinə o qədər çox oxşayırdı ki, seçmək olmurdu. Bu vaxt Əhməd camaatın içindən çıxıb ağsaqqallara yaxınlaşdı ki, qoyun bu sualın cavabını mən verim. Ağsaqqallar izin verdilər. Əhməd tez meydanın bir küncündə iki axur düzəltdi. Hərəsinə bir az arpa tökdü. Axurlar hazır olanda Əhməd atların ipini açıb buraxdı. Atlardan biri kişnəyib axura tərəf qaçıdı, başladı arpa yeməyə. O biri qaçıb onun böyrünə qıṣıldı.

Əhməd dedi:

– Kişnəyən at anadır, onun yanına qaçan da bala.

Bundan sonra padşahın adamları zənbildən üç alma çıxarıb dedilər:

– Bu almalardan biri bu il dərilib, biri keçən il, üçüncüsü inişil. İndi siz gərək hər almanın neçə illik olduğunu tapasınız. Ancaq almaları kəsmək, ya da dişləmək olmaz.

Əhməd yenə qabağa çıxıb bir qab su istədi. Almaların üçünü də suya saldı. Bir alma çökdü suyun dibinə, ikincisi qaldı suyun ortasında, üçüncüsü isə suyun üzünə çıxdı. Əhməd dedi:

– Suyun dibindəki builki almadır, canı şirəli olduğu üçün ağırdır. İkinci alma keçənilkidir, bir az şirəsi çekilib deyə suyun ortasında qalıb. Üçüncü alma isə inişilin meyvəsidir, şirəsi tamam çekilib, ona görə də suyun üzünə çıxb.

Axırda padşahın adamları bir böyük daş gətirdilər ki, bundan bism padşahımıza bir dəst paltar tikməlisən. Onlar arxayın idilər ki, Əhməd bu tapşırığın öhdəsindən gələ bilməyəcək, kənd təslim olacaq. Əhməd işi belə görüb dedi:

– Daşdan paltar tikmək mənim əlimdə heç nədir. Ancaq iynəm qırılıb, sapım da qurtarıl.

Sonra o, yerdən bir ovuc qum götürüb padşahın adamlarına verdi:

– Alın, bu qumdan mənim üçün iynə-sap düzəldin.

Düşmənlərin böyüyü dedi:

– Qumdan da iynə-sap olar?

– Çox yaxşı olar. Qumdan iynə-sap düzəltməyi bacarmayan adam daşdan paltar geyə bilməz. Nə vaxt iynəmi, sapımı gətirsəniz, paltarınızı tikib verərəm.

Padşahın adamları pərt olub geri qayıtdılar. Bir də o kəndin həndəvərinə hərlənmədilər. Beləcə, ağıllı Əhməd doğma kəndini yadellilərdən xilas etdi.

“Ağıllı uşaq” nağılıının motivləri əsasında

Sözlük

Madyan – dişi at

Axur – heyvanlara yem vermək üçün düzəldilmiş yer

Həndəvər – ətraf, yan-yörə

Söz ehtiyatı

④ Aşağıdakı sözlərin mənalarını lügətin köməyi ilə araşdır.

madyan, xoruz, təkə, qoç

Məntiq. Bu canlılardan hansı digərlərindən fərqlənir?

(nəzərə al ki, bu sualın iki düzgün cavabı var)

⑤ Yaxınmənalı sözləri müəyyən et.

cavan

dərrakəli

qoşun

paltar

ağıllı

ordu

libas

gənc

Şifahi nitq

⑥ Səncə, qolu güclü adam öz xalqına daha çox xeyir verə bilər, yoxsa ağıllı adam?

İKİ AYI BALASI

(rus xalq nağılı)

İki ayı balası yağlı, iri bir pendir tapmışdı. Amma heç cür böle bilmirdilər. Qorxurdular ki, birinə az, o birinə çox düşər. Bir tülükü onlara yaxınlaşışb dedi:

– Verin, mən bölüm.

Onlar pendiri tülükyə verdilər. Tülükü pendiri bərabər olmayan iki hissəyə böldü. Ayı balaları o saat qışqırıldılar:

– Biri o birindən böyükdür!

Tülükü onları sakitləşdirdi:

– Dayanın, bu saat tən yarı bölərəm.

O, böyük hissədən bir parça dişləyib yedi, ancaq bu dəfə həmin hissə o birindən kiçik oldu. Tülükü pendir tikələrinə baxdı:

– Deyəsən, yenə bərabər deyil.

O, yenə böyük pendir tikəsini dişlədi. Ayı balaları bu dəfə də narazı qaldılar. Tülükü pendiri hey dişləyir, dişləyirdi. Ayı balaları isə burunlarını gah bu, gah da o biri tikəyə çevirib narazı qalırdılar.

Tülkü doyunca pendirdən yedi. Axıra iki balaca tikə qaldı.

— Alın, yeyin, az da olsa, bərabərdir, — deyə tülkü şələ quyruğunu qaldırıb öz yolu ilə getdi.

Şüurlu oxu

1 Cümlələri tamamlə.

1. Ayı balaları pendiri bölə bilmirdilər, çünkü ...
2. Tülkü öz köməyini təklif etdi, çünkü ...
3. Hər dəfə tülkü pendiri böləndə ayılar narazı qalırdılar, çünkü ...

Düşün və cavab ver

2 Tülkünün xarakterinə uyğun gələn sözləri seç.

xəsis, mehriban, hiyləgər, ədalətli, acgöz, vəfali

3 Ayı balaları haqqında deyilənlərdən hansı düzgün deyil?

- A) əliaçıq   B) acgöz   C) sadəlövh

4 Oxuduğun daha hansı mətnlərdə tülkünün hiyləgərliyindən danışılır?

CIĞAL SƏRÇƏ

(nağıll)

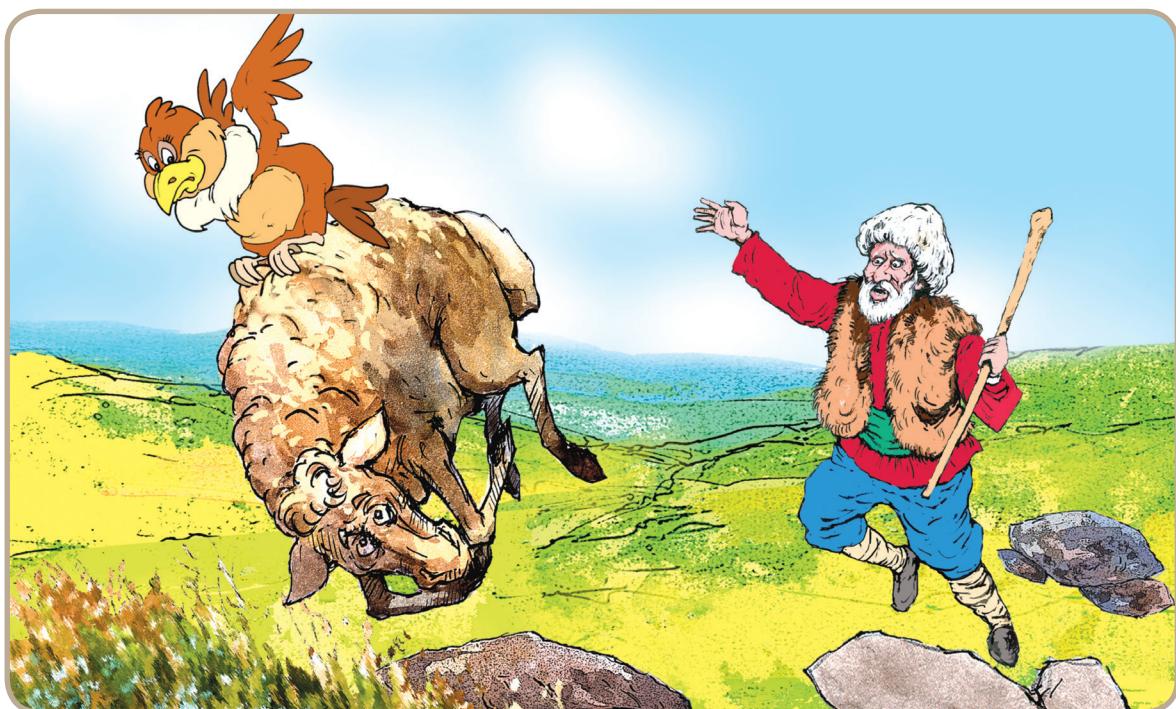
Biri var idi, biri yox idi, Cik-cık xanım adında bir ciğal sərçə vardı. Bir gün bu Cik-cık xanım qaratikan çəpərinin üstə qonub tikandan-tikana atılırdı. Qarı nənə də həyətdə təndir qalamışdı. Birdən Cik-cık xanımın ayağına bir tikan batdı, başladı ağlamağa. Qarı tikani sərçənin ayağından çıxarıb atdı təndirə. Az keçmiş Cik-cık xanım bir o yana, bir bu yana uçub dedi:

- Qarı nənə, mənim tikanımı qaytar özümə.
- Haradan alım? Atdım təndirə, yandı.
- Bilmirəm, tikanımı verməsən, çörəyini götürüb qaçacağam.

Qarı qaldı mat-məettəl. Cik-cık xanım da o yana uçdu, bu yana uçdu, qarının bir çörəyini götürüb aradan çıxdı.

Göylə uçurdu, gördü bir çoban qoyun sağır. Qondu yerə, çobana yaxınlaşıb dedi:

- Çoban qardaş! Sənə isti çörək gətirmişəm, doğra südə, ye.
- Çoban sevincək çörəyi aldı. Elə ki çörəyi yeyib qurtardı, Cik-cık xanım ona dedi:
- Hə, çoban qardaş, indi çörəyimi ver, mən gedim.
- Çörəyi haradan alım, yedim, qurtardı.
- Mənə nə! Çörəyimi ver, yoxsa qoyununu aparacağam.

Cik-cik xanım qanad çalıb havaya qalxdı, kök bir qoyunu caynağına vurub apardı. Çoban onun dalınca düşdü, amma çata bilmədi.

Cik-cik xanım caynağında qoyun özünü yetirdi padşahın sarayına. Gördü burda toydur. Qoyunu verdi qulluqçulara. Qulluqçular qoyunu kəsib yaxşı bozbaş bişirdilər, gətirib qonaqlara payladılar. Cik-cik xanıma yemək çatmadı. O da acığa düşüb padşaha dedi:

– Qoyunumu yediniz. Mən də əvəzində gəlini götürüb qaçacağam.

Bunu deyib Cik-cik xanım gəlinin üstünə şığıdı. Onu caynağına alıb havaya qalxdı.

Cik-cik xanım caynağında gəlin uçurdu. Bir ağacliqdan saz səsi eşidib yerə endi. Gördü bir aşiq ağac kölgəsində oturub saz çalır. Dedi:

– Salam, aşiq qardaş! Gəl mən gəlinimi sənə verim, sən də sazını ver mənə.

Aşiq gəlini götürüb getdi.

Cik-cik xanım da sazı alıb oturdu ağacın kölgəsində, başladı yavaş-yavaş dinqıldatmağa:

Tikan verdim, çörək aldım,
Sazım dinqır, dinqır, dinqır.
Çörək verdim, qoyun aldım,
Sazım dinqır, dinqır, dinqır.
Qoyun verdim, gəlin aldım,
Sazım dinqır, dinqır, dinqır.
Gəlin verdim, bir saz aldım,
Sazım dinqır, dinqır, dinqır.

Şüurlu oxu

1 Cümlələrin ardıcılılığını məzmuna görə müəyyən et.

- Cik-cik xanım toydan gəlini qaçırtdı.
- Qarı nənə Cik-cik xanımın ayağından tikanı çıxartdı.
- Cik-cik xanım gəlini verib sazı aldı.
- Çoban çörəyi südə doğrayıb yedi.
- Cik-cik xanım qarı nənənin çörəyini götürüb uçdu.

2 Kimə qarşı münasibətdə Cik-cik xanım cıgallıq etmədi?

- A) Padşaha qarşı   B) Qarı nənəyə qarşı   C) Aşığa qarşı

AZ DANIŞ, ÇOX İŞ GÖR (naşıl)

Bir gün bir nəfər yolla gedirdi. Onun yolunun üstündə bir böyük daş var idi. Yolçu ucadan qışqırdı:

– Ey daş, çəkil yolumdan, sən mənə mane olursan!

Daş yerindən tərpənmədi. Yolçu daşa nə qədər dil tökdüsə, daş yerindən tərpənmədi ki, tərpənmədi.

Bu zaman bir atlı ora yaxınlaşdı. Yolçu ona dedi:

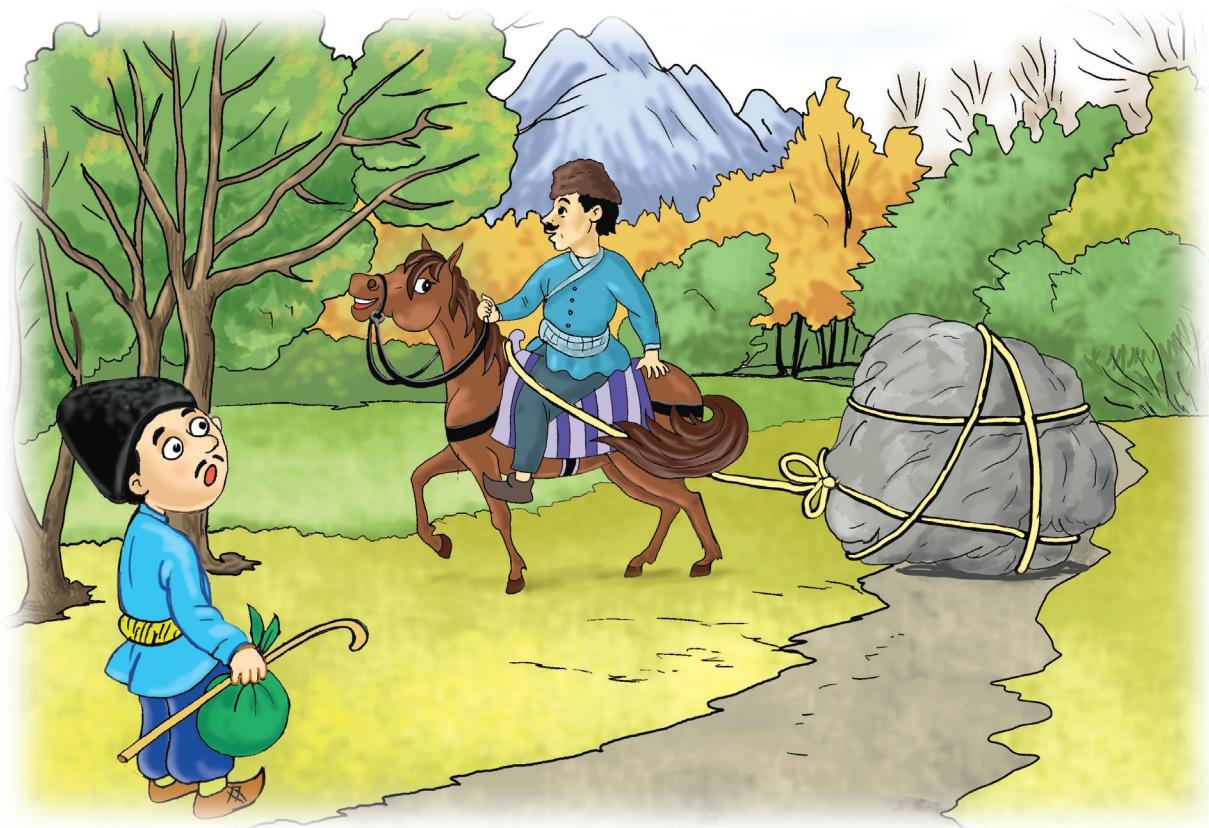
– Qardaş, nə olar, mənə kömək elə. Bu daşı yolumun üstündən götür.

Atlı atdan düşdü. Daşı yoğun kəndirlə sarıldı. Kəndiri atın boynuna bağlayıb atı sürdü. Daş yolun kənarına düşdü.

Yolçu dedi:

– Görürsən? Deyirlər ki, dünyada sözdən güclü heç nə yoxdur. Bayaqdən daşa dağdan ağır sözlər deyirəm. Onun isə heç vecinə də deyil.

– Elədir, – deyə atlı cavab verdi. – Ancaq gərək sözün də dəyərini biləsən. Hərdən boş-boş danışmaqdansa, işə keçmək lazımdır.

Söz ehtiyatı

1 Mənaca uyğun gələn ifadələr hansılardır?

- 1 dilini dinc qoymamaq
- 2 dil tapmaq
- 3 dilindən düşməmək
- 4 dilə tutmaq

A	daim təkrar etmək
B	yersiz danışmaq
C	razi salmaq
Ç	razılığa gəlmək

Şüurlu oxu

2 Hansı cümlələr mətnin məzmununa uyğun deyil?

1. Yol üstündə yekə bir daş var idi.
2. Yolçu yorulub daşın üstündə oturdu.
3. Atlı yolcuya kömək etmək qərarına gəldi.
4. Atlı daşı atın quyruğuna bağladı.
5. Yolçu atlıyla təşəkkür etdi.

3 Hansı atalar sözü mətnin ideyasına uyğundur?

- A) Söz danışıqdan keçər.
- B) Əməlsiz sözdə təsir olmaz.
- C) Sözün düzünü zarafatla deyərlər.

Dil qaydaları

4 Verilmiş söz birləşmələrinin tərkibindəki sözləri ad, əlamət, hərəkət bildirən sözlərə ayır.

böyük daş, dağdan ağır, atı sürmək,
yoğun kəndir, sözdən güclü

5 Cümlələrin sonuna uyğun gələn durğu işarələrini əlavə edə-rək dəftərinə köçür.

1. Nağıllar, adətən, hansı sözlərlə başlayır
2. Təmsilin qəhrəmanları heyvanlar və quşlar olur
3. Ah, güllər necə də gözəl açıb
4. Oyuna başlayanda sanama deyirlər
5. Bayatıda neçə misra olur

ƏKİNÇİ VƏ CANAVAR

(özbək xalq nağılı)

Bir əkinçi bütün günü işləyib yorulmuşdu. Odur ki sərin bir yerdə oturub çörək yeyirdi. Ondan bir az aralıda isə bir canavar maraqla əkinçiyə tamaşa edirdi. Əkinçi çörəyi elə iştahla yeyirdi ki, canavarın ağzı sulanırdı. Canavar əkinçiyə yaxınlaşışb soruşdu:

- Adam qardaş, nə yeyirsən?
- Çörək, – deyə əkinçi cavab verdi.
- **Çörək nədir. Mən heç çörək yeməmişəm. Ondan mənə də verərsənmi.**

Əkinçi çörəkdən bir parça kəsib canavara verdi. Canavar çörəyi yedi, ağızı dada gəldi. Dedi:

- Bəh-bəh, nə dadlıdır! Kaş mən də hər gün çörək yeyəydim.

Əkinçi dedi:

- Nə olar, taxıl ək, becər, istədiyin qədər də çörək ye.

Əkinçinin sözləri canavarın xoşuna gəldi. Kişi dən xahiş etdi ki, taxıl yetişdirməyi ona da öyrətsin. Əkinçi razı oldu. Dedi:

- Əvvəlcə yeri şumlamaq lazımdır...
- O saat çörək olacaq? – deyə canavar əkinçinin sözünü kəsdi.
- Yox! Arxasına qulaq as. Torpağı şumladıqdan sonra onu yumşaltmaq,

daş-kəsəkdən

təmizləmək

lazımdır...

- Bundan sonra çörək olar, hə?

– Tələsmə! Pa-yızda toxumu səp. Qışda toxum qarın altında qalacaq. Yaz-da taxıl göyərəcək. Ona su ver, alaq otlarından təmizlə, quşlardan qoru. Yayda isə...

– Vay-vay! Hələ qurtarmadı? Yox, yox! Daha bəsdir, adam qardaş! Görünür, mən çörək yeyə bilməyəcəyəm. Mən getdim.

Əkinçi güldü və dedi:

– Bəs sən elə bilirdin ki, çörək asanlıqla əmələ gəlir? Bilmirsən ki, işləməyən dişləməz!?

Şüurlu oxu

1 Canavarın xarakterinə uyğun olan sözləri seç.

qorxaq, zəhmətkeş, tənbəl, cəsarətli, işgüzar, acgöz

2 Hansı atalar sözü mətnin məzmununa uyğundur?

A) Çörəyi ver çörəkçiyə, bir çörək də üstəlik.

B) İslənməyən dəmir pas atar.

C) İstəyirsən bal-çörək, al əlinə bel-kürək.

Yazı

3 “Çörək necə əmələ gəlir” mövzusunda inşa yaz.

Dil qaydaları

4 Göt rənglə verilmiş abzasda hansı cümlələrdən sonra nöqtə deyil, sual işarəsi qoyulmalıdır?

5 Mətndə bəzi cümlələrin sonunda üç nöqtə qoyulub. Səncə, bu işarəni hansı hallarda qoyurlar?

A) Cümlə müraciət ifadə edəndə.

B) Danışanın sözü yarımcıq qalandı.

C) Cümlə əmr, göstəriş ifadə edəndə.

6 Əlamət bildirən sözlərdən hansını “çörək” sözünə aid etmək olar? Həmin sözlərdən istifadə edərək söz birləşmələri yarat və cümlələrdə işlət.

ətirli, yaşıl, dadlı, yumşaq, yaraşıqlı, ağılı, yumru, sərin, isti, mehriban

CIRTDAN

(Azərbaycan xalq nağılı)

Mətnin hər bir hissəsinin davamını tap və nağılı oxu.

- A** – Ay Cırtdan, sən niyə odun yiğmirsan?
Cırtdan cavab verdi:
– Nənəm məni sizə tapşırıb, mənim üçün də odun yiğin.
- B** Bu qarının balaca bir nəvəsi vardı. Hamı onu Cırtdan deyə
çağırırdı.
- C** Cırtdan da onlara qosulub getmək istədi. Qarı uşaqları çağırıb
hərəsinə bir yağ yaxmacı verdi, tapşırı ki, Cırdandan muğayat olsunlar.
- Ç** – Nənəm məni sizə tapşırıb, mənim də odunumu götürün.
Uşaqlar gördülər başqa əlac yoxdur, Cırtdanın da odunu
götürdülər.

5

Cırtdan və yoldaşları
meşə ilə xeyli yol get-
dilər...

6

Uşaqlar işiq gələn
tərəfə gedib bir divin
evinə çatdılardı...

Mətnin hər bir hissəsinin davamını tap və nağılı oxu.

D

– Hamı yatmış, Cırtdan oyaq.
Div soruşdu:
– Cırtdan, indi niyə yatmırısan?
Cırtdan dedi:
– Hər gecə nənəm mənə çaydan xəlbirlə su gətirərdi.
Div bir xəlbir götürüb çaydan su gətirməyə getdi.

E

Axşam oldu, qaranlıq düşdü. Uşaqlar yolu azdırılar. Gəlib yolayıcına çıxdılar. Gördülər ki, bir tərəfdən işiq gəlir, o biri tərəfdə isə it hürür. Cırtdan dedi:
– It hürən tərəfə getsək, bizi it tutar. Gəlin işiq gələn tərəfə gedək.

7

Gecədən xeyli keçmiş div uşaqlardan birini xəlvətcə yemək istədi. Yavaşça soruşdu:

– Kim yatmış, kim oyaq?

Qaranlıqda Cırtdanın səsi gəldi:

8

Bir az keçəndən sonra div yenə soruşdu:
– Kim yatmış, kim oyaq?
Yenə Cırdan başını qaldırıb dedi:

Ə

– Hamı yatmış, Cırdan oyaq.

Div soruşdu:

– Cırdan, niyə yatmırsan?

Cırdan dedi:

– Nənəm mənə hər gecə yatmazdan qabaq qayğanaq yedirdərdi.

Div tez qayğanaq bışırıb Cırdana yedirdi ki, bəlkə, yata.

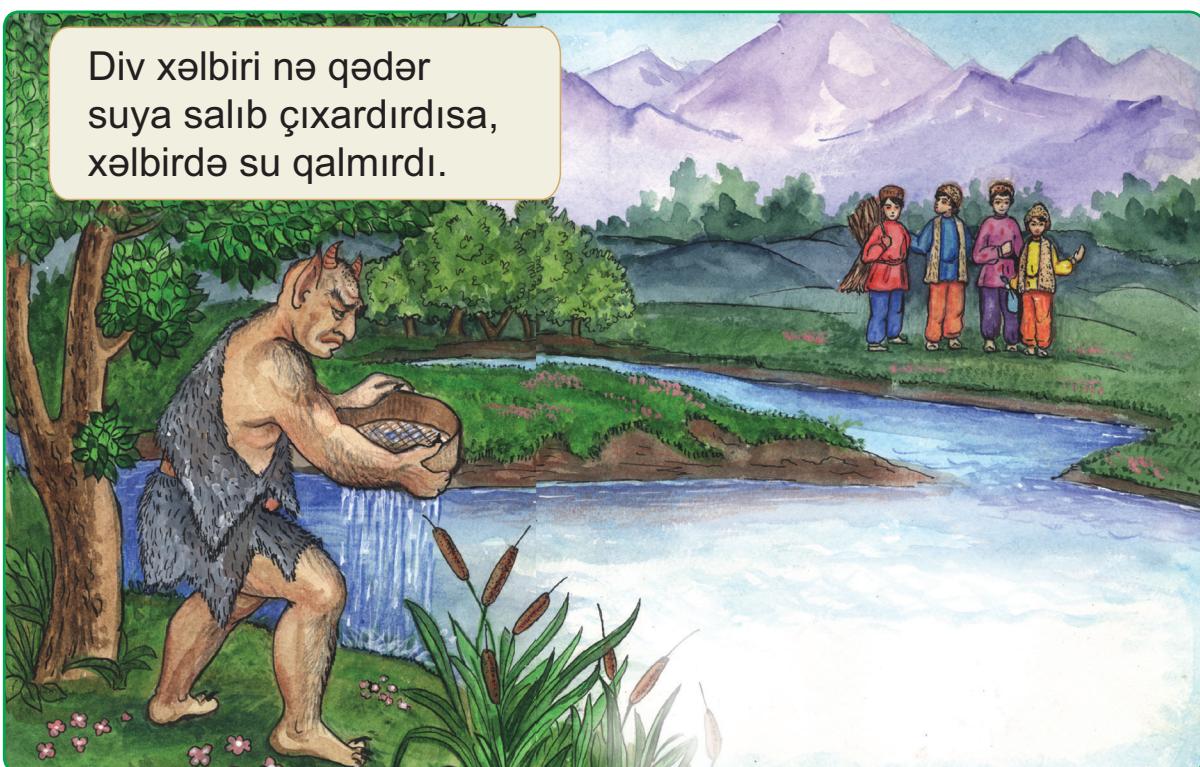
F

Div uşaqları görüb öz-özünə dedi: "Yaxşı oldu. Gecə onları yeyib qarnımı doyuraram".

Div uşaqlara süfrə açdı, yemək yedirdib yatırtdı.

Div xəlbiri nə qədər
suya salıb çıxardırdısa,
xəlbirdə su qalmırdı.

Div gedəndən sonra Cırtdan tez yoldaşlarını oyadıb dedi:

– Bu div bizi yemək istəyir. Durun tez qaçaq.

Uşaqlar tez qalxıb qaçdırılar, üzə-üzə çayın o biri sahilinə keçdilər.

Div uşaqları görüb istədi ki, o da çayı keçsin, amma keçə bilmədi.

Onda Cırtdan divi səsləyib dedi:

– Get bir dəyirmandaşı tap, boynuna keçir. Onda çayı keçərsən.

Div Cırtdanın sözünə inandı. Gedib bir dəyirmandaşı tapdı, boy-nuna keçirib özünü suya atdı. Elə oradaca boğulub öldü.

Söz ehtiyatı

1 Sözlərə uyğun izahları tap.

xəlbir

taxıl üzütmək üçün dəyirmi daş

şələ

üzərinə yağ çəkilmiş çörək parçası

yaxmac

yolların kəsişdiyi yer

dəyirmandaşı

taxılı zibildən təmizləmək üçün alət

yolayrıçı

odun və ya ot bağlaması

Şüurlu oxu

2 Cırtdan tənbəl idi, yoxsa qoçaq?

- Mətndən Cırtdanın qoçaq olduğunu göstərən abzasları tap.
- Mətndən Cırtdanın tənbəl olduğunu göstərən abzasları tap.

Düşün və cavab ver

3 Nənəsi uşaqlara yağ yaxmacı vermişdi. Ona görə də Cırtdan tələb edirdi ki, uşaqlar onun əvəzinə odun daşısınlar. Cırtdanın bu hərəkətini necə qiymətləndirirsən?

4 Cümələləri tamamlə.

1. Cırtdanın nənəsi uşaqlara yağ yaxmacı verib tapşırıdı ki, ...
2. Div uşaqları görəndə sevindi, çünkü ...
3. Cırtdan yatmamışdı, çünkü ...
4. Div çayda boğulub öldü, ona görə ki ...

Yadda saxla!

Nağıllarda hər hansı bir xalqın həyatı, dünyagörüşü, arzu və xeyalları eks olunur. Nağılların mövzusu çox zaman sehrli varlıqlar və hadisələrlə bağlı olur.

5 Nağıllarda tez-tez rast gəlinən ifadələri tamamlə.

- Göydən üç alma düşdü, ...
- Az getdi, üz getdi, ...
- Altdan geyindi, ...

Dil qaydaları

6 "Div" sözünə əlamət bildirən sözlər əlavə et. Bu ifadələrdən bir neçəsini cümlədə işlət.

7 Div, Cırtdan, yoldaş, nənə, it, odun sözlərində sait və samitləri müəyyən et. Hansı sözlərdə samitlərin sayı saitlərin sayından çoxdur?

YALANÇI ÇOBAN

1-ci hissə

Ucqar dağ kəndində bir çoban yaşayırıdı. O hər gün səhər kənd camaatının qoyunquzusunu yiğib otarmağa aparır, bütün gününü qoyunlarla keçirirdi.

Bir gün çoban, həmişəki kimi, sürüünü otarırdı. 1. Ətrafda kəlmə kəsməyə bir adam yox idi. Qoyunlar da danışa bilmirdi ki, onlarla söhbət eləsin. Axırda çoban qərara gəldi ki, kənd camaatı ilə zərafat etsin. Kəndin yaxınlığındakı təpənin üstünə çıxıb var gücü ilə qışqırdı:

– Ay camaat, köməyə gəlin! Sürüyə canavar girib!

Kəndlilər onun səsini eşitdilər. Kimisi əlinə yaba, kimisi də balta alıb otlağa tərəf qaçıdı. 2.

Çoban çomağını əlinə alıb “Aldatdım, aldatdım” deyə-deyə oynamaga başladı.

Adamlar başlarını bulayıb narazı halda kəndə qayıtdılar.

Aradan bir neçə gün keçdi. Bir gün axşamüstü yenə təpənin başından çobanın səsi gəldi:

– Ay aman, imdad! Canavar qoyunu apardı!

Adamlar yenə də əllərinə keçəni götürüb təpənin o tayına qaçıdlar. 3.

Şüurlu oxu

1 Mətndəki mavi rəngli boşluqlara uyğun gələn cümlələri müəyyən et.

- Çoban yenə gülə-gülə onları lağa qoydu
- Gəlib gördülər ki, canavar-zad yoxdur
- O, çox darıxırdı

Şifahi nitq

2 Sən nağılı necə davam etdirərdin?

Dil qaydaları

3 Hansı bənddə söz birləşməsi yoxdur?

- A) ucqar dağ kəndi, kənd camaatı
- B) qoyun-quzu, axşamüstü
- C) çobanın səsi, təpənin üstü

2-ci hissə

Bir müddət də keçdi. Günlərin bir günü çoban yenə qoyunları otarırdı. Birdən məşədən üç canavar çıxıb sürüyə hücum etdi. Başladılar əllərinə keçən qoyun-quzunu parçalamağa. Çoban gördü ki, canavarlarla bacarmayacaq. Kəndə tərəf qaçıb qışqırmağa başladı:

— Ay camaat, qoymayın! Canavar sürüünü qırıb qurtardı!

Kənd camaatı həyət-bacada öz işi ilə məşğul idi. Adamlar səs gələn tərəfə baxdılar. Ancaq heç kim yerindən tərpənmədi. Onlar artıq çobana inanmirdilər. Beləcə, canavarlar sürüünün axırına çıxdı.

Şüurlu oxu

4 Mətnin hissələrini adlandır. Hər hissə üçün plan tərtib et.

5 Mətnin ideyasına uyğun gələn atalar sözünü seç.

- A) Sürübən ayrılan qoyunu qurd yeyər.
- B) Yalançının evi yandı, heç kəs ona inanmadı.
- C) Qurddan qorxan qoyun saxlamaz.

Dil qaydaları

6 Hansı cümlədə ad bildirən sözlərin sayı daha çoxdur?

- A) Kəndlilər onun səsini eşitdilər.
- B) Meşədən üç canavar çıxıb sürüyə hücum etdi.
- C) Çoban gördü ki, canavarlarla bacarmayacaq.

BABANIN NAĞILI

- Biri vardı, biri yoxdu, Sarıpapaq adında bir qız vardı.
- Yox!
- Hə, yadımıma düşdü. Qırmızıpapaq. Bir gün anası onu çağırıb deyir: “Al bu yağ yaxmacını, apar nənənə”.
- Aaa... Düz demirsən.
- Yaxşı, yaxşı. Qız meşə ilə gedəndə qarşısına bir div çıxır.
- Sən hər şeyi qarışdırın.
- Hə, hə, canavar. Canavar soruşur: “Kim yatmış, kim oyaq?”
- Yox! Yox!
- Yaxşı da, bildim. Qız cavab verir: “Mənə qayğanaq bişir!”
- Heç də belə deyil.
- Doğru deyirsən! Tülükü isə deyir: “İstəyirsən, mən pendiri tən yarı bölüm”.
- Hansı tülükü, nə pendir? Ay baba, aləmi qarışdırın. Sən heç nağıl danışa bilmirsən ki...

Şüurlu oxu

1 Uyğunluğu müəyyən et.

1. Cırtdan	A. Analığı onu təndirdə gizlətmişdi.
2. Buratino	B. Yoldaşlarını divdən xilas etdi.
3. Gøyçək Fatma	C. Karlo ata taxtadan adam düzəltdi.
4. Məlikməmməd	Ç. Siçan bəy ondan küsdü.
5. Tıq-tıq xanım	D. Nənəsinə piroq aparırdı.
6. Qırmızıpapaq	E. Qardaşları onu quyuya salmışdılar.

2 Baba hansı nağılları qarışdırıb?

3 Səncə, baba nağılları yaddan çıxartdığını görə qarışdırıb, yoxsa nəvəsini yoxlayırdı?

Dil qaydaları

4 Nöqtələrin yerinə böyük və ya kiçik hərflərdən uyğun gələni ni qoymaqla cümlələri dəftərinə köçür.

1. Müəllim ...ərgizin xəttini bəyəndi.
2. Güldandakı ...ərgiz güllərinin ətri otağı bürümüşdü.
3. Yarışda dostuma qələbə qazanmağı ...rzu etdim.
4. Məsələni hamidan tez ...rzu həll etdi.

5 Hansı sözləri sətirdən-sətrə keçirmək olmaz?

dərs, kitab, ayaq, qapı, çanta, ana, saat, oyun, dost
Seçdiyin sözlərdən söz birləşmələri yarat və onları cümlədə işlət.

Nümunə: söz – oyun

söz birləşməsi – *gizlənqac oyunu*
cümlə – *Biz bu gün həyətdə gizlənqac oyunu oynadıq.*

6 Verilmiş hərəkət bildirən sözləri indiki, keçmiş, gələcək zamanda cümlələrdə işlət.

çağıırmaq, soruşmaq, demək, bölmək, oxumaq, bilmək

1 Bölmədəki nağıllardan ən çox hansı xoşuna gəldi? Nə üçün?

2 Uyğunluğu müəyyən et.

Balaca Əhməd

Çox istəyən azdan da olar.

Əkinçi və canavar

Əməlsiz sözdə təsir olmaz.

İki ayı balası

Ağıl yaşda deyil, başdadır.

Az danış, çox iş gör

Yalançı özünün düşmənidir.

Yalançı çoban

Yayda tərləməyən qışda ac qalar.

3 Cümləni sözlərə ayır, durğu işaretlərini qoy və ifadəli oxu.

Məlikməmmədvəqardaşları azgetdilər çox getdilərgəlibçatdırılar bir qyununun başına.

4 Hansı atalar sözündə dörd cümlə var?

- A) Yaz bitirir, yay yetirir, payız gətirir, qış aparır.
- B) Yazda oynayar, gülər, qışda acından ölər.
- C) Ölmə, eşşəyim, yaz gələr, yonca bitər.

5 Şeir parçasının hansı misrası söz birləşməsidir?

Gəlin bir ocaq çataq,
Bişirək asta-asta,
Duzlanmış göbələklər
Qoy ağlasın köz üstə.

Xəlil Rza

6 Əksərnəklə hərəkət bildirən sözləri müəyyən et.

1	güləcək
2	tutacaq
3	danışacaq
4	başlayacaq

A	susacaq
B	qurtaracaq
C	ağlayacaq
Ç	buraxacaq

KƏPƏNƏK

Yaz səhəri idi. Göydə günəş yanırırdı. Çəməndə rəngbərəng kəpənəklər uçurdu: ağ, sarı, qırmızı və qara.

Birdən böyük bir quş uçub gəldi. Kəpənəkləri tutub yemək istədi. Kəpənəklər qorxdular, çiçəklərin üzərinə qondular. Ağ kəpənək çobanyastığının, sarı kəpənək zəncirotunun, qırmızı kəpənək lalənin üstünə, qara kəpənək isə ağaçın gövdəsinə qondu. Quş çəməndə xeyli uçdu, amma kəpənəkləri görmədi.

1 Hansı kəpənək çiçeyin üstünə qonmamışdı?

- A) sarı   B) ağ   C) qara

2 Nə üçün quş kəpənəkləri görmədi?

- A) Axşam olduğu üçün hava qaranlıq idi.
 B) Kəpənəklər öz rənglərinə uyğun olan bitkilərin üzərinə qonmuşdular.
 C) Kəpənəklər otların arasında gizlənmişdilər.

3 Seirlərin növlərini müəyyənləşdir.

- A) Bu qala bizim qala,
 Həmişə bizim qala.
 Tikmədim özüm qalam,
 Tikdim ki, izim qala.

- B) Bağda sürünər gəzər,
 Az-az görünər gəzər.
 Oxşayır bir yumağa,
 Qorxuram əl vurmağa.

- C) Qoxusu güldən gəlir,
 Güldən, bülbüldən gəlir.
 Balamın gül besikdə
 Yuxusu birdən gəlir.

4 “Milli dəyərlər” dedikdə nə başa düşürsən?

- 5 Novruz bayramı ilə bağlı xalqımızın hansı adət-ənənələrini bilirsən?
- 6 Şagirdin sinifdəki vəzifələri haqqında danış.
- 7 Sənin ailədə hansı vəzifələrin var? Ailədə vəzifə bölgüsü necə olmalıdır?
- 8 Növbəti sözü tap.

Cırtdan

Ayi balaları

Qırmızıpapaq

qayğanaq

pendir

?

- 9 Lügətdən istifadə edərək buraxılmış hərfləri əlavə et.
d...vrə, kərpi..., süz...əc, mara...lı, pəhri..., ...ıçaq, uldu..., cəf...ə, kən..., d...vlət, əs...ər, xəs...ə, di...çək, lö...hə, nəq...rat, pələn..., pa...bıq, q...zet, m...bahisə
- 10 Verilmiş sözləri sətirdən-sətrə keçirilmə qaydasına uyğun olaraq dəftərinə yaz. Hansı sözləri sətirdən-sətrə keçirmək olmaz?
pomidor, tor, şokolad, hökumət, aslan, mübarək, sərçə, ovçu, ağıl, tutuquşu
- 11 "Yaz" sözü hansı cümlədə hərəkət bildirən sözdür?
A) Yaz ayları bunlardır: mart, aprel, may.
B) Ev tapşırığını səliqəli yaz.
C) Yaz gələndə təbiət oyanır.
- 12 Hansı söz əlifbanının ilk hərfi ilə başlayır, son hərfi ilə bitir?
A) avaz   B) alov   C) alay

13 Sual işarəsinin yerində hansı söz olmalıdır?

Qoyun	sürü
İnək	naxır
At	?

14 Verilmiş sözlərə elə sözlər əlavə et ki, mürəkkəb sözlər yaransın. Mürəkkəb sözlərin yazılışına fikir ver.

bəzək, rəng, çoban, ot, asta, paltar

15 Xalq mahnılarından birinin adı söz birləşməsi ilə ifadə olunub.

- A) "Küçələrə su səpmişəm"
- B) "Sona bülbüllər"
- C) "Pəncərədən daş gəlir"

16 Verilmiş cümlələrdə əlamət bildirən sözlərin iştirak etdiyi söz birləşmələrini seç.

1. Qarğadan gözəl quş istədilər, balasını göstərdi.
2. Yaxşı at özünə qamçı vurdurmaz.
3. Yırtıq tor ilə balıq tutmaq olmaz.
4. İsti çörək təndirdən, minnəti yox pendirdən.
5. Artıq tamah daş yarar, daş qayıdar baş yarar.

17 Verilmiş sözlərdən cümlə düzəlt.

yaşadığı, Adam, təmiz, evi, saxlayar
 birimizin, hər, borcudur, Yaşılılığı, qorumaq
 olmaz, Dənizə, atmaq, tullantılar
 qazlarla, çirkəndirmək, zəhərli, Havanı, olmaz
 həyat, borcluyuq, Biz, sağlam, təbiətə, üçün

18 Biri sənə təşəkkür etdikdə ona nə cavab verərsən?

- A) Dəyməz
- B) Üzr istəyirəm
- C) Zəhmət olmasa

BURAXILIŞ MƏLUMATI

AZƏRBAYCAN DİLİ 2 Ümumtəhsil məktəblərinin 2-ci sinfi üçün “Azərbaycan dili” (tədris dili kimi) fənni üzrə **DƏRSLİK**

Tərtibçi heyət:

Müəlliflər:	<i>Rafiq Ələkbər oğlu İsmayılov</i> <i>Gülşən Yasin qızı Orucova</i> <i>Zahid Abdulla oğlu Xəlilov</i> <i>Dilruba Nurəddin qızı Cəfərova</i>
Redaktorlar:	<i>Solmaz Abdullayeva</i> <i>Nigar Həbibova</i>
Rəssamlar:	<i>Elçin Cabbarov</i> <i>Şəlalə Rüstəmova</i> <i>Səidə Eyvazova</i>
Dizayner:	<i>Rəşad Nəbiyev</i>
Korrektor:	<i>Aqşin Məsimov</i>

Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyinin qrif nömrəsi:

2018-001

© Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi – 2018

Müəlliflik hüquqları qorunur. Xüsusi icazə olmadan bu nəşri və yaxud onun hər hansı hissəsini yenidən çap etdirmək, surətini çıxarmaq, elektron informasiya vasitələri ilə yaymaq qanuna ziddir.

Fiziki çap vərəqi 26. Formatı 57x82 1/8. Səhifə sayı 208.
Ofset çapı. Ofset kağızı. Tiraj 152901. Pulsuz. Bakı – 2018

“Altun kitab”
AZ1130, Bakı, Ə.Naxçıvani küçəsi – 15A
www.altunkitab.az

Əziz məktəbli!

Bu dərslik sənə Azərbaycan dövləti tərəfindən bir dərs ilində istifadə üçün verilir. O, dərs ili müddətində nəzərdə tutulmuş bilikləri qazanmaq üçün sənə etibarlı dost və yardımçı olacaq.

İnanırıq ki, sən də bu dərsliyə məhəbbətlə yanaşacaq, onu zədələnmələrdən qoruyacaq, təmiz və səliqəli saxlayacaqsan ki, növbəti dərs ilində digər məktəbli yoldaşın ondan sənin kimi rahat istifadə edə bilsin.

Sənə təhsildə uğurlar arzulayırıq!